

Geçmişin İzinde
KARAAĞAÇ

EDİRNE VALİLİĞİ
KÜLTÜR YAYINLARI

EDİRNE KİTAPLIĞI: 7

Edirne Kitaplığı Danışma Kurulu
(Kültür Konseyi adına)
Kurul Başkanı
Dr. Metin Eriş

Kurul Üyeleri:
Prof. Dr. Cevdet Küçük
Prof. Dr. Korkut Tuuz
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Prof. Dr. Selçuk Mülayim
Prof. Dr. Ahmet Vefa Çobanoğlu
İrfan Özcan

GEÇMİŞİN İZİNDE KARAAĞAÇ
Rabia Emekligil Erdoğan

Kitap Tasarımı
Enes Teslim

Birinci Baskı
Nisan 2013 / İstanbul

ISBN:

Baskı Cilt
Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.

Tüm hakları Edirne Valiliğine aittir.

Geçmişin İzinde
KARAAĞAÇ

RABİA EMEKLİGİL ERDOĞU

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 7

Sunuş ve Teşekkür / 9

Giriş / 13

Karaağaç'ın Yeri ve Konumu / 13

Karaağaç'ın Tarihçesi / 13

Demirtaş (Timurtaş / Demirdeş) Köyü / 20

Karaağaç Yerleşim Planının Gelişimi / 22

Tarih Süreci İçinde Karaağaç'ın Sosyal ve Toplum Yapısı / 24

Katalog / 28

Camiler / 29

Timurtaş Camii / 29

Karaağaç Eski Camii / 39

Çeşmeler / 41

Sinekli Namazgâhlı Çeşme / 41

Demirtaş Çiftliği Çeşmesi / 47

Hacı Adil Bey Çeşmesi / 51

Albay Tuna Çeşmesi / 53

Madeni Döküm Çeşme / 55

Okullar / 56

Mustafa Necati İlkokulu / Yatılı Alman Okulu / 56

Fransız Saint Basil Okulu / 59

Rum Agion Teodoron Okulu / 61

Demiryolları ve Bünyesindeki Yapılar / 62

Şark Demiryolları'nın Kısa Tarihçesi / 62

Edirne-Karaağaç Eski Tren Garı / 63

Edirne Küçük Şehir İstasyonu / 68

Kiliseler ve Katolik Kabristanı / 70

Rum Agion Teodoros Tiron ve Agion Teodoros Stratilatis Kilisesi / 70

Katolik Kabristanı / 71

Mezarlık Şapeli Alt Yapısı / 71

Karaağaç Bünyesindeki Diğer Yapılar / 74

Demirtaş Askeri Hastahanesi – Karaağaç Kışlası / 74

Karaağaç 26 Mart 1913 Balkan Şehitliği ve Anıtı / 77

Edirne - Karaağaç Yolu Üzerindeki Jandarma Karakolu / 79

Meriç Köprübaşı Karakol Binası / 81

Soğuk Hava Deposu - Buzhane Binası / 83

Karaağaç Evleri / 85

Ev Mimarisinden Örnekler / 90

Oteller ve Eğlence Yerleri / 99

Sonuç / 101

Kaynakça / 103

Hak için, hakikat için, Hakk'la birlikte yaşamak vardı tekke kültüründe; Mevlânâ'nın diliyle 'bir ayağı Hakikat noktasında çakılı', diğeriyle dünya terennüm ve teseyyüh edilirdi bir ömür.

Güzel olanın, güzelliğın mekânıydı tekkeler; arınmanın mekânı: Topluma yararlı insan olmanın, faydalı insan edilmenin mekânı.

Çeşit çeşitti tekkeler; her birinin bin bir rengi vardı: Meşrebınıza, mizacınıza, mantığınıza en münasip olanına gider veya döner dolaşır en münasibini 'mekân' tutardınız; giriş de çıkış da serbestti zîra. Sever, 'sevdalanır' kalırdınız.

Tekkelerde tek geçer akçe 'gönül'dü: Gönülle 'girer', gönülle 'kalır' gönülle 'yaşardınız' bir ömür boyu.

Tekkeler şimdilerin stadyumları, konser salonları, dernek lokalleri, televizyon programlarıydılar bir bakıma; orada 'buluşulur', orada 'birleşilir', orada 'bütünleşilir'di.

Zamanla tekkeler de özünden uzaklaşınca, her şey gibi onlar da zamanlarını tamamlayıp tarihin akışı içerisinde mazi oldular.

Muhterem Çiçek Akçıl hanımefendinin titiz çalışmasıyla, Edirne gibi Türk-İslâm Medeniyetinin bercestesi bir şehirde, birbirinden güzel, birbirinden değerli tekkeler gün yüzüne çıktı.

Elinizdeki 'Edirne Tekkeleri' kitabını hazırlayan saygıdeğer Çiçek Akçıl Hanıma ve hazırlanmasında emeği geçen değerli Hocam Dr. Metin Eriş Beyefendiye teşekkürü bir borç biliyorum.

Tarihimizin ve kültürümüzün en nadide eserlerini bünyesinde barındıran Edirne'mizi anlatan nice kitaplarda buluşmak dileğiyle saygılar sunuyorum.

Hasan Duruer

Edirne Valisi

*S*unuş ve Teşekkür

*Rüya gibi bir yazdı. Yarattın hevesinle
Her anını, her rengini, her şiirini hazdan.
Hâlâ doludur bahçeler en tatlı sesinle!*

Yahya Kemal Beyatlı

Orası “Küçük Paris”...’di.

Edirne’de yaşamış genç-yaşlı, her insanın Karaağaç hakkında söylediği tek söz bu. Bir zamanların Edirne’sinin eğlence ve tatil merkezi, her evin bahçesinden piyano sesleri yükselen Karaağaç bugün donuk ve ıssız. Anıtsal tren garı, ızgara plânlı geniş sokakları ve her gün biraz daha eskileşen güzelim evleri, geçmişinin şâşâsını yansıtan ve farklı bir dokuya sahip olduğunu küçük de olsa kanıtlayan izleridir. Demiryolu ile Karaağaç’a uğrayan yolcuları ağırlayan otelleri, sinemaları, eğlence salonları, lokantaları, sıralarında Müslüman Osmanlıların okuduğu okulları, Kiliseleri, konsoloslukları... Bunların büyük bir kısmı şimdi yok.

Yaklaşık 20 yıl önce, 1992-1993 yılları arasında kısa bir süre de olsa, bana ev sahipliği yapan Karaağaç ilk gördüğüm andan itibaren kendine has özel dokusu ile beni büyülemişti. Sonrasında hakkında dinlediklerim nihayetinde bu güzel mahellenin hâlâ üzerinde taşıdığı ve süratle yok olma sürecine giren yapılarından bir kısmını bilim çevresine tanıtma fikri çalışmamın ilk adımını oluşturmuştu. Meriç Nehri’nin batısındaki tek yerleşim yerimiz olan Karaağaç’ın, geçmişten günümüze tarih sürecini toplu bir şekilde inceliyerek, günümüze gelmiş veya yok olmuş yapılarını tespit etmek, Edirne’nin sosyal, toplum ve mimarî dokusunun bir başka bölümünü ortaya çıkarmak, bu çalışmanın başlıca sebebinin teşkil etmiştir. Uzun süreli bir araştırma bölümünden sonra 1996 yılında değerli danışmanım Prof. Dr. Ara Altun’un yönetiminde İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Yüksek Lisans tezi olarak tamamlandı.

Bu çalışma’da esas olarak Karaağaç yerleşim alanı üzerinde durulmuş, mimarî ve kültürel süreci incelenirken, günümüzde varolan yapıları ile birlikte, bilinen ancak yok olmuş eserleri de ele alınmıştır. Çalışılan bu yerleşim yerinin dışında kalan ve günümüzde Karaağaç mahallesinin sınırları içinde bulunan eski Demirtaş Köyü ve Meriç Yeni Köprü çıkışından sonra Karaağaç’a kadar olan arazi içindeki günümüzde varolan yapıları da bu çalışmaya dahil edilmiştir.

Edirne hakkında yazılmış bir çok eser vardır. Bu eserlerde, Karaağaç’ı anlatan bölümler birkaç satırla geçilmiş veya hiç bahsedilmemiş, daha çok Osmanlı İmparatorluğu döneminde gelen seyyahların günlüklerinde Karaağaç’tan bahsedilen bazı satırlara rastlanmıştır. Bu birkaç cümlelik bilgiler aslında araştırmanın lokomotifini oluşturmuşlardır. Bu arada belirtmek isterim ki; çalışmamın nihayetinde edindiğim en önemli ana fikir “bu konu hakkında hiç bir çalışma” ya da “doğru dürüst bir çalışma olmadığı için eksikliği tamamlamayı hedefledim” kibirine yaslanmamak gerektiğidir. Bu çoğunlukla olsa olsa araştırmanın eksikliğindendir. Hele ki günümüz de...

Araştırmalar esnasında en büyük sorun Karaağaç’ın sınır bölgesinde olmasından kaynaklanmıştır. Bir çok kesim askeriye denetimi altındadır. Bu bölgedeki tüm tabyalar askeriye tarafından kullanıldığı için çalışmaya dahil edilmemiştir. Yine askeriye içinde bulunan Demirtaş Askerî Hastane binası özel izinler sonucu gezilebilmiş ve sınırlı olarak incelenebilmiştir. Yine askeriye içinde olan bazı alt yapıları görmek ve hâlen kullanımda olan ek binaları incelemek mümkün olmamıştır. Çalıştığımız dönem için diyebilirim ki; askerî bölge sınırında bulunan Timurtaş Camii, Demirtaş Çiftliği Çeşmesi, Albay Tuna Çeşmesi ve Sinekli Namazgâhlı Çeşmesinde özel izinler sonucunda çalışmak mümkün olmuştur. Çalıştığımız dönem için belkide hiç bir araştırmacının gidemeyeceği, göremeyeceği yapılar üzerinde çizim, röleve ve fotoğraf çalışmaları yapılabilmiştir. Karaağaç’ın yerleşim alanı dışında çalışmanın zorluğu yanında, yerleşime varlıkları ile özel profil kazandıran evleri çalışırken, içinde çalışmak bir yana dışarıdan fotoğraf çekmekte dahi zorlandığımız anlar oldu. Her şeye rağmen sonuçlandırdığım bu araştırmamda beni yönlendiren hocam Prof. Dr Ara Altun’a teşekkürlerim her daimdir.

Çalışmamın bir bölümünü oluşturan Katolik Kabristanında ki Fransızca mezar yazıtlarının çevirisinin tashihini yapan hocam, Prof. Dr. Baha Tanman'a, kitabın tashihini gerçek bir özveriyle yapan sevgili dostum sanat tarihçi Neslihan Güçavlı Kurtuluş'a, Yunanca metinlerin bir kısmını tercüme ederek bana ulaştıran Dr. Maria Petsani'ye, ve yine aynı sebeple tarihçi Dr. Pashalis Valsamidis'e, bu kitabı oluşturmama vesile olan sanat tarihçi Çiçek Akçıl'a, araştırmamın bir çok aşamasında bana destek olan Prof. Dr. Burçin Erdoğu'ya, çalışmaya başladığım ilk yıllarda bana Karaağaç'ı gezdirerek, geniş çevresinin sağladığı imkânla Karaağaç'ın köklü ailelerine ulaşmamı sağlayan Çetin Kutlu'ya ve Yücel Hasanoğlu'na, ailesi Karaağaç'a yerleşen ilk mübadillerden olan eski Belediye Başkan Vekili merhum Cahit Statinci'ye, güzel sohbetiyle paylaştığı anılarından dolayı Alis Yakupyan'a, İstanbul Fener Rum Patrikhanesi kütüphanesinde yaptığım çalışmalar sırasında yardımcı olan Panayot Özkurkudis'e, Katolik kabristanındaki Latince mezar yazıtlarının çevirisini yapan Luigi Martini'ye, bilgilerini içtenlikle paylaşan yerel araştırmacılarından Latif Bağmen'e, Neriman Köylüoğlu'na, Tuncer Kodoman'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Araştırmam esnasında hemen her alanda desteğini gördüğüm, yapıların plân ve rölevelerini âdeta bir mücevher ustası titizliğinde çıkartan sanat tarihçi, merhum Ahmet Sipahioğlu'na ne kadar teşekkür etsem kifayetsizdir. Araştırmamın her aşamasında mânevî desteğini gördüğüm değerli arkadaşım, merhum Tolunay Timuçin'i anmadan geçmek mümkün olamaz. Verdikleri cesareten dolayı sanat tarihçi İsmail Hakkı Kurtuluş'a, Özgür Ballı'ya, Hayri Çalı'ya, konumla ilintili pek çok temel kaynağa ulaşmamda yardımcı olan kadim arkadaşım sanat tarihçi Yavuz Tiryaki'ye çok teşekkür ederim.

Bu kitap her karesini severek çalıştığım Karaağaç'a bir gönül borcumdu. Bu gönül borcumu bana ödeme imkânını "Edirne Kitaplığı"nın raflarında içtenlikle yer açarak veren sayın Dr. Metin Eriş'e ve Edirne'ye böyle bir kitaplığın kazandırılmasına öncülük yapan, idareciliği kadar kültür adamlığı vasfını iktisap etmiş Edirne Valisi Sayın Hasan Duruer'e sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

21 Mart 2013
Çengelköy

Giriş

Bu gün Edirne'ye bağlı mütevâzi bir mahalle olan Karaağaç'ın tarih içinde geçirdiği olayların etkisiyle oluşan farklılığı ve her birinin bu yaşananlara tanıklık ettiği yapılarının incelendiği bu araştırma içinde sırası ile konumu, tarihçesi ve günümüzde topraklarına dâhil olan Demirtaş köyünün durumu ve tarihçesi hakkında bilgiler yer almaktadır. Karaağaç'ın zaman içinde yerleşim plânının gelişimi, tren garının inşasından sonra değişen toplumun çehresinin anlatımından sonra katalog bölümü yer alacaktır. Bu bölümde bölgenin içindeki var olan kayda değer eserleri ve günümüzde olmayan yapılarından bahsedilmektedir. Burada adı geçen tüm yapılar 1993-1996 yılları arasında gerçekleştirdiğimiz araştırmaların ışığında, orijinal durumlarından aktarılmıştır. Aradan geçen 20 yıl sonrasında değişimin ne boyutta olduğunu anlamak için 2013 yılında tekrar bir ziyaret yapıldı. Tespit edilen temel farklılıklar hem fotoğraf ile hem de bölümleri içinde ifade edilmektedir.

Karaağaç'ın Yeri ve Konumu

Karaağaç Edirne'nin yaklaşık 5 km. Güney-Batısında, Meriç nehrinin Batı yakasında yer alır. Bugünkü Karaağaç mahallesi sınırları, Kuzeyde Meriç nehrinden, Güneyde Sinekli sınır karakoluna, Batıda Pazar-kule'ye kadar uzanmaktadır. Karaağaç'ın Doğusunda bulunan eski Demirtaş köyü'nden geriye kalan boş arazi de bugünkü Karaağaç sınırları içine dâhil edilmiştir.

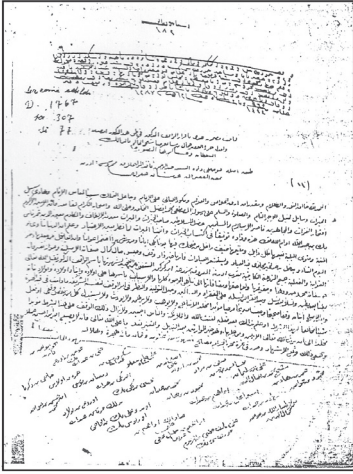

Karaağaç Yerleşim Plânı

Edirne'den Karaağaç'a gelirken, Tunca nehri üzerindeki Ekmekçizade Mehmet Paşa Köprüsünü ve Meriç Nehri üzerindeki Yeni Köprü'yü geçtikten sonra Karaağaç'a uzanan Söğütlük yoluna ulaşılmaktadır. Yolu diğer adı Edirne-Karaağaç yoludur. Karaağaç'a bu yolun sonundaki Karlıova Köprüsü ile giriş sağlanmaktadır.

Karaağaç'ın Tarihçesi

Günümüzde Edirne'nin bir mahallesi olarak tanınan Karaağaç'ın, ilk kez ne zaman, kimler tarafından yerleşim olarak kullanılmaya başladığına yönelik bilgiler son derece sınırlıdır. Bir görüşe göre Karaağaç, eski Antik Orestia kentinin kalıntıları üzerine kurulmuş

İbn-i Gürgen mezrasının vakfiyesi (Gökbilgin).

(Eleftheroudaki Engyklopaidikon Lexikon = EEL 1929, 266; Nikolaidis 1993, 162) ve Yunan Mitolojisi'nde adı geçen Troya Savaşı kahramanlarından Agamemnon'un oğlu Orestes adına isimlendirilmiştir (EEL, Nikolaidis 1993, 266; Eyice 1993, 40; Mansel 1993, 21). Fakat, Orestia veya Orestias, Edirne'nin Roma hâkimiyeti öncesindeki ve Bizans hakimiyeti sırasında kullanılan adı olarak bilinmektedir. Edirne şehrinin eski isimlerinden olduğu farz edilen diğerleri ise, Uskudama ve Goneis'dir (Mansel, 1993). Yine Mansel'e göre şehrin Hadrianopolis dışında aldığı bilinen isimleri "Orestias, Uskudama, Goneis'in" tam olarak Edirne'nin Roma öncesi iskân yerine isabet edip etmediği ve bu isimlerin aynı yeri tanımlayıp tanımlamadığına ait şüpheler vardır. Belki bu bölgede birbirine çok yakın, fakat ayrı ayrı isimlerle tanınmış bazı köy veya kasabaların muhtemel varlıkları bu şüpheleri destekleyebilir. Uskudama'nın bugün Edirne'nin Kuzeyinde, Bulgaristan sınırları içinde yer alan Üsküdar köyüne isabet etmesi ihtimalini göz önünde bulundurduğumuzda (Mansel, 1993), Orestias adında küçük bir yerleşimin günümüz Karaağaç'ın altında veya yakın çevresinde olabileceği fikrini akla getirmektedir. Fakat böyle bir antik kentin varlığına

rastlanılmamıştır.¹ Karaağaç'ın adınının ise, bir zamanlar yerleşimin Güney - Batısında bulunan Karaağaç ormanlarından aldığı varsayılmaktadır (Nikolaidis, 1993). 1920-22 yıllarında Yunan işgali sırasında, Karaağaç'ın ismi değiştirilerek Orestia adı verilmiştir (Koufou 1994, 103). Ayrıca halk tarafından "Andrianopolis'in Kitissiası" olarak anılmaktaydı (Bakalopoulos 1990, 440).

Karaağaç'ın Edirne'nin fethi öncesi Bizans döneminde küçük bir yerleşim olduğuna dair bazı varsayımlar olmakla birlikte (Darkot, 1993), mimarî açıdan, bahsi geçen dönemle ilişkili her hangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Ancak, tarafımdan yapılan araştırmalarda, Ortaköy Caddesinin üzerindeki baca kalıntısının bulunduğu arazide, yüzeyden gelen Bizans dönemine ait seramik buluntular, Karaağaç'ta bir Bizans yerleşiminin ihtimalini düşündürmekle birlikte, yapılan bir harfiyat sonrasında bir başka yerden buraya taşınmış da olabilir (Erdoğu 1996, Lev: 1-2).

Karaağaç'ın tarihi hakkında bilgiler 17. yüzyıl'ın ikinci yarısına kadar yok denilecek kadar azdır. 16. yüzyıl'da buraya Maraş ya

1- Trakya Bölgesi'nde epigrafik araştırmalar H. M. Sayar tarafından yapılmaktadır. Konu ile ilgili yayınlarında, Karaağaç ve çevresinde Osmanlı hakimiyeti öncesine ait döküman'a rastlanmamıştır..

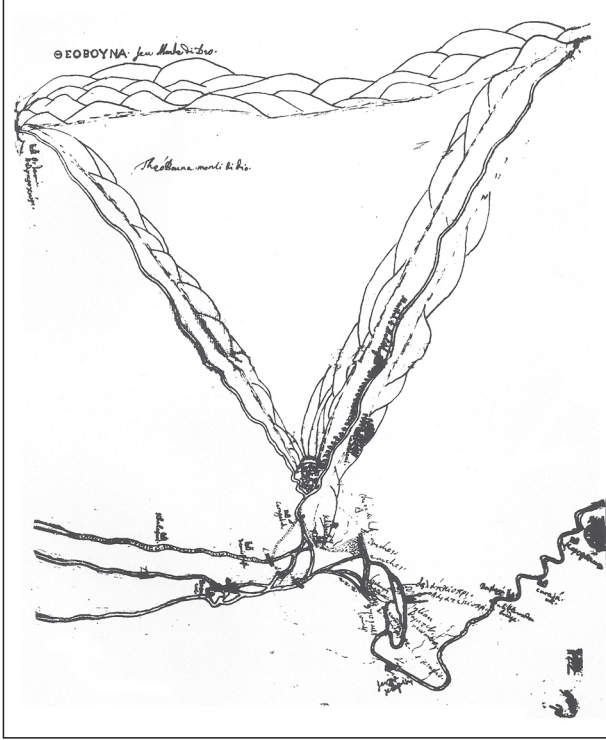
da Eski Maraş denildiği daha sonra adının Karaağaç'a dönüştürüldüğü söylenmektedir (Osman 1927, 1416). Ayrıca Abdurrahman Hibri Çelebi'nin 1636-37 yıllarında Edirne'nin tarihini ele aldığı Enîsü'l-müsâmirîn adlı eserinde, Meriç ve Arda

Dr. John Covel'in gezdiği güzergahı gösterdiği menzil krokisi (Trakika, 1939)

nehirlerinin Eski Maraş bölgesinde birleştiğini belirtmektedir. Ancak Eski Maraş'ın Karaağaç'a denk geldiğini çıkaramıyoruz (Üngün 1972, 73). Batıdan, Osmanlı İmparatorluğu'na gelen seyyahlar Edirne'den geçen yolu kullandıklarından, seyyahatnamelerinde Edirne ve Edirne'nin yakın çevresinden bahsetmişlerdir. Bununla birlikte Karaağaç'ın bahsi 17. yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren çeşitli seyahatnamelerde bulunmaktadır.

İstanbul'da, Fransa elçisi Marquis de Nointel'in maiyetinde bulunan Antoine Galland, 1672 yılında Edirne yakınlarında, Bosnaköy'de kaldığı sırada, günlüğünün 25 Aralık tarihli notunda; Padişah IV. Sultan Mehmet'in Lehistana yaptığı sefer sırasında ne zaman gerçekleşeceği meçhul olan, veda kabulünden önce, Alman mukim elçisi M. de Casanova'nın Edirne yakınlarındaki Karaağaç'a çekildiğinden bahseder (Örik 1987, 216).

Dr. John Covel'in çizdiği Edirne ve yakın çevresine ait kroki (Ö.Nutku).

1675 yılının Temmuz ayında Edirne'de bulunan İngiliz Elçisinin maiyetinde rahip olan Dr. John Covel yazdığı günlüğünde, veba salgını başladıktan bir ay sonrasında, (*Caragatch*) Karaağaç'a da

ulaştığını kendisinin ve halkın evlerden çıkarak çadırlara taşındıklarını bildirmekle birlikte, Karaağaçta yaşayanların yarısından fazlasının öldüğü ya da bölgeyi terk ettiklerinden bahseder (Bent 1897, 242). Halkın çoğunluğu Rum olan bu köyde, iki azize adanmış "*Hagios Teodoros Tiron ve Hagios Teodoros Stratilatis*" adında küçük bir Kilise vardır. Covel, bu azizlerin yaralı gözleri iyileştirmekle ünlü olduklarını ve gümüşten yapılmış göz biçiminde tabakların adak olarak Kiliseye sunulduğundan söz etmektedir. Bu dönemde Karaağaç'ta 50 Rum ailesi yaşamakta ve Türklerle ait 10'a yakın çiftlik veya yazlık ev bulunmaktadır (Bent 1897, 243). Ayrıca, Karaağaç'ta en önemli geçim kaynağının şarap imalatı ve satışı olduğunu belirtirken, ticaretini ise Kilisenin rahibinin yaptığını ve şaraplarını Kilisede sakladığını,

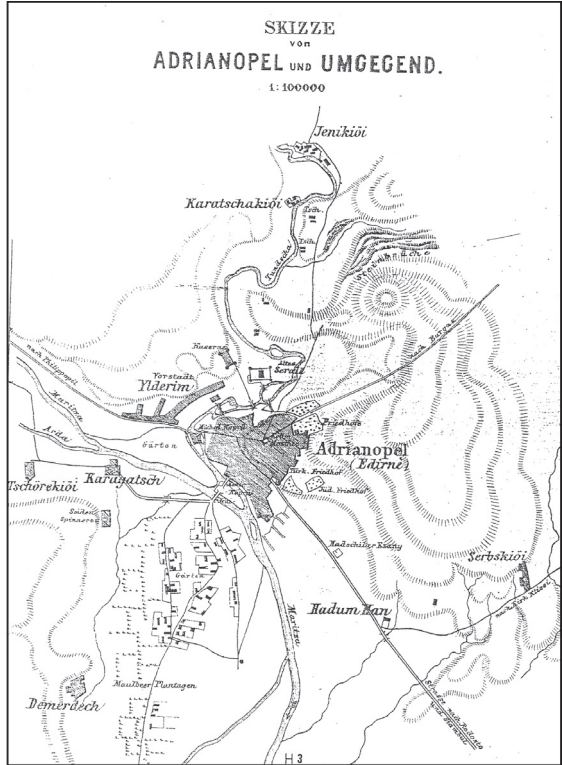
Edirne ve yakın çevresinden de bazı kalburüstü Türklerin hoşça vakit geçirmek için buraya geldiğini anlatmaktadır (Bent 1897, 244-245).

1829 yılının Ekim ayında Edirne'ye gelen George Keppel, Edirne yakınlarında *Kara Gach* (Karaağaç) denilen bir köyde İngiliz konsolosu Mr. Duveluz'un yazlık evinin bulunduğunu yazar (Keppel 1831, 146-147). Bir sene sonra 1830 yılında Edirne'ye gelen Adolphus Slade, İngiliz konsolosu Mr. Duveluz'un konduğu olarak *Karagatch*'da kalmıştır (Slade 1833, 344). Yerleşimin dokusu hakkında pek fazla bilgi vermeyen Slade, Karaağaç'ta yaşayan bazı kişilerin çeşitli Avrupa ülkelerinin fahri konsolosluklarını üstlendiğinden bahsetmektedir. Bunlardan Avusturya Fahri Konsolosu Rum kökenli Mr. Marciani'den,

Hollanda Fahri Konsolosluğu'nu yapan ve yine Rum kökenli olan Vernazza'dan söz etmektedir (Slade 1833, 347-348) ki; Vernazza ailesinin daha sonraki dönemlerde, Edirne ve çevre şehirlerde çeşitli Avrupa ülkelerinin fahri konsolosları olarak karşımıza çıkmışlardır.

1869 yazında Edirne'de bulunan F. V. Hochstetter, Edirne'de yaşamakta olan 25 ailelik bir Fransız kolonisinden söz etmekte ve bunların zengin, köklü aileler olduklarını belirtirken, bu ailelerden bazılarının konsolosluk yaptıklarını, meselâ Vernazza ailesinin İtalyan Konsolosluğu, Badetti'lerin Alman Konsolosluğu yaptıklarından bahsetmektedir. Bu koloninin *Karagadsch* (Karaağaç)'ta yazlık evleri olduğu ve yazlarını burada geçirdiklerini belirtmektedir. Bunun yanı sıra Rumeli Demiryolu'nun Edirne'den geçeceğini bunun için Karaağaç yakınlarında tren istasyonunun yapılacağından söz etmektedir (Hochstetter 1870, 354-355).

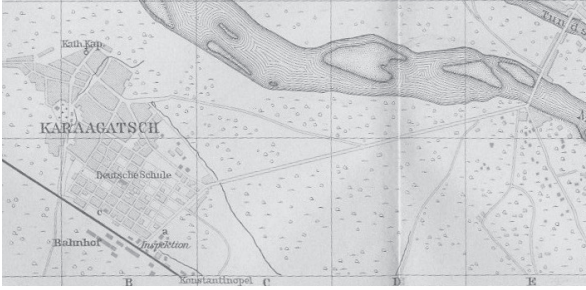
Rumeli Demiryolları'nın yapımı için 17 Nisan 1869 tarihinde Belçikalı Baron Hirsch ile mukavele imzalanmış, 1870 yılında yapımlarına başlanmıştır (Engin 1993, 49). Edirne Tren İstasyonu Edirne'den 3 km. uzaklıktaki Karaağaç'a inşa edilmiştir. Rumeli Demiryolları'nın merkez hattını teşkil eden, İstanbul-Edirne-Sarımbey hattı 17 Haziran 1873 tarihinde hizmete açılmıştır (Engin 1993, 117). Tren istasyonunun gelmesi ile Karaağaç'ın toplum hayatında önemli değişiklikler olmuştur. Burada çalışmaya gelenlerin çoğunluğu Edirneli'dirler ve iş yerlerine yakın olmak için Karaağaç'a yerleşmişlerdir (EEL: 226). Dolayısıyla mühendis, teknisyen ve işçi gibi çalışan kesimin barınma ihtiyaçlarını karşılayacak konut, dinî tesis, okul, banka, postane ve buna benzer gibi diğer yapılara gerek duyularak hızlı bir yapılaşmaya gidilmiş, ayrıca Avrupadan gelen veya Avrupa'ya giden yolcular için kalacak oteller, lokanta, cafe ve eğlence yerleri de açılmıştır. Şehirleşme, artan nüfus gibi etkenler, Karaağaç'ı

Prof.Dr. F. V. Hochstetter'in 1869 yılında yaptığı Edirne ve yakın çevresini gösteren haritası (F.V. Hochstetter)

olumlu bir gelişme sürecine getirmiş, ticaret artmış ve teknolojik yenilikleri de beraberinde taşımıştır (Nikolaidis 1993, EEL: 268)

Dr. Constantin J. Jireck, 1877 yılında yayınladığı seyahatnamesinde, Edirne’de yaşayan Gayrimüslim ve Avrupalı ailelerin yazlık evlerinin *Karagac* (Karaağaç)’ta olduğunu yazar ve bazı Avrupa ülkeleri konsoloslarının yazlık evlerinin de Karaağaç’ta olduğundan bahseder (Jireck, 1967: 133).

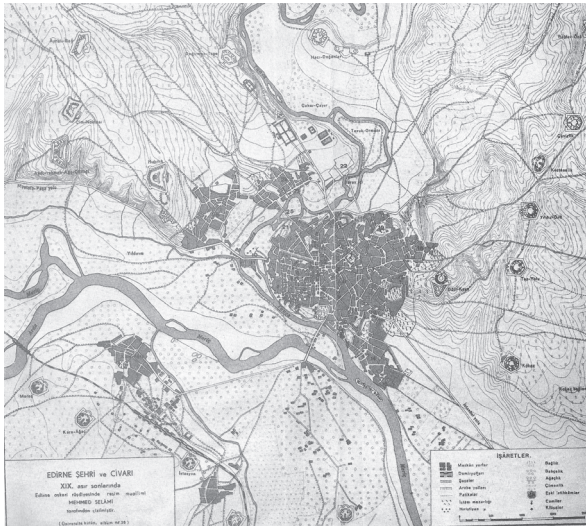

M.Selami’nin 19 yy. sonunda Edirne şehri ve civarını gösteren haritası (K. Beadecker).

demiryolları yapımında çalışan teknisyen ailelerin çocukları için 1883 yılında yapılmış okuldan bahsetmektedir (Beadecker 1914, 50-51 ve 55).

Bu gelişmelerin yanı sıra, Osmanlı imparatorluğu’nun yaşadığı siyasî olaylar Edirne’yi dolayısıyla Karaağaç’ı da etkilemiştir. Edirne, Osmanlı-Rus savaşlarında 1828-29 ve 1877-78, iki kez işgâle uğramıştır (Baykal 1993, 180). Bu işgallerden Karaağaç’ın ne derece etkilendiği tam olarak bilinmemektedir. Fakat burada

yaşayan nüfusun çoğunluğunun Gayrimüslim ve Avrupalı olmasından dolayı, olaylardan fazla etkilenmediği düşünülebilir.

K. Beadecker’in 1914 yılında yayınladığı Edirne ve civarı haritasında, Karaağaç mahallesinin detayı (B. Darkot).

Karaağaç’ın geleceği, 1912-13 yıllarında Balkan Savaşlarıyla değişecektir. Balkan Savaşları’nın sonunda, 30 mart 1913 yılında imzalanan Londra antlaşmasıyla Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının ötesindeki Trakya ve Rumeli’yi Balkan Müttefiklere bırakmayı kabul etmiştir (Bıyıklıoğlu 1992, 65).

Karaağaç 1913’te Bulgarlar tarafından işgal edilecektir. Daha sonra Balkanlardaki karışıklık-

lardan yararlanan Enver Bey komutasındaki birlikle 21 Temmuz 1913'te Edirne'yi geri aldı (Demirbaş, 1996). Osmanlı Hükümeti, ordunun Meriç Nehrini geçmeyeceğini belirten bir bildiri yayınlamasına rağmen, bazı gönüllü subaylar yarı resmî olarak Meriç Nehrini geçerek Batı Trakya'yı işgal etmeyi başaracaklardı. Bunun sonucunda Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Süleyman Askerî Bey'in başkanlığında (Demirbaş, 1996) 1 Eylül 1913'de, "*Batı Trakya Muhtar Cumhuriyeti*" adı altında bir hükümet kurulacaktı. Bu hükümet, Osmanlı Devleti ve Bulgar Devleti arasında 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması ile ortadan kalktı (Bıyıklıoğlu, 1992; Kurtuluş, 1979). Bu antlaşmaya göre, sadece Karaağaç ve Dimetoka Osmanlı Devleti'nde kalıyordu. I. Dünya Savaşı sırasında Bulgarlar, Alman - Avusturya - Osmanlı İttifâkına girmek için, Osmanlı Devletinden toprak isteminde bulunmuşlar ve 6 Eylül 1915'te imzalanan *Sofya Antlaşması* ile Karaağaç da dahil olmak üzere, Doğu Trakya'nın Batı hudutları Bulgarlara verilmiştir (Bıyıklıoğlu, 1992; Koufou, 1994; Darkot, 1993; Demirbaş, 1996). I. Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine sonuçlanınca, 27 Kasım 1919'da müttefikler ve Bulgaristan arasında yapılan Paris civarında *Neuilly*'de imzalanan antlaşma ile Batı Trakya'nın Güneyi, Karaağaç, Dimetoka, Sofulu, Dedeagaç, Gümülcine ve İskeçe *Müttefikler Arası Trakya Hükümeti* adı altında Fransız askerî makamlarının idaresine verildi (Bıyıklıoğlu, 1992; Koufou, 1994; Kurtuluş, 1979; Demirbaş, 1996; Aydın, 1971). Bu hükümetin merkezleri İskeçe, Gümülcine ve Karaağaç'tı. Hükümetin başına Müttefikler Yüksek Meclisi adına ve doğudaki Müttefik Orduları Başkumandanı Mareşal Franchet d'Esperey'in delegesi sıfatı ile General Charpy vali tayin olunmuştur (Kurtuluş, 1979; Demirbaş, 1996). Bu hükümetin ömrü 7 ay sürdü. Daha sonra, Yunanistan'ın yapmış olduğu diplomatik kulis ve faaliyetleri neticesinde Müttefikler Arası Trakya Hükümeti'nin kaderi ile ilgili bir referanduma gidilmesi kararlaştırılmış, 1920 yılının Mayıs ayında yapılan referandum, Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi ile sonuçlanmıştır. 22 Mayıs 1920 yılında Yunanlılar Batı Trakya'yı

inonle

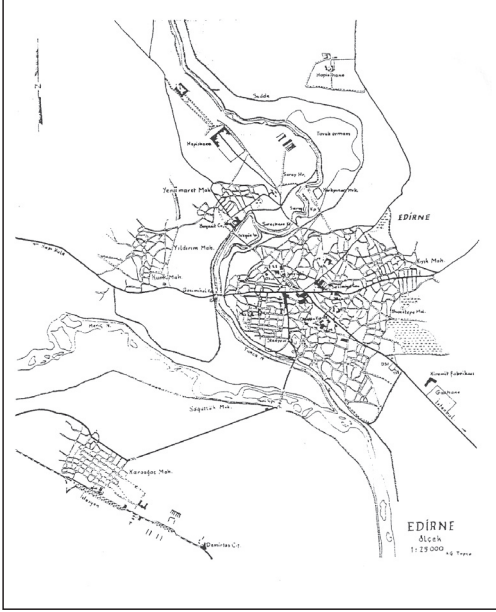
Avenue de la Gare.

Karaağaç eski Gar Caddesi

Karaağaç Garında Sultan Reşat'ın 1911 yılında yaptığı Rumeli seyyahatinden dönüşü beklenirken

işgal etmeye başladılar. İki ay sonra 20 Temmuz 1920’de Doğu Trakya’ya taarruza başladılar (Kurtuluş, 1979; Koufou, 1994; Bıyıklıoğlu, 1992; Baykal, 1993).

Edirne ve Karaağaç'ın 1973 yılında çizilmiş haritası
(Edirne 1973 İl Yıllığı)

Yunan işgaline karşı sadece iki cephede, biri Uzunköprü diğeri de Karaağaç cephesinde direniş olmuştur. 20-25 Temmuz 1920 tarihleri arasında yapılan bu direniş *Karaağaç Muharebesi* olarak bilinmektedir (Bıyıklıoğlu, 1992; Baykal, 1993; Bağmen-Onur, 1982). Kurtuluş Savaşından sonra 11 Ekim 1922 yılında yapılan Mudanya Anlaşması ile Meriç Nehri Türk-Yunan sınırını oluşturdu. 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşması’nda, Yunan ordusunun savaşı kaybetmesinden ve Anadolu’da yaptığı tahribattan dolayı dört milyon altın Frank savaş tazminatı olarak istendi. Yunanistan bu tazminatı karşılamadı. Çözüm olarak Karaağaç ve Bosnaköy civarı savaş tazminatı olarak Türkiye’ye verildi (Paraskevopoulou, 1992; Bıyıklıoğlu, 1992). Karaağaç ve civarının en geç 15 Eylül 1923’de boşaltılarak Türk hükümetine verilmesi kararlaştırıldı (Bıyıklıoğlu, 1992; Onur, 1994²).

Karaağaç’ın Rum halkı Yunanistan’a göç ettikten sonra Meriç Nehri kıyısında *Nea Orestia* adında yeni bir kent kurmuşlardır (Tsonidis, 1983). Mübadele sonrası, Trakyanın çeşitli kesimlerinden gelen muhacirler’in bir kısmı Karaağaç’a yerleştirilmiştir. Karaağaç’ta yaşayan Ermeni, Yahudi ve Avrupa kökenli aileler II. Dünya Savaşına kadar burada yaşamışlar, daha sonra bir kısmı İstanbul’a, Brezilya’ya, İsrail’e veya geldikleri ülkelere göç etmişlerdir.

2- O. Onur, 1994; “...15 Eylül 1923 günü saat 12.00’de Edirne Vali Vekili Abdullah Naci ile Yunan mutasarrıfı, Mavridis Karaağaç’ın teslimi konusunda bir protokol imzalamışlardır. Edirne, vilâyet önünde Edirne okul öğrencileri ve halk toplanmış ve topluluk önünde Türk Jandarma kıtası olduğu halde saat 15.00’te vilâyet konağı önünde başlamak üzere Karaağaç’a doğru yola devam edilmiştir. Topluluk Karaağaç Karlıova köprüsünü geçerek Belediye binası önüne gelmiş (Bu bina şimdi yoktur) ve duvarlarda bulunan bazı Yunan yazı ve şekilleri topluluk tarafından silinmiştir. Topluluk yoluna yürütiyle Karaağaç istasyonuna gelmiş ve burada bulunan ve Türkiye’den ayrılan Yunan memur ve jandarmaları seyretmiştir. Karaağaç’ı teslim alan heyette şu kişiler vardı: Esbaktan Edirne Valisi Şakir Bey (Kesebir), Edirne Vilâyet Umumi hukuk Müdürü Enis Behiç (Koryürek), Gülmüleneli Hüseyin Hüsnü Paşa, Edirne Posta ve Telgraf Başmüdü Necati Bey, Jandarma Müfettişi Miralay Mümtaz, Edirne Defterdarı Avni Bey, Edirne polis Müdürü Necmi (İşe) bulunuyordu..”

Demirtaş Köyü köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen, zaman içinde terk edilmiş ve yok olmuştur. Günümüzde, köyün arazisi Karaağaç Mahallesi sınırları içine dâhil edilmiştir. Dolayısıyla, mevcudiyetinde bulundurduğu yapıları, Karaağaç yapıları katoloğu ile birlikte verilmesi uygun görülmüştür.

Köyün varlığı hakkında verilen en erken bilgi; Mu'inüddin Timurtaş Bey adında bir zatın Edirne yakınındaki İbn-i Gürgen mezarını, evlâdiyelik olarak vakfetmiş olduğudur (H. 820. M. 1417). Vakfın isminden dolayı sonradan aynı isimli Camisi ile birlikte köy de bu adla anılmış ve tanınmıştır (Gökbilgin, 1952: 245-246).

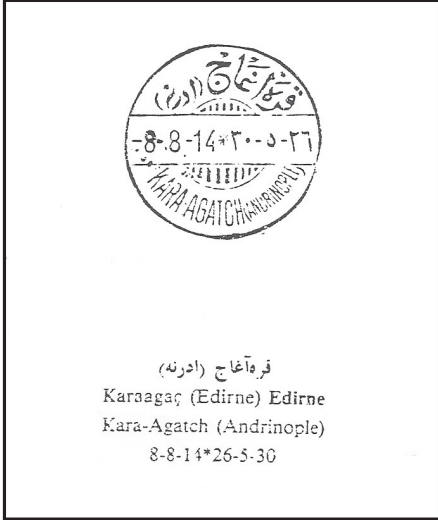
Zamanında hem Müslüman, hem de Gayrimüslim halkın ortak yaşadığı bir köy olduğunu belirten Gökbilgin, köyün adının *Karun* olduğunu ve Hristiyan reyasının haraçlarının kısmen Havass-ı Hümayuna, kısmen de Yıldırım İmareti'ne verildiğini anlatır (Gökbilgin, 1952: 200-202). Bölgenin, Osmanlı dönemi Edirne'sinin meşhur mesirelik, sayfiye yerlerinden birisi olduğu bunlarının içinde Demirtaş çiftliğinin sıkça

*Müttefikler arası Trakya Hükümetine ait,
Karaağaç'tan Edirne'ye geçmek için verilen vize
(Nikolaidis).*

Karaağaç'ın eski bir fotoğrafı (Nikolaidis)

Karaağaç Postahanesi'ne ait bir posta damgası (Nuhoğlu; Mert)

ziyaret edilen bir yer olduğunu öğreniyoruz (Üngün, 1972; Konstantinidis: 50-84). Bu gün aynı isimde Bilgen ailesine ait küçük bir çiftlik yer almaktadır. Burada, Osmanlı Sultanlarına ait yazlık köşk ve kasırlarda, Osmanlı Sarayına gelen hatırlı misafirlerin ağırlandıklarını öğrenmekteyiz (Peremeci, 1939; Konstantinidis: 80).

Edirne'ye 1675'te gelen seyyah Dr. John Covel, yapmış olduğu Edirne ve yakın çevresini gösteren menzil krokisinde Demirtaş köyü'nün yerini göstermiş ve su taşkınlarının önlenmesi için köyün (*Dimirdesh*) yakınına yapılan setten söz etmiştir (Bent, 1892). Yine, 1869'un yazında Edirne'de bulunan Dr. F. V. Hochstetter (1870), yaptığı haritada Demirtaş Köyünü "*Demerdesh* " olarak yazmıştır.

Arda nehrinin yatağını değiştirmesi sonucu Demirtaş mesiresinin eski yoğun ziyaretçileri giderek azalmış, 1872'de demiryolu ve tren istasyonu komşusu olan Karaağaç'a gelince önemini daha da yitirmiştir (Osman, 1927; Peremeci, 1939; Darkot, 1993).

Köyün nüfusunun bir kısmını oluşturan Rum sakinleri ise, 1923'te ki mübadele ile, bugün Yunanistan sınırları içinde kalan Karaağaç'ın 5-6 km. Güney - Batısındaki Emirli Köyü'ne (Kovili) yerleşmişlerdir (Psaltis, 1919: 102; Nikolaidis, 1993).

19. yüzyıl'dan itibaren yapılan veya bu dönem yayınlarında kullanılan Edirne şehri haritalarında da, Demirtaş köyü yerleşim yeri olarak gösterilmektedir (Darkot, 1993; EEL: 267; Baedecker, 1914; Çağan, 1993). Köyde Timurtaş Camii'nin dışında bir Rum Kilisesi ve ilkokulu bulunmaktaydı.

Karaağaç'ın eski bir fotoğrafı (Michael Patel)

Nikolaidis (1993), 1950'li yıllara kadar Sinekli karakoluna yakın arazide köyün Kilisesinin kalıntılarının durduğundan bahseder. 1923 yılından sonra (20. yüzyıl'ın ilk çeyreği) yıkıldığı tahmin edilen köyün, konut mimarîsinden günümüze ulaşagelen bir örneği mevcut değildir (Psaltis, 1919; Bakalopoulos, 1990).

Karaağaç Yerleşim Plânının Gelişimi

Karaağaç'ın küçük bir köyden, kalabalık bir ilçeye, sonra küçük bir sınır mahallesine dönüşümü süreçleri içinde yerleşim plânı da önemli değişiklikler göstermektedir.

19. yüzyıl'ın sonlarına kadar yerleşim plânı hakkında ne yazık ki yeterli veriler mevcut değildir. Konuya ait elimizdeki en eski çalışma, 1675 yılında Edirne'de bulunan İngiltere Kraliyet sefaret papazı, Dr. John Covel'in yazdığı günlüğünde çizmiş olduğu Edirne ve yakın çevresini gösteren krokisidir. Covel, bu krokisinde, Karaağaç'ı Meriç nehrinin kıyısında göstermiş ve yanına Kilise sembolü işlemiştir. Muhtemelen, günlüğünde Karaağaç'ın simgesi olarak bahsettiği Hagios Tiron ve Stratiladis Kilisesi olmalıdır. Covel'in çizmiş olduğu diğer bir çalışması ise, Ortaköy'den başlayıp İstanbul'da biten ve üzerinde Karaağaç'ı da göstermiş olduğu bir menzil krokisidir.

Karaağaç yerleşim alanını belirgin ve ölçekli olarak almış olan en eski harita ise, 1870 yılında F. V. Hochstetter tarafından yayınlanan Edirne ve yakın çevresini içeren haritadır. 30 Temmuz 1869 tarihinden itibaren Avusturyalı Profesör Hochstetter'in oluşturduğu keşif ekibi İstanbul'dan yola çıkarak demiryollarının yapılacağı bölgelerde incelemeler yapıp arazinin topografyasını çıkarmışlardır (Engin, 1993: 61-62). Haritada Arda nehrinin yanında ve şimdiki yerleşim alanından bir hayli Batıda Çörekköy'e yakın ve bir yolla bağlantılı gösterilmiştir. Demirtaş Köyü ise yerleşimin bir hayli uzağında Doğu cephesindedir. İki yerleşim arasında ve bugün sadece birkaç yapı taşının kalıntısının bulunduğu ipekböceği koza fabrikası yer almaktadır.

19. yüzyıl'ın sonlarında Askerî Rüştîyesi'nde resim muallimi olan Binbaşı Mehmet Selâmi tarafından yapılan haritada (Darkot: 13), Karaağaç, Batıya doğru (Ortaköy caddesi boyunca ve çevresinde) düzensiz bir gelişme göstermektedir ki; Karaağaç'ta bu döneme kadar ızgara plânlı yerleşim düzeninin hâlâ oluşmadığı anlaşılır. Burada, Ortaköy Caddesi ve İstasyon Caddesi iki ana cadde olarak göze çarpar. Her iki cadde günümüzde de varlığını korumaktadır. İstasyon Caddesi'nin iki yakasında ve çevresinde düzensiz görülen, daha sonraki plânlamada iptal edilen, bazı tâli

Edirne – Karaağaç yolu

sokaklar boyunda seyrek olarak kısmî bir yerleşimin olduğu tespit edilmektedir. Karaağaç'ın Güney sınırını çizen demiryolunun Güney - Batı yönünde Karaağaç ve Maraş, Doğu yönünde ise İstasyon ve Demirtaş tabyaları gösterilmektedir.

Bu dönemde yerleşim; Kuzey - Batı yönünde Meriç ve Arda nehirlerinin köşesine doğru yoğunlaşmaktadır. Ortaköy Caddesi'nin çevresinde gelişen yerleşim günümüzden farklı olarak, Batıya doğru uzanmaktadır. Bölgenin, Kuzey - Doğusu Meriç'den çıkan ince bir su kanalı ile sınırlanmaktadır. Bu kanal, incelererek Demirtaş köyü'ne doğru uzanmaktadır. Günümüzde bu kanal hâlâ vardır ve Sonbahar, Kış aylarında kısmen su tutmaktadır. Karlova Köprüsü'nden itibaren Batıya doğru uzanan caddenin özellikle, Kuzeyinde ara ara yapılaşmalar yer almakta ve ortasına doğru yapılaşmanın ana bölgesine uzanmaktadır. Diğer cadde ve sokaklar da birbirleri ile düzensiz kesişmeler yaparak büyükçe sayılabilecek adaları oluşturmaktadırlar. Ayrıca haritada Karaağaç'ın Doğusunda demiryolunun Güneyinde küçük bir yerleşim alanını kaplayan Timurtaş Köyü gösterilmektedir. Timurtaş'a Edirne'den bir, Karaağaç'tan ve Sinekli'den (Güney - Doğu) bir kaç yol bağlanmaktadır.

Edirne Karaağaç yolunun eski bir fotoğrafı

20. yüzyıl başlarında Karl Baedeker'in hazırlamış olduğu rehber kitapçığında Edirne ve yakın çevresini gösteren bir haritada, istasyon ve çevresinde yoğunlaşmanın olduğu gözlenir. Yeni merkez etrafındaki bu gelişme, birbirini paralel ve dik kesen sokakları ile yerleşim, ızgara plânlı, düzenli bir görünüme ulaşmıştır (Baedeker: 5). Bu hâli ile Edirne Kaleiçi'nin plânını âdeta tekrarlamaktadır.

Gündüz Özdeş'in, 1951'de yayınladığı, Edirne'nin imar plânı ile ilgili çalışmasında Karaağaç'da, 17.yüzyıl sonlarından itibaren yerleşimde yoğunlaşma olduğu ve 19. yüzyıl sonlarında yerleşim yoğunluğunun devam ettiği, 20. yüzyıl başlarından ortalarına doğru, yoğunluğun giderek azaldığı ve küçüldüğü görülmektedir (Özdeş, 1951: 29-31).

Günümüzde Karaağaç, ızgara plânını korumaktadır. Ortaköy Caddesi'nin Pazarkule'ye uzanan uç bölgelerinde ise yerleşim yerlerinin seyreilmekte olduğu, önceki yerleşim haritalarında görülen yoğunluğun azaldığı, sınıra yakın bölgelerinde ise tamamen boşalarak tarlalık arazi haline dönüştüğü gözlenmektedir.

Tarih Süreci İçinde Karaağaç'ın Sosyal ve Toplum Yapısı

Yazılı kaynaklarda 16. yüzyıl'dan önce adına rastlanmayan Karaağaç için, Rifat Osman, Edirne feth edildiği yıllarda “*Maraş*” adında bir köy olduğu, H. 950 / M. 1543'te köy halkının anlaşmazlığının sonunda Eski Maraş - Yeni Maraş olarak ikiye ayrıldığı ve Eski Maraş'ın daha sonra Karaağaç adını aldığını belirtmiştir (Rifat Osman, 1927: 1416). H. 1046/M. 1636-37'de, Abdurrahman Hibri Çelebi eserinde, Edirne'nin Güney - Batı bölgesinde sadece Karaağaç'a komşu Demirtaş köyünden bahsetmekle birlikte (Üngün, 1972; İlgürel, 1974), Meriç ve Arda nehirlerinin birleştiği noktada *Eski Mar'aş nâm mahal* den söz etmektedir (Üngün: 73).

Karaağaç'ın topografik konumu itibariyle, özellikle yaz ayları için ideal bir sayfiye yeri olmuştur. Nitekim Edirne'ye oranla yüksek bir mevkiye bulunması, orman ve nehirlerle çevrilmiş olması sebebiyle iklim, merkeze oranla daha serin geçmektedir. Şehre yakın olmasıyla bölge Yaz aylarının ideal sayfiyesi olmuştur. 17. Yüzyıl'ın ortalarında Edirne'ye gelen seyyahlar, Karaağaç'ın bir Rum Köyü olduğu, Edirnelilerin yazlık evlerinin bu köyde bulunduğu ve köyün o zaman için, çevre halkı tarafından mesirelik ve eğlence bölgesi özelliğini gösterdiğini anlatmaktadırlar (Bent: 244-245). Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'na gelen elçiler ve hatırı sayılır yabancı konuklar, yaz aylarında mutlaka Meriç nehrinin Güney yakasında bulunan Karaağaç ve Bosnaköy'de misafir edilirdi (Galland, 1987: 81). Galland, Almanya'nın İstanbul elçisi Sieur de Casanova'nın padişah IV. Mehmet'in huzuruna kabul edilmek için Karaağaç'ta beklemeye alındığını anlatmaktadır (Galland: 216).

19. yüzyıl'dan itibaren, hareketlilik ve gelişme kaydedilmeğe başlayacaktır. Yabancı tüccarlara Osmanlı topraklarında ticaret imkânı verildikten sonra bu tüccarların bağlı oldukları devletlerin, konsolosluklarını açmaları ve vatandaşlarının işlerini yürütmeleri hakkı tanınmış, imparatorluğun belli başlı merkezlerine konsolosluklar kurulmuştur. Bu konsolosların başlıca vazifelerinden biri de, kendi bölgelerindeki her türlü haberi, özellikle iktisadî durumu düzenli olarak Hariciyelerine aktarmaktı (Kütükoğlu, 1983: 151). İmparatorluğun önemli şehirlerinden biri olan Edirne'de, bu dönemde Avrupa'nın çeşitli ülkelerinin

Karaağaç'ın Resm-i teslimi münasebeti ile muhterem mebuslarımızın Edirne istasyonunda muvasalatları 14-9-1913

konsoloslukları açılmıştır ki bu konsolosların bir çoğunun Karaağaç'ta ikâmetlerinin bulunduğu bilinmektedir (Hochstetter, 1879; Slade, 1833; Jirek, 1967). Yine bu yüzyıl içinde, İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan tren yolu için Edirne Garı'nın Karaağaç'a yapılmasından sonra bölgede yapılaşma artar ve giderek küçük bir köyden ilçeye doğru genişleme gösterir. Konstantinidis, bu dönemde Karaağaç'ın ekonomisi yüksek seviyedeydi ve tren garının yapımından sonra kalabalıklaşmıştı hatta, Avrupadan gelenler bile vardı diye bahsetmektedir (Konstantinidis: 79). Gerek demiryolu çalışmaları için, gerekse ticarî sebeplerle burada bulunan Avrupalılar küçük koloniler oluşturdular (Hochstetter: 354). Bu yıllarda ticaret artar, geniş bir alana yayılan dutluklar ile ipekböceği üretimi yapılarak koza fabrikalarında işlenmektedir. İpek, uzun bir dönem Edirne'nin en önemli ticarî gelirlerindendi ve dış ülkelere ihraç edilmekteydi. 1870'te yayınlanan bir kitapta, harita üzerinde, Demirtaş köyü ile Karaağaç arasından geçen ve Sinekli'ye uzanan yol üstünde büyük bir ipekböceği koza işleme fabrikasıda gösterilmektedir (Hochstetter: 359). İstasyon kompleksinin doğu yakasında Sinekli Karakolu'na giden yol üzerinde bulunan Koman Çiftliği sahiplerinden Prof. Dr. Hasan Dilan, 1970'li yıllara kadar fabrikanın büyük bir kısmının ortada olduğunu daha sonra Askerî birliklerin yapının taşlarını başka yerde kullanmak üzere götördüklerinden, dedesi Fuad Koman'ın kendisine anlatıklarından ise bu yol üzerinde dükkânların sıralandığını ifade etmiştir. Ayrıca, bugün Ortaköy Caddesi üzerinde bulunan baca kalıntısı yine bu dönemlerde kullanılan bir başka koza fabrikasına aittir. Ticaretin yanısıra tarım, özellikle bağcılık ve sebzeçilik yöre halkının gelir kaynaklarından biriydi. Bu süreçte Avrupalılar'ın beraberlerinde getirdikleri kültürleri ile Karaağaç'ta yepyeni bir hayat tarzı anlayışı başlayacaktı. 1870'li yıllarda, Avusturya konsolosluğu yapan Herrn Von Camerloher'in, özellikle yüksek dereceli kişilerle kurduğu özel ilişkiler sonucu büyük bir itibar kazandığını, Edirne'nin yanısıra yaz aylarında işletilmek üzere Karaağaç'ta birahane ve kiy oyununun bulunduğu bir lokal açtığı, birahanesinde *Schwechater* birası sattığını, Hochstetter'dan öğrenmekteyiz (Hochstetter: 354). 20. Yüzyıl'ın başlarında da devam eden gelişme, artan nüfusuyla birlikte köy konumundan ilçe konumuna gelmiş; oteller, lokantalar, kafeler, sinemalar dans salonları, birahaneler gibi gösteri ve eğlence yerleri ile çeşitli spor etkinliklerinin yapıldığı Karaağaç "*Küçük Paris*" lakabını almıştır. Nikolaidis, "...Karaağaç'a *Küçük Paris* derlerdi ve bunda çok haklıydılar. Çünkü çok kozmopolit bir yerdi ve değişik eğlence yerleri bulunuyordu" der (Nikolaidis: 166). 1913 yılında Edirne'ye ilk ziyaretini yapan

Gâzi Mustafa Kemâl, küçük bir Avrupa mahallesi görünümünde olan ve ona servileri, iç görünüşleri ile Selânik'in beyaz kule gazinolarını anımsatan Karaağaç Lokanta ve gazinolarına, bazen tek başına, bazen birkaç arkadaşı ile akşamları gittiği karşımıza çıkan bilgiler arasındadır (Bağman-Onur: 22).

Balkan Savaşı ve I. Dünya savaşı sırasında zaman zaman el değiştiren Karaağaç, artan nüfusu ve tren yolunun buradan geçmesiyle Fransız askerî makamlarının idaresinde kurulan, Müttefikler Arası Trakya Hükümeti'ne 7 ay boyunca, Gümülnice ve İskeçe ile birlikte merkezlik yapmıştır. 1920-23 yılları arasında Yunan işgâli altında kalan Karaağaç, bütün bu geçirdiği karışık olaylardan, Edirne kadar yara almamış ve renkli yaşayışını her dönemde devam etmiştir.

Lozan Anlaşması'ndan sonra, savaş tazminatı olarak 15 Eylül 1923 'de Türk hükümetine devredilen Karaağaç'ta yaşayan halkın nüfus dağılımı, 17. yüzyıldan itibaren ziyaret eden seyyahların da ifade ettiğine göre, nüfusunun % 90'a yakın kısmı Rum, geri kalanı ise Ermeni, Yahudi ve Bulgar kökenli Osmanlılardan oluşuyordu. 19. Yüzyıldan itibaren, burada bir miktar Avrupa ülkelerinden gelenler de yaşamaya başlamıştır. Nüfusun % 99'unu Gayri Müslimlerin oluşturduğu Karaağaç'ta, 19. Yüzyıl'ın sonlarında 20. Yüzyıl başlarında Edirne Valisi Hacı Adil Bey ve Ressam Hasan Rıza'nın evleri olduğu bilinmektedir (Ünver, 1972; Peremeci, 1939:165). Ancak Müslüman nüfusun çok az olduğunu burada Cami, namazgâh, okul gibi yapıların bulunmamasından dolayı söyleyebiliriz. Büyük bir ihtimalle Müslüman nüfus Karaağaç'a çok yakın olan Demirtaş Köyü'nün Camii'ni kullanıyorlardı. Bunun yanısıra 1913 yılında bir Mekteb-i İdâdî (ilkokul) yapılması düşünülmüş ve projesi dahi hazırlanmışsa da, I. Dünya Savaşının başlamasıyla gerçekleştirilememiştir (Yavuz, 1981: 42). 1923 Mübadelesinden sonra, Edirne'ye bağlı bir mahalle konumuna gelen Karaağaç'ta kalan, Gayrimüslim halkın büyük bir kısmı, Karaağaç'ın geçtiğimiz yüzyılın yaşayan tanıklarından (Alis Yakupyan, Cahit Statinci) öğrendiğimize göre, II. Dünya Savaşı sıralarında İstanbul, Yunanistan, İtalya ve Brezilya'ya göç etmişlerdir. Mübadelede ile Batı Trakya'dan gelen Müslüman halkın bir bölümü ise Karaağaç'a yerleştirilmiştir.

Yapılan göçler tüm Trakya dahil, bölgedeki tarım yapısını önemli derecede etkilemiştir Göçlerden önce ünlü olan bağcılık ve ipekböcekçiliği Rumlar'ın elindeydi. Yerlerine yerleştirilen göçmenler bağcılık ve ipekböcekçiliğini bilmediklerinden bu sektörler büyük darbe yemişler ve bir daha eski hâline geleme-

mişlerdir (Yurt Ansiklopedisi: 2393). Cumhuriyetin ilk yıllarında yurdun pek çok yerinde tarım, hayvancılık, bahçecilik, sağlık gibi konularda halkı eğitmek amacı ile kurslar açılırken Edirne’de Karaağaç da bu konudaki çalışmalar için pilot bölge seçilmiştir. Demirtaş Köyü yakınındaki Eski Askeri Hastahane ve arazisi bir dönem eğitmen kursları için kullanılmıştır (Trakya Dergisi, 1936, S.12: 11-17; Trakya Dergisi, 1936, S.10: 33). Eğitmen okulu olarak kullanılan bina 1950’li yıllardan itibaren, Batı Trakya’dan devam eden göçlerde, bir kısım göçmenler için 1974 yılına kadar Göçmen Misafirhanesi olarak kullanılmıştır. 1974 yılında burası askeriye veriliş ve böylece Karaağaç Kışlası adını almıştır (Cahit Statinci).

Karaağaç’ın Cumhuriyet döneminde 1950’li yılların sonlarına kadar yaşadığı ilginç bir ticarî olay ise Pazar günleri, Pazarkule hudut boyunda Yunanlılar ve Türkler’in kendi ülkelerinin polisleri nezaretinde panayır kurmaları, bu panayıra iştirak için pasaportun gerekli görülmemesidir (Cemal, 1932: 39).

Karaağaç’ın imar faaliyetleri, Mübadele sonrası ters yönde işlemeye başlamıştır. Bölgeye varlıkları ile özel anlam kazandıran birçok bina ve evin kerestelerini satmak amacı ile Mübadiller, bu yapıları yıkarak yerine kerpiç evler yapmayı yeğlediklerini, 1985 yılı Edirne Belediye Başkan Vekili olan Cahit Statinci’den, 1994 yılında onunla yaptığımız sohbetten öğreniyoruz. Bunun sonucunda Karaağaç bakımlı ve zengin çehresinden çok şey kaybetmiştir. Bugün küçük bir mahalle olarak varlığını sürdüren Karaağaç’ın sâkinleri çiftçilik, bahçecilik ve bir kısmı memurluk yapmaktadır (Erdoğu, 1997: 29-35; Erdoğu, 1998: 193-203).

KATALOG

29

14. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı hâkimiyetine giren Edirne'nin yanında, aynı zamanda yakın çevresi ile beraber Karaağaç'ın da Osmanlı topraklarına dâhil olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemden itibaren, öncesinde var olan yapıların yanında ihtiyaç hissedildikçe, yapılaşmanın devam ettiği anlaşılmaktadır. Yapıların bir çoğu günümüze ulaşmamıştır. Karaağaç'ta 19. yüzyıl'ın ikinci yarısından sonra artan imar faaliyetleri içinde, günümüze gelebilen yapıların hemen hepsi 19. yüzyıl'ın sonlarında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapıların çoğunluğu konutlardan oluşmaktadır. Günümüzde Karaağaç sınırları içinde bulunduğu için, incelememizin içine aldığımız Demirtaş köyü ve çevresinde ise, sadece 15. Yüzyıl'ın ilk yarısında (1413-1421) inşa edilmiş bir cami dışında yine 19. yüzyıl'ın sonlarında yapılan eserler bulunmaktadır. Köy ortadan kalktığı için konut işlevli yapılar günümüze ulaşmamıştır.

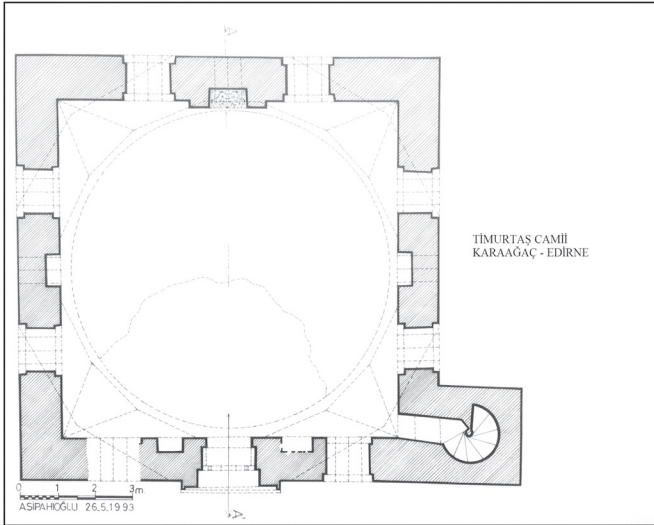
Yapılan katalog çalışmasında 2 cami, 1 soğuk hava deposu, 5 çeşme, 1 şehitlik, 1 kabristan, 1 gar binası ve ek yapıları, 1 istasyon, 1 hastahane, 3 okul, 2 karakol, 7 Kilise, 28 ev, konaklama ve eğlence mekânları incelenmiştir. İncelemeye almanların içinde bir kısmı, günümüzde ayakta olmayan ve sadece kaynaklarda adı, tanımı geçen veya fotoğraf gibi belgelerde karşılaşılan yapılardır. Ele alınan yapıların üzerinde olması gereken inşa veya onarım kitâbelerinin pek çoğu ise kayıptır.

CAMİLER

Karaağaç'ın Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar geçen tarihî süreci içinde bünyesinde cemaat oluşturacak sayıda Müslüman nüfusa sahip olmamasından dolayı Cami yapımına gidilmemiş, muhtemelen çok yakın olan Demirtaş köyündeki Timurtaş Camisi kullanılmıştır. Paşakapısı civarında yapılan, daha sonra peksimet ambarı olarak kullanılan Noktacı Kasım Efendi Camii 1921 yılında yanmış, Karaağaç'ta yeniden yapılmak amacı ile sökülmüşse de sonradan vaz geçilmiştir (Kazancıgil, 1995: 142). Karaağaç'ta ilk caminin ise, 1923'ten sonra yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan ilk cami olması yüzünden Eski Cami adı ile anılmaktadır.

TİMURTAŞ CAMİİ

Cami, Karaağaç Gar binası'nın yaklaşık 1 km. kadar doğusu'nda, Karaağaç Kışlası'nın Kuzey - Doğusu'nda, Demirtaş Çiftliği'nin Güneyinde yer almaktadır.

Demirtaş camii planı (1993)

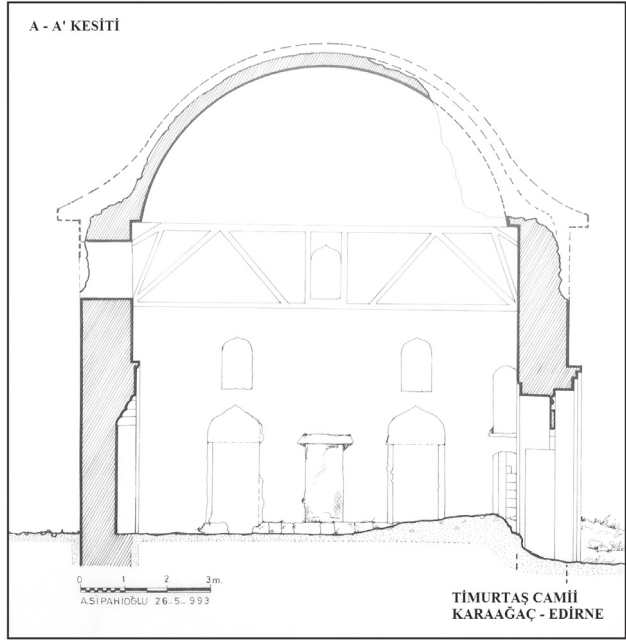
Timurtaş Camii'nin inşa tarihi bânisi ve mimarı konusunda net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak dolaylı yollardan inceleyerek muhtemel bir sonuca ulaşılabilir. Osmanlı dönemi yazmalarını ele aldığımızda karşımıza ilk çıkan Abdurrahman Hıbrî Çelebi'nin kaleme aldığı Enîsü'l-Müsamirîn'dir. Daha sonra, Ahmet Bâdî Efendinin (1839-1907) Riyaz-ı Belde-i Edirne adlı eserinde karşımıza çıkar. Ancak o da tarihçesi konusunda Hıbrî'den farklı bir şey söylememiştir. Enîsü'l-Müsamirîn'de, Caminin bânisi olarak, 16. yüzyıl'da

Mısır'da Kahireye göç etmiş, aslen Edirneli olan Sefer Çelebi adında bir şahıs gösterilmektedir. Mısır'da büyük bir servet sahibi olan bu kişi, II. Murat'ın tahtta olduğu sırada (1591 / H.1000), vefatından az önce, zamanın Edirne Bostancıbaşı Süleyman

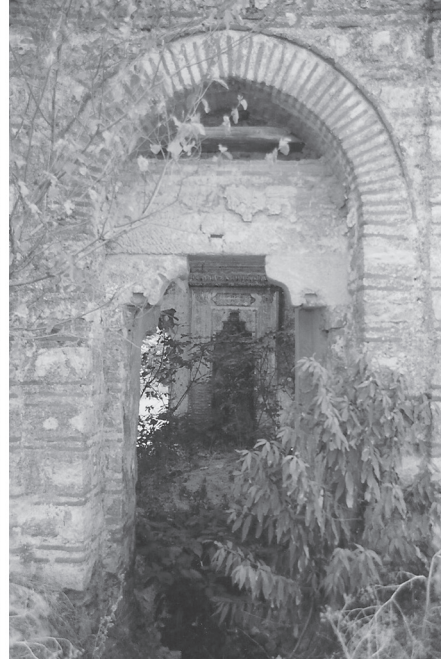
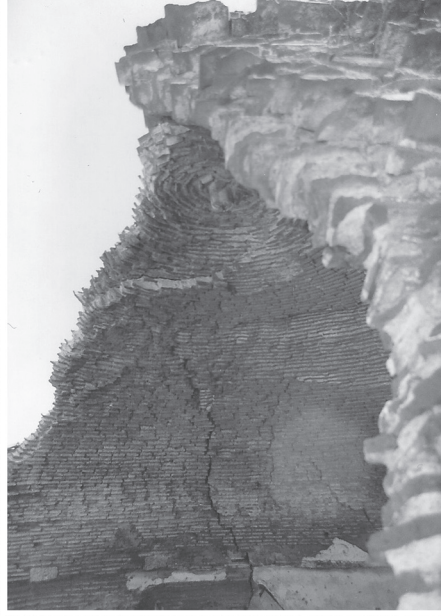
Ağa'ya bir mektup ve bir kaç bin filori göndererek, kendisi için Edirne'de bir cami yaptırılmasını rica eder. Bu rica üzerine Süleyman Ağa, o zamanki Demirtaş köyü'nde yeniden tek kubbeli güzel bir Cami inşa ettirmiştir. Yapının tarihçesinden bahseden diğer kaynaklarda da bu eser esas alınmıştır. Yerine giderek bizzat inceleme yapan E. H. Ayverdi ise vakıf kayıtlarını bizlere ulaştırır (Ayverdi, 1972, C.2:161-162). Mimarinin kimliği üzerine ise Peremeci (1939: 358), Mimar Davut'un eseri olma ihtimalini öne sürmektedir.

H. 830 – M. 1417 tarihli vakfiye de adı geçen Subaşı (Mu'inüddin) Timurtaş Paşa'nın yaşadığı dönem (Özer: 2005) ve mimari detaylar dikkate alındığında, 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Çelebi Sultan Mehmet döneminde (1413-1421) inşa edildiği tahmin edilmektedir (Tanman, 1998: 331-332; Özer, 2005:148-149). Vakfiye'ye göre Mu'inüddin Timurtaş Bey adında bir zatın Edirne yakınındaki İbn Gürgen mezarını, evlâdiyelik olarak vakfetmiş olduğudur. Vakfın isminden dolayı meşhur ve sonradan aynı isimli camisi ile Timurtaş köyü adı ile anılmış ve öyle tanınmıştır (Gökbilgin, 1952: 245-246). Vakfiye ve Enisü'l-Müsamerin arasındaki dönem farklılığının gizi Hibri'nin "... yeniden tek kubbeli güzel bir Cami inşa ettirmiştir" sözünde biraz aralanıyor ve bize, yapının 1591'de tamir görmüş olabileceği fikrini veriyor.

Yapı 19. yüzyıl.'ın sonlarında bir hayli tahrip olduğundan, 1895 yılında devlet tarafından onarılıp törenle yeniden ibadete açılmıştır (Kazancıgil, 1995: 127). Geçirdiği onarım, taşıdığı sıva izleri ve kalemişlerinden de anlaşılmaktadır. Daha sonraları, Demirtaş köyünün terk edilmesiyle Cami cemaatinin kalmaması, gerekli onarım işlerinin yapılmaması sonucunu doğurmuş ve yapı 20. yüzyıl'ın ilk çeyreğinde harabe haline gelerek ibadete kapanmıştır

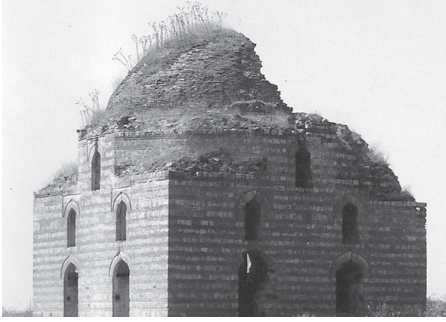

Demirtaş camii kesiti (1993)

Demirtaş camii'nin restorasyon önceki durumuna ait muhtelif görüntüler (1994)

(Gökbilgin, 1993: 94). Yapıyı incelediğimiz (1993-1995) yıllarda onarıma yönelik hiç bir çalışma yoktu ve harabe halindeydi. Ayrıca taçkapının, minare kapısının ve iç mekânın zeminleri defineciler tarafından kazılarak tahrip edilmiştir. 16 Nisan 1938 yılında Sedat Çetintaş tarafından “Yüce Kültür Bakanlığı’na” sunulan bir raporda, Edirne’deki mimarî eserler sınıflandırmasında Timurtaş Camii ikinci derece’de kıymete haiz yapı olarak gösterilmiştir (Meriç, 1963: 513-514; Kazancıgil, 1992: 271-272). 2007 Nisan tarihinde yapılan ihale ile Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğüne plân ve projelerin hazırlanmasından sonra restorasyon çalışmaları başlamış, 2008 Mayıs tarihinde ibadete yeniden açılmış, ancak şu an ibadete kapalıdır.

Demirtaş camii'nin restorasyon önceki durumuna ait muhtelif görüntüler (1994)

Mihrap mukarnasları (1993)

Burada, yapıyı çalışma yaptığım dönem içindeki hâli ile ele almaya çalışacağım. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Osmanlı döneminden kalan dokunulmamış hâlini, orijinalitesini yapının üzerinden anlatarak bir şekilde konservasyonunu sağlamak. İkincisi ise, harabeye dönüşmüş bir anıt örneği olarak, nicelerinin dönüşümünün istendiğinde kazanılacağına tekrar tekrar kanıtlarından biri olmasıdır.

Yerleşim yerinden uzakta tarlalık bir arazi üzerinde bulunan yapı, Kuzey - Batı, Güney - Doğu doğrultusunda kare plâna sahip harim üzerine tek kubbeli olarak inşa edilmiş ve kubbe, onikigen bir kasnak üzerine oturtulmuştur. Giriş, Kuzey - Batı cephesinin merkezindedir ve küçük boyutlu bir taçkapı görünümünü taşımaktadır. Güney - Doğu, duvarında mihrap nişi, Güney - Batı köşesinde ise Camiye bitişik olarak yer alan yıkık minarenin ayakta kalan kürsü bölümü bulunmaktadır. Minareye çıkışı sağlayan spiral basamak düzeninin iki ayrı yönde oluşması ve Batı iç duvarındaki hatıl izleri ahşap bir kadınlar mahfilinin varlığını, günümüze ulaşmasa da, kanıtlamaktadır. Caminin avlu veya başka bir ek yapısına ait izler görülmemekle beraber, öncesinde bir haziireye sahip olduğunu, öncelikle Edirne Eski Camii imamı, Hafız Rakım Ertürk'ün Edirne Savunması sırasında tuttuğu günlükten öğreniyoruz. Hafız Rakım Ertük, sonraki bir savaşta şehid düşen bir subayın kabrinin Timurtaş Camii avlusunda olduğunu not düşmüştür (Kazancıgil, 1986: 30; Meriç, 1963: 490). Ayrıca Karaağaçlı Hulusi Tekçe, Caminin haziiresinin 1940'lı yıllara kadar durduğunu ve 17 adet mezarın olduğunu belirtmesi kayda değer bir bilgidir. Kuzey - Batıda yer alan giriş cephesi üzerinde görülen hatıl yuvaları, yapının muhtemelen ahşap bir sundurma veya bir son cemaat yerine sahip olduğunu göstermektedir.

Kapı ve pencere kemerleri detay (1993)

Kesmetaş ve tuğla malzeme kullanılan yapının cepheleri, iki sıra tuğla, bir sıra taş örgüsü ile özenli bir almaşık duvar tekniği sergilemektedir. Taç kapı ve pencere kemer yaylarında yalnızca tuğla kullanılmıştır. Yapı bağlayıcısı olarak pembe Horasan harcı kullanılmıştır. Caminin tüm dış cephelerinde alternatif duvar örgüsü ve pencerelerin kasnakta zemine doğru eksenlerini kaydırarak yapılan hareketliliği dışında sade bir dış cephe düzenlemesi görülmektedir.

İçten içe, 9 x 8.85 m.'lik bir alan kaplayan yapıda, Kuzey - Batı cephesindeki taçkapı, cephenin tam merkezinde yer almaktadır. Giriş cephesinde, taçkapının etrafı geniş, uzunlamasına, cepheden hafifçe taşkın dikdörtgen bir çerçeve ile çevrelenmiştir. Hemen altında kemer atkısı tuğladan ince bir şerit halindedir. Kemer uzantıları ise cephenin örgü düzenini tekrarlayan almaşık örgüye sahiptir. Kemer karnının arkasında yer alan kemer tablası düşmüştür ve muhtemelen Caminin yok olan kitâbesi buradaydı. Bu boş bölümde, bir ahşap hatıl kalıntısı görülmektedir. Üst bölümü tuğla örgü ile devam eden, iki adet metal kenetlerle bağlanmış kesme taştan oluşan düz atkının altında, her iki yanında üzengi taşları içe dönük Bursa kemeri görünümlü tanımlanabilecek bir form veren ve üzerindeki zıvana delikleri bulunan bu üzengi taşları, büyük bir ihtimalle bir zamanlar ahşap kapı kanatların takıldığı yer olmalıdır.

Caminin küçük hacimli oluşuna karşılık, tüm cephelerinde sahip olduğu pencerelerinin çokluğu içte ve dışta en dikkat çekici özelliğidir. Pencerelerin düzeni üç kat esasına dayandırılmıştır. İlk sıra pencereler su basmanın hizasına eşit ve büyük ölçüdedir (1.10 x 2.5 m.), ikinci sıra pencereler ilkinin hemen üzerinde, üçüncüsü ise ikisinin eksenine gelecek şekilde kubbe kasnağında yer almaktadır. Üst iki sıra, alt pencerelerin yaklaşık dörtte bir ölçülerindedir (70 cm. x 1.25 m.). Bu düzenlemeye göre, giriş cephesinde sadece ilk sıra vardır ve iki tanedir. Üstünde olması gereken pencereler ise, kasnak penceresi de dâhil, dışarıda muhtemel sundurmayı, içeride kadınlar mahfilini taşıdığından yapılmamıştır. Mihrap cephesi de dâhil olmak üzere diğer cephelerde beş pencere açıklığı vardır ve yapıda toplam onyeddi

Demirtaş camii restorasyon sonrası (2013)

adet bulunmaktadır. Binanın taşıdığı bu kadar çok pencerenin içerisini ferah ve aydınlık bir mekân oluşturacağı kaçınılmazdır. Yapının dış cepheleri giriş cephesi hariç, en az tahribata uğrayan bölgeler olarak tanımlanabilmekle beraber bu durum pencerelerde değişmektedir. Alt pencereler üsttekilere oranla daha fazla tahrip

Kubbenin tamamı tuğladan örülmüştür. Onikigen formda bir kasnak üzerine oturan kubbeye geçiş Türk üçgenleri ile sağlanmıştır³. Onikigen kasnak içeride prizmatik üçgenler hâlinde parçalanma göstermektedir. Kubbe (8.40 m.) ve kasnak yapının en çok tahrip gören yerlerindendir. Giriş cephesi ile Kuzey - Doğu cepheleri çökmüş ve bu bölgelerde kasnak da oldukça tahrip görmüştür. Tuğla ile örülen kubbenin dış kaplaması sökülmiş olduğu için hakkında yorum yapılamamaktadır. Kubbe merkezinde kilit taşı ve avizelik olarak beyaz mermerden yivli bir sütun gövdesi kullanılmıştır. İç sıvalarının dökülmesi sebebiyle kasnak girişinde kubbenin ağırlığını hafifletmek ve akustığı sağlamak amacı ile testiler yerleştirildiği, ayrıca girişte her üçgenin ekseninde birer adet statik amaçlı 40 x 40 cm.'lik kesme taşların oturtulduğu görülmektedir.

Demirtaş camii restorasyon sonrası (2013)

Yapının iç mekânının zeminden kubbeye kadar, hemen her cephe ve biriminde yoğun bir şekilde tahribata maruz kaldığı görülmektedir. Statik amaçlı yerleştirilmiş üç sıra çepce çevre saran ahşap hatıllar veya zaman içinde çürüyen hatılların yuvaları özellikle pencerelerin yıkılmış ve sıvası dökülmüş yerlerinden tespit edilmektedir. İlk sıra temelin 25 cm. üzerinde, ikincisi birincisinin 1.50 m. üzerinde, üçüncüsü ise ikincisinin 50 cm. üstündedir. Duvarlarda üç kat sıva görülmektedir. Birinci kat 1 cm. kalınlığında kırmızı Horosan harcından, ikinci kat sıva pembe renkli ve bağlayıcı nitelikli saman-kıl katkılı 0.5 cm., üçüncü kat 1 cm. beyaz renkli ve katkılıdır. Ayrıca pencere duvarlarında 4 cm.'lik sıva kullanılmış, ilk 2 cm.'si kırmızı Horosan harcından, diğeri ise, beyaz kireç harcındandır ve az katkılıdır.

Giriş cephesi özellikle kapı ve pencere hizasına kadar bir hayli

3- 2005 yılında bir diğer araştırmacı Mustafa Özer (Özer, 2005), Timurtas Camii'nin kubbesinin sekizgen kasnak üzerine oturduğunu belirtmiş ve bunu plânına da yansıtmıştır. Ayrıca kubbenin yıkılmış bölgesi de plânında işlenmemiştir.

yıpranmıştır. Merkezinde yer alan giriş kapısı içeride pencî kemerlidir ve kemer yayı üstte dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, kırmızı-beyaz renklerin kullanımı ile alternatif renkli kesme taş dekorlu görünüm verilmiştir. Kapının her iki yan duvarının üzerinde yaklaşık 75 cm. derinliğinde birer küçük dolap nişi vardır. Girişin sağ üst bölümünde küçük bir niş daha bulunmaktadır. Sıvalar yer yer dökülmüş, tuğla ve taş örgü ortaya çıkmıştır. Bu görüntü tüm cepheler için geçerlidir. Kuzey - Doğu ve Güney - Batı cephelerinde iki zemin pencerelerinin arasında küçük birer dolap nişi mevcuttur. Ayrıca Güney - Batı cephesinin batı köşesi üzerinde zemin hizasında dar ve basık kemerli bir alt kapı, mahfille minareye açılmaktadır. Minarenin üst kapısı ise, içeriden pencî kemerli olup alt kapısının üst hizasındadır.

Mihrap, Güney - Doğu cephesinin üzerinde giriş kapısının tam karşı noktasında eksende yer almaktadır. İç mekânın en dikkat çekici unsurudur ve yapının 1895’de geçirmiş olduğu onarım faaliyetlerini üzerinde göstermektedir.

Tepelik, alt ve üst olmak üzere iki bölümlüdür. Üst kısım, mihrabın ana çizgilerinden kaymadan duvar üzerine devam edilerek, renkli kalemîşi ile yapılmış, boyamalarda derinlik verilerek plastik bir görünüm kazandırılmıştır. Kullanılan renkler iki tonda, koyu ve açık sarı, kobalt mavisi, koyu kahve ve beyazdır. İki yanda pilasterler silmeli başlıkların çizgileri ile birbirine bağlanmaktadır. Alt bölümünde, çok silinmiş olmakla beraber ince çizgilerle yatay baklava desenleri vardır. Pilasterların üstü iki yanda stilize bitki desenleri “S” kıvrımlarla iki bölümde yukarı uzanmaktadır. Burada üçgenimsi, ayna denilebilecek bir alan oluşmaktadır ve oldukça tahrip olmasına rağmen mavi zemin üzerinde beyaz boya ile yazılmış sülüs üç satır kitâbe zorlukla farkedilmektedir. En uçta, içinde minik çiçekler bulunan kanthoros vazo yer almaktadır.

18 cm. dışa taşkın olarak yapılan mihrabın, orjinal tepeliği, kahverengi tonlarından oluşan yumurta firizi, üst kısmı ise kırmızı, sarı ve kahve renklerinin kullanımı ile düz zemin üzerine akantuslar resmedilerek, pastik bir görünüm kazandırılmıştır. Mihrap ana bordürü 7 cm. eninde ve içe doğru 5 cm’lik yumuşak bir meyil yapmaktadır. Sarı renkte olup ince konturludur. İç bordürle aynı kalınlık ve renktedir. İkisinin arasında ayaklarının zemine kadar uzandığı tahmin edilen ancak bugün sıvaların kazınmış olmasından dolayı görünmeyen korinth düzeni başlıklara sahip sütunceler resmedilmiştir. Mihrap aynasında, kaset içine alınmış mavi zemin üzerine beyaz renkte yazılmış tek satırlık mihrap kitâbesi yer almaktadır. Kitâbe şöyledir :

Küllemâ de hale aleyha Zekerîyya'l-mihrab

Kitâbenin soyulmuş yerlerinden daha önceki kitâbesi fark edilmektedir. Büyük bir ihtimalle aynı metni tekrarlamaktadır. Dikdörtgen mihrap nişi 4 sıra alçıdan mukarnas kavsaraya sahiptir. Kavsara aynasının iki yanında ince işlenmiş birer çiçek demeti bulunmaktadır. Düz olarak inen mihrap nişinin iç yüzeyinin ön cephe ve yan duvarları, kırmızı zemin üzerine mavi renkte işlenmiş yumurta firizli, kompozit başlıklara oturmuş, üçlü kemer görünümündedir.

İç mekânın sıvasının, bazı yerlerindeki alçı kaplamalarının dökülmesi ile Cami içi duvar ve kubbe dekorasyonunun az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bunlardan Kuzey - Doğu ve Güney - Batı duvarlarında üst iki pencerenin arasında sarı çerçeveli kaset içinde mavi zemin üzerine beyaz renkte yazılmış birer adet tek satır Âyet kitâbesi ve Güney - Batı köşesindeki Türk üçgeninde fark edilen yazı madalyonu, hat örneklerindendir. Hat dekorasyonu Hacı Mehmet Hayri (H 1254-1316 , M 1838-1902)⁴ tarafından yapılmıştır. Güney - Doğu duvarı üzerindeki kitâbesi şöyledir:

La ilâhe illâllah el-melik'ül-Hakku'l-Mubîn

Kuzey - Batı kitâbesi ise:

Muhammedun Rasulullah sadıku'l-va'du'l-emîn

Kubbenin kasnakla birleştiği noktada, firuze mavi tonlarında ince bir bezeme kuşağı kalmış, kasnak üzerinde ise çok az bezeme görülebilmektedir. Türk üçgenleri, yumurta firizi uygulanmış bordürlerle üçe bölünmüştür. Bazılarının aralarında yazı madalyonları veya çiçek demetleri görülmektedir. Pencere sarı renkte bordürlerle çevrelenmiş, kemer yaylarının üzeri fiyonk ve “S” kıvrımlı desenlerle dekorlanmışlardır. Giriş açıklığının kemer yayının dökülmüş sıvalarının altından iki renkli taş işçiliği görüntüsü verilmek amaçlı, alternatif olarak kırmızı ve beyaz renkte boyandığı görülmektedir. Yapının sıvalarının hemen her yerde dökülmesi sebebiyle, bahsi geçilen her desenin altından bir önce yapılan desen görülebilmektedir. Sonradan onarım amacı ile yapılan sıvalar bir alttaki sıva katına açılan derzler üzerine yapılmıştır.

4- Ahmet Bâdi, *Riyâz-i Belde-i Edirne*, C.III., s. 110, Çev. Hüseyin Yıldız (yayınlanmamış bir çalışma), “...Timurtaş karyesinde Sefer Çelebi ve Sitti Sultan Cami-i şeriflerle daha bir çok cevâmî ve tekke ve sairde müceddeten celi hatlar tahrir ederek va'zi imza eylemiş...”; Kitâbelerin çevirisini yapan, Dr. Doğan Yavaş’a teşekkür ederim.

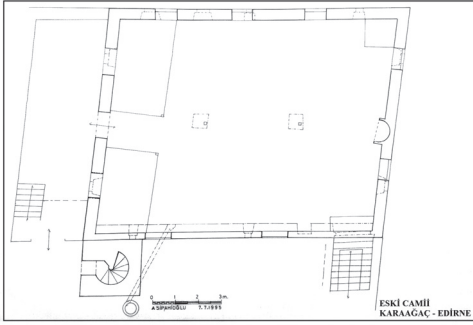
Timurtaş Camii, katalogda incelenen eserler arasında inşa tarihi bilinen en eski yapıdır 15.yüzyıl yapısı olan Cami, plân ve form açısından Edirne'de yapılan tek kubbeli, küçük boyutlu yapıların bir benzeri olarak değerlendirilebilir. Yapının benzerlik gösterdiği Edirne'nin tek kubbeli Camileri ile aynı grupta değerlendirilmesi uygun görülerek, bunların içinden ikisi ile karşılaştırılması yapıldığında, plân açısından özellikle 15 yüzyılın son çeyreğinde (M. 1482), inşa edilen Sitti Sultan Camii ile arasında benzerlikler görülmektedir (Ayverdi, 1973: 218). Ölçüleri biraz daha büyükçe olan yapının, kareye yakın form gösteren orta mekân ve mekâna girişin cephenin merkezinde yer alması, kubbeye geçiş unsuru olarak kullanılan prizmatik üçgenleri, çokgen kubbe kasnağı, pencerelerin düzeni, minarenin konumu ile Timurtaş Camiine örnek teşkil etmekle birlikte, girişindeki üç birimli son cemaat mekânı, zemindeki pencerelerin dikdörtgen formları ve yapı malzemesinin tek çeşitli oluşu açısından farklılık göstermektedir. Yine Timurtaş Camii'nin benzer özelliklerini gösteren bir yapı da, 1455 tarihli Selçuk Hatun Camii'dir (Ayverdi, 1973: 216). Yaklaşık aynı ölçülerde ve benzer mekân düzenlemesi gösterir. Girişin yana kaydırılması, son cemaat mekânı ve yalnızca kesme taş kullanılması gibi unsurlar sebebi ile ayrılmaktadır. Şah Melek Paşa Camii de (1429), yine benzer özellikler gösteren yapılardan bir başkasıdır.

KARAAĞAÇ ESKİ CAMİİ

Karaağaç'ın Kuzey Batısında, Pazarkule Yunanistan sınırına giden Ortaköy caddesi ile kesiştiği noktada Selâhiye Caddesi üzerindedir.

Yapının esasının, iki katlı olduğu girişinin eczane, üst katının ise konut olarak kullanıldığı bilinmektedir (Nikolaïdis, 1994, C.I: 165; C.II: 86). 1923'de yapılan Mübadeleden sonra yeni sakinleri tarafından yapı bir müddet samanlık olarak kullanılmış, tam tarihi kesin olmamakla beraber 1925'den sonra Emirli köyünden gelen

Hacı Osman Ağa'nın öncülüğü ile Camiye dönüştürülmüştür. 1947 yılına kadar minaresi olmayan camiye, hayırsever bir kişinin yardımıyla sonradan minare eklenmiştir (Cevat Menekşe).

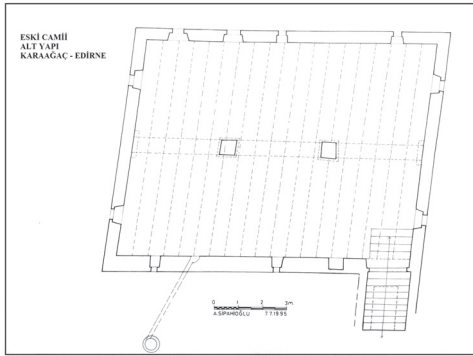
Karaağaç Eski camii planı (1995)

Yapı, mimari açıdan iki bölümde incelenecektir. Bir tanesi, orijinal yapının kalan bölümü olan bodrum katı, diğeri ise aynı plân üzerine inşa edilen Camidir.

Doğu - Batı ekseninde yer alan altyapı yamuk dikdörtgen plân göstermektedir. Tamamı düzensiz kesmetaş ve tuğla ile inşa edilen bu bölümde pencere söve ve lentoları kesme taştandır. Görünen dış cepheleri keten harcı ile sıvanmış olup günümüzde üzeri kiremit

kırmızısına boyanmıştır. Basık kemerli bir girişe sahiptir. Zeminden 14 basamakla mekâna inilmektedir. Düz ahşap tavan, araları metal çubuklarla aralanmış, akordeon tavan olarak tanımlanabilecek örtü sistemine sahiptir. Orta alanda yukarıdan gelebilecek olası bir ağırlığı karşılamak üzere iki adet paye bulunmaktadır ve bu iki paye basık yuvarlak kemerlerle bağlanmakta, kemerler iki yönde yan duvarlara dayanmaktadır. Payelerin kemerlerle birleşim noktasında yastık görevi yapan ince, kare bir levha bulunmaktadır. Doğu, Batı ve Güney cephelerinde 2, Kuzey cephesinde 4 adet küçük mazgal pencereleri vardır. Kuzey cephesindeki pencere-

lerden 3 tanesi Batı yakasında, diğerlerinden daha uzakta olan dördüncü pencere Doğu yakasındadır. Bu cephedeki pencerelerin düzeninin değişmesini sağlayan aradaki boş kalan duvarın üzerinde büyük bir ihtimalle eczanenin cadde yönündeki giriş merdiveni yer almaktaydı. Yapının Güney cephesinin bir kısmının toprak dolgu altında kaldığı hem görünümünden, hem de bu duvarda iptal edilmiş olan pencere açıklıklarından anlaşılmaktadır. Ayrıca bu cephe duvarı üzerinde girişin hemen solunda küçük bir niş ve iki pencerenin arasında biraz düzensiz görünen bir başka oyuntu yer almaktadır. İçinde yaklaşık 10 cm. çapında bir boru bulunmaktadır. Bu borunun olasılıkla dışarıda bulunan kuyu ile arasında bir bağlantı vardı. Bundan

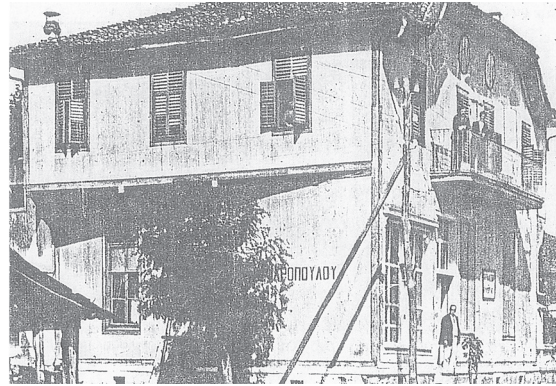

Karaağaç Eski camii bodrum katı planı (1995)

da, günümüzde Caminin ardiyesi olarak kullanılan bu mekânın, bir zamanlar eczacının laboratuvarı olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Karaağaç Eski Camii'nin plânı bodrum katı plânının bir tekrarı niteliğinde olup, bazı küçük değişikliklere sahiptir. Yapının bu bölümü kerpiç tuğla ve ahşap hatıllarla oluşturulmuştur. Güney - Batı köşesindeki minarenin hemen yanındaki bir kapı ile giriş sağlanır. Dar uzun koridor şeklindeki girişin karşısında Camiye ait özel bir oda ve üstte yer alan ahşaptan yapılmış çıkma hâlindeki kadınlar mahfiline çıkış merdiveni bulunmaktadır. Cami ana mekânına giriş Batı cephesindendir ve girişin sağ ve solunda son cemaat mahfili yer almaktadır. Mihrap doğrultusunda dikdörtgen alanın, orta bölümünde bulunan iki ahşap direk iki nefli bir mekân izlenimini vermektedir. Mihrap, Güneye doğru kaydırılarak kible yönü ayarlanmıştır. Mihrap ve Kuzey cephesinde 2, Güney cephesinde ise 3 pencere açıklığı bulunmaktadır. Güney cephedeki pencerelerden biri ahşap minberin yan üst duvarında ve çok küçük ebattadır. Diğer iki pencerelerden bir tanesi orjinal özelliğini korumaktadır. Bunlar diğerlerinin dört katı büyüklüğündedir. Diğer pencere de orjinal yerinde olmakla beraber alt bölümü kısaltılarak duvarın üst bölümünde bırakılmıştır.

Eczane ve konut olarak kullanılmış bir yapının, 1923'ten sonra devşirilmesi ile yapılan ve Eski Cami adıyla anılan yapı, cami mimarisi içinde değerlendirilebilecek özellik göstermemektedir. Ancak bu yerleşimin en eski Camisi olduğu için çalışmaya alınmıştır. Yapı, sadece ihtiyaçlar çerçevesinde, eldeki imkânların farklı biçimde değerlendirilmesi şeklinde yorumlanabilir.

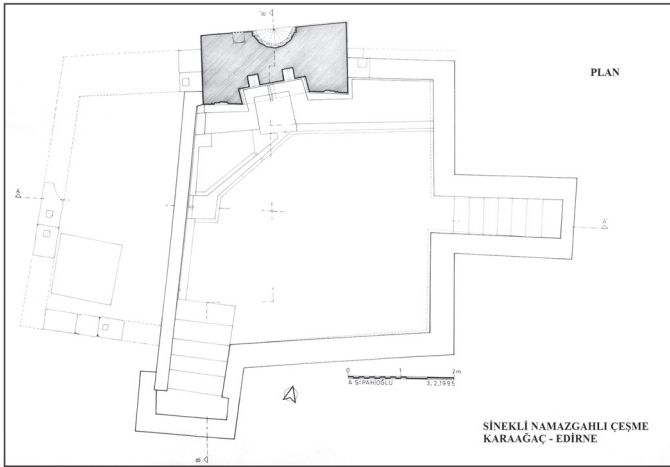
Karaağaç Eski camii (1995) camiye dönüşmeden önceki hali (Nikolaidis)

ÇEŞMELER

Karaağaç mahallesi sınırları içinde üç adet çeşme yapısı bulunmaktadır. Günümüzde bu mahalleye dâhil edilen eski Demirtaş köyü arazisi içinde ise sayısı altı'ya ulaştığı bilinen (Koufou, 1994: 50-52) çeşmelerden üç tanesi günümüze ulaşmıştır.

Hacı Adil Bey Çeşmesi ve şehir Garı'nın girişindeki Döküm Çeşme, Karaağaç bölgesindeki çeşmelerdir. Demirtaş köyünün bulunduğu bölgede ise, Sinekli Çeşmesi, Demirtaş Çiftliği Çeşmesi, Albay Tuna Çeşmesi günümüzde hâlâ varolan çeşmelerdir. Demirtaş köyü çeşmeleri olarak Koufou, kitabında Sinekli Çeşmesi gibi bilinen isimlerin dışında *Bey Çeşmesi*, bu çeşmenin çevresine "Kapaklı" adı verildiği, hemen yanında *Çingene Çeşmesi* olarak tanınan bir çeşmenin yer aldığı, ayrıca iki tane de *Havuz Çeşme* diye tanınan çeşmelerin varlığından bahsetmektedir (Koufou: 50-52).

Eski Demirtaş Köyü sınırları içindeki çeşme yapıları Karaağaç yapıları içerisinde incelenmiştir. Ele alınan çeşmeler, Sinekli Namazgâhlı çeşme, Demirtaş Çiftliği Çeşmesi, Albay Tuna Çeşmesi, Hacı Adil Bey Çeşmesi ve Döküm çeşmeleridir.

Sinekli Namazgâhlı Çeşmenin plan ve kesitleri

SİNEKLİ NAMAZGÂHLI ÇEŞME⁵

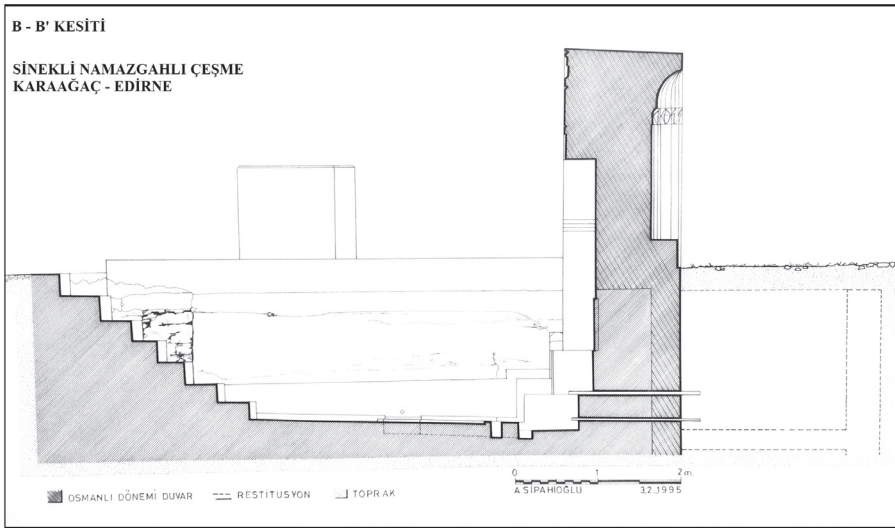
Karaağaç'ın yaklaşık 4 km. Güney - Doğusunda, Sinekli Sınır Karakolu'nun karşı çaprazında, yolun doğu yakasında yer almaktadır. Bu konumu ile çeşme cephesi göz önünde tutulduğunda çeşme yapısı sınıra giden yolun sol kolunda Kuzey - Güney eksenine oturtulmuştur.

Çeşmenin yapım tarihi ve bânisi bilinmemektedir.

5- Edirne, *Yurt Ansiklopedisi*: 2358 "...Halk arasında bu su "Sinekli Suyu" ya da "Kırkpınar Suyu" adı ile anılır..." Kırkpınar Suyu şeklinde isimlendirilmesi herhalde çeşmenin Demirtaş Ovası içinde yer almasından dolayı olmalıdır. Bunun sebebi Edirne'nin geleneksel organizasyonlarından olan Tarihî Kırkpınar şenlikleri, Edirne Fethini takip eden yıllarda, Samona, Karaağaç ve Timurtaş köylerinin arazilerinin birleşimi olan ve daha çok bugün Yunanistana bağlı Ortaköy'ün Kazası olan Samona Köyüne yakın çayırılıkta yapılmaktaydı. Üç gün süren şenliklerde, başlangıç Edirne-Karaağaç'tı. 1913 yılında, Karaağaç ve Dimetoka Bulgarlara geçince, Kırkpınar çayırı sınır dışında kaldığından güreşler bir müddet yapılamamış, daha sonra yerini değiştirmişlerdir. Günümüzde Sarayıçi'nde yapılmaktadır. Kırkpınar hakkında daha geniş bilgi için Bkz., A. Yazıcıoğlu, *Balkanlarda Türk Yağlı Güreşleri, Kırkpınar*, C.I. II., (kitabın basım tarihi ve basım yeri belirtilmemiştir.)

H. 1317 / M. 1899 tarihinde bir tamir geçirerek üzerine bir kitâbe konulduğunu Ahmet Bâdî Efendi'den öğreniyoruz. "...Bu çeşme Demirtaş Karyesi'nden 10 dakika mesafede ve Emirli Karyesi'ne giden cadde üzerindedir. Birisi çokça, biri daha az olmak üzere iki gözden ceryan eder. Az akan lülelerin suyu, hem leziz ve hem de hafiftir. Bu suyu bir asker zabiti meydana çıkarıp çeşmeyi tamir etmiş ve bâlasında bir meremer levhaya şu ibareyi yazdırmıştır:

"Çeşmenin mechul kalan bânisi hak gar iki rahmet eylesin 1317 seneyi hicriyesinde tecdiden tamir olmuştur..."

Sinekli Namazgahlı Çeşmenin plan ve kesitleri

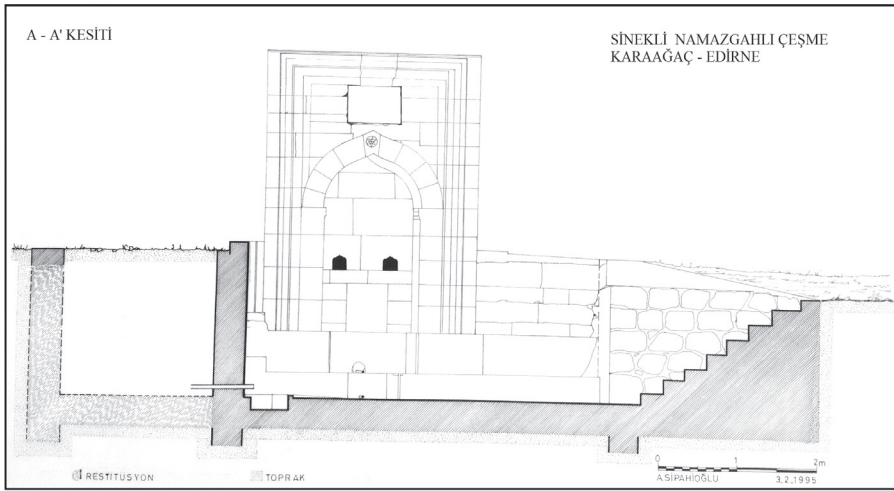
Ancak bu kitâbenin bir zamanlar sökülerek Belediye'ye götürüldüğü bilinmekle birlikte, günümüzde kayıptır (Türkdoğan, 1970: 35; Köylüoğlu, 1995 : 93). 1970'li yıllarda özel bir arazi içindeyken, Demirtaş Çiftliği'nin sahibi tarafından Edirne Belediyesi'ne armağan edilmiş ve bu armağan yeni bir kitâbe ile anlatılmıştır⁶.

Kuzey - Güney ekseninde yer almaktadır. Kareye yakın yamuk bir avluya sahiptir. Kuzey, Güney ve Doğu cephelerinden avluya inişi sağlayan üç yönde basamaklar mevcuttur. Dikdörtgen, tek cepheli çeşme yapısı avlunun batı cephesi üzerinde bulunur. Orjinal bölümlerinde yapım malzemesinin tamamı düzgün, kefeki

6- Evvelce, Demirtaş Çiftliği olarak tanınan arazinin eski sahibi olan Şerif Bilgen'in oğlu Süleyman Bilgen, çok kaliteli nitelikte bir menba suyuna sahip olması bakımından çeşmeyi babası S.Bilgen'in Edirne Belediyesine bağışladığını bizzat ifade etmiştir.

kesme taş olup onarım gören bölümlerinde ise yığma moloz ve çimento harcı görülmektedir.

Batı duvarı 454,5 cm., Kuzey duvarı 455 cm., Doğu duvarı 482,5 cm. ve Güney duvarı 485,5 cm. ölçüleri ile kareye yakın yamuk bir avlu oluşturulmuştur. Batıdan Doğu'ya alçalan, meyilli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Avlulu bir plân gösteren çeşme tarla zemininden + 2.40 cm. yüksekliğe ulaşmaktadır. Çeşmenin önünde yer alan avlunun zemini ise, tarla zemininden -1.76 cm. aşağıda yer alır. Ancak avlunun kod farkı, Kuzeyinde 1.93 cm. ve 1.90 cm. seviyeye ulaşır. Avlunun Güney tabanı Kuzey tabanından daha

Sinekli Namazgahlı Çeşmenin plan ve kesitleri

yüksek tutularak, bir meyil kazandırılmış ve suyun bir yöne akışı sağlanmış, bunun neticesinde avlu içinde çeşitli sebeplerden oluşabilecek su birikmesi önlenmiştir.

Avlunun Kuzey duvarına paralel 14 cm. eninde, 2.73 cm. uzunluğunda, bir su kanalı uzanmaktadır. Kanal, Batı duvarının ön ekseninde bulunan 42 x 42 cm. ebatlarında olan diğer bir havuzcuğun kanalı ile birleşmektedir. Avlunun Batı duvarının ön ekseninde yer alan, birinci havuzcukla, aynı ölçülere sahip ikinci havuzcuğu birleştiren kanal, avlunun Kuzey - Batı köşesine paraleldir. Söz konusu ikinci havuzcuğun ve duvarın arasında 10 cm. yüksekliğinde, 17 cm. eninde, bir seki yer almaktadır. Ancak seki, Kuzey - Batı yönüne doğru 8 cm.'ye varan bir daralmaya gider. Avlunun Batı duvarının Kuzey köşesine doğru, üç adet düzensiz üstüste sıralanmış sekiler farkedilmektedir. Farklı yüksekliklerde olan sekilerin günümüzdeki işlevi kovalık olarak devam etmektedir. Sekiler betonla sıvanmış olup, yalnız bir tanesi sivasız olarak bırakılmıştır. Batı duvarında iki adet su borusu

bulunmaktadır. Bir tanesi hâlâ akar ve kullanılabilir durumdadır. Diğeri Güney - Batı köşesinden 96 cm. mesafededir ve iptal edilmiştir.

Çeşme avlusunun Güney - Doğu köşesi ve Kuzey - Doğu köşeleri arasında kalan duvarın tümü, çimento harç ile yeni baştan onarılacak ele alınmış ve ortaya çıkarılan bu yeni duvar orijinal temeller üzerinde yükseltilmiştir. Ancak vasat bir işçiliğe sahiptir. Diğer duvarlarda görülen kaliteli işçilik burada görülmemektedir. Ne yazık ki kötü bir işçilikle taşların birbirlerine uydurularak örülmesi ile oluşturulmuştur. Malzeme olarak çimento ve kum harcı kullanılmıştır. Derz aralıkları çimento şerbeti ile sıvanarak, malâkârî tarzda taş sınırları çizilerek estetik bir görünüm kazandırılmaya çalışılmıştır. Duvar, çeşitli tahribattan korunulması amacı ile üzerine 40 cm. lik beton harç dökülerek, üzeri şap ile sıvanmıştır. Yalnız, eksende yer alan 7 basamaklı merdivenin orijinal olduğu, onarımdan fazla bir pay almadığı görülmektedir. İnşa edilışinden günümüze kadar aynı merdivenlerin kullanıldığını, basamakların çok fazla aşınmış olmasından çıkartmak mümkündür.

Avluya iniş sağlayan diğer merdiven, Güney - Batı köşede yer alır. Basamaklarda görülen kullanım izleri, diğer merdiven gibi orijinal ve insitu olduğu fikrini vermektedir. Basamakların değiştirilmeden kullanılması sonucu zamanın ve kullanımın getirdiği, aşınan tabakanın içleri çimento harcı ile doldurularak tamir edildiği görülmektedir.

Batı duvarı, büyük bir ihtimalle orijinalliğini korumaktadır. İtinallı kesme taş işçiliği sergiler. Bu duvar üzerinde yoğun bir yosun tabakası mevcuttur. Batı duvarının arkasında (2.46 cm. gerisinde) duvar kalıntıları tespit edilmiştir (Taşların üzerinde görülen kenet zıvanalarına bakarak bir duvar örgüsü olduğu söylenebilir). Güney yönünde, Doğuya doğru gelişme gösteren üç büyük taş dizisi ve ayrıca Osmanlı Çeşmesi'nin, Güney - Batı ekseninde bulunan yanyana iki kesme taş duvar izi tespit edilerek, restitüsyon denemesi yapılmıştır.

Kuzey duvarı tamamen orijinaldir. Batı duvarı ile aynı işçiliği göstermektedir. Ancak bugün, üzerinde yer alan Osmanlı dönemine

Çeşmenin 1994 yılı ve 2013 (İsmail Hakkı Kurtuluş) yılına ait fotoğrafları.

ait çeşme duvarı, Kuzey - Batı köşesine yakın ve avlu duvarından kuzey duvarı 29 cm. içe doğru taşmış, Kuzey - Batı avlu köşesine oturarak çarpık bir görünüm almıştır. Namazgâhın mihrap nişinin kible yönüne bakması için böyle bir uygulamaya gidildiği anlaşılmaktadır. Duvarın üzeri yakın zamanlarda yapılan onarım çalışması sırasında 40 cm.'lik bir koruyucu betonla örtülmüş ve şaplanmış. Bu tabaka, Batı duvarı haricindeki bütün duvarlarda uygulanmış bir duvar saçağı işlevine sahiptir.

Avlunun Kuzey duvarının önünde 77 cm.ve 65 cm.'lik ölçülerde setler yer almaktadır. Set, Osmanlı Çeşmesi'nin ekseninde 70 ve 63 ölçülerinde bir havuz oluşturmaktadır. Setin üzerinde ve söz konusu Osmanlı Çeşmesi'nin ön cephesinde, 15 ve 7 cm. genişliğinde bir kademe ile ikinci bir sete geçilmektedir. Avlunun Kuzey - Batı duvarının köşesinden başlayan, ortasına doğru gelişen çeşme, çarpık dikdörtgen plân göstermektedir (1.79x1.32 cm).

Çeşme yapısının Kuzeye bakan ön cephenin ekseninde bir niş yer almaktadır (26x1.28 cm). Arka cephesinde mukarnas kavsaralı mihrap nişi bulunmaktadır. Namazgâh bölümü tarla zemininden 25 cm yükseklikte başlar (nişin derinliği 31 cm.). Çeşme'nin her iki yanında zeminde avluya ait kenetli iki adet kesme taş bulunmaktadır.

Tamamen kefeği kesme taş örgü tekniği ile yapılmıştır. Bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır. Yapının örtü sistemi yıkılmış olduğundan belli değildir. Ancak, arkaya doğru meyillenmesi sonucu daha önce bir çatıya sahip olduğunu gösterir. Onarımlar sonrası en üstteki taş dizimleri çimento harcı ile bağlanmıştır.

Ön cephenin ekseninde 1.28 cm. genişliğinde, 26 cm derinliğinde sivri kemerli çeşme nişi yer alır. Nişin yan köşelerinde kemerin başladığı noktanın hemen altındaki birkaç kademeli silmeler, kemerin bir sütun (paye) üzerinde yer aldığı izlenimini vermektedir. Kemer nişi cepheden 2 cm. derinliktedir. Kemer kalınlığı 28 cm. dir. Kemerin kilit taşı üzerinde, dairevi ay çiçeği betimlemeli bir kabara yer alır (2 cm. yüksekliğindedir). Çeşme cephesinin ve nişinin çevresi kaval silmelerle dikdörtgen bir bordür içine alınmıştır. Kemerin üzeri de silmelerin arasında dikdörtgen bir kaset içinde bulunmaktadır. Ekseninde yakın zamanlarda yapılan ve çeşmenin özel bir mülk konumundan belediyeye bağışlandığını gösteren, Lâtin harfleriyle yazılmış mermer kitâbesi yer almaktadır. Dört satırdan oluşan kitabe şöyledir:

“MÜFTÜZÂDE
ŞERİF BİLGEN'İN
EDİRNE BELEDİYESİNE
ARMAĞANIDIR”

Çeşme nişinin en alt bölümlerinde (zeminden yüksekliği 43 cm.) yaklaşık ekseninde yer alan orijinal çeşme lülesi kaybolduğundan

yerine basit bir demir boru takılmış ve esas oluk çimento ile kapatılarak üstü sıvanmıştır. Su, demir borudan akmaktadır. Daha alta, zeminden yüksekliği 5 cm., çapı 5 cm. olan bir başka lüle, orijinal olmayan demir boru, ki bu lüleden su akmamaktadır. Her iki lülenin, iki yanında birer seki vardır. B lülesinin iki yanındaki sekiler, üzerine su kapları koymaya müsaittirler ve bunlara kovalık denilebilir. A lülesinin yanındaki sekiler ise dar ve kullanıma müsait değildir. Sekiler çimento ile kaplanmış olduğundan, işlevselliği üzerine yorum yapılamamaktadır. Lüleler çeşmelerde alışlagelen şekilde, aynanın (musluk tablası) üzerinde değildirler. Ayna, lüleden 53 cm. yukarıdadır. İnce, oluklu bir şerit, dikey dikdörtgen formdaki aynayı dolaşmaktadır. Aynanın 17 cm. üzerinde küçük dilimli, kaş kemerli, 17x17 cm. ebatlarında, 21 cm derinliğinde iki adet kupa nişi yer almaktadır. Çeşmenin her iki yan duvarı düzgün taş işçiliği dışında bir bezemeye sahip değildirler.

Yapı hakkında en erken tarihi, şimdi kayıp olan 1899 yılındaki onarım kitâbesi vermektedir (Türkdoğan, 1970: 35). Bu tarihten öncesine ait bir bilgi şimdilik mevcut değildir. Yamuk, kare avlu içine üç cepheden açılan basamaklarla inilen ve avlu duvarının Kuzey - Batı köşesine yakın oturtulmuş, bir namazgâhlı çeşme yapısından oluşmaktadır. Cephe düzeni ve gösterdiği form açısından Klâsik Devir özelliği göstermektedir. Toprak seviyesinden oldukça aşağıda, basamaklarla inilen ve bazı yerlerde "çukur çeşme" tabiriyle anılan yapıların özelliklerini göstermektedir (Bozer, 1990: 78). Avlusu ve çeşme yapısı ile bir bütün gibi görünen yapının çevresinde ve avlu içinde daha önce bir başka yapının bulunduğu dair izler vardır. Toprak seviyesindeki izler takip edildiğinde, ortaya "L" plânı gösteren bir yapı çıkmaktadır. Batı cephesindeki izler, yapının şimdiki sınırlarının dışında, biraz taşmış olarak Kuzey cephesinin avlu duvarına oturmaktadır. Ayrıca avlunun Kuzey - Batı köşesinde, testilik olamayacak durumda, yapıda işlevi belirsiz kesme taştan bir kaç kademe mevcuttur. Bulunduğu yer itibariyle tam karşısındaki basamakların hizasına rastlamaktadır. Bu kesme taş çıkıntıları, öncesinde avlunun içine inişi sağlayan üçüncü bir basamak olduğu izlenimi vermektedir. Bununla birlikte avlu duvarında mihrabın kibleye yönelmesini sağlamak amacı ile Güney - Doğuya doğru çarpıtılarak oturtulan çeşmenin, avlu ile ayrı zamanlarda yapıldığını çıkarmak mümkündür. Suyun toprak seviyesinin altından akıtıldığı için, içlerine merdivenle ulaşılan çeşme yapıları iki şekilde izah edilebilir:

Çeşmenin namazgah cephesi (1994)

* Su kaynağının çok aşağıda olması yüzünden suyun bol teminini sağlamak.

* Öncesinde ayazma olan bir yapının, belki zaman içinde özelliğini kaybetmesi sonucu bir başka şekilde değerlendirilmesi.

Birinci tipte olduğu düşünülen yapılar arasında, Yakacık Ayazma Suyu Çeşmesi (Egemen, 1993: 819) ve Kula'da Eski Çeşme (Bozer, 1990: 69-72) görülmektedir. İlginç olan ikinci tip çeşmeye örnek teşkil eden, Kula'daki Eski Çeşmenin, devşirme malzeme kullanılarak inşa edildiği bilinmekte (Bozer, 1990: 69) olup aynı zamanda, yapının adını aldığı bitişiğindeki Eski Caminin, Kiliseden devşirme olduğu görüşü bulunmaktadır (Bozer, 1990: 7). İki çeşmenin plâni karşılaştırıldığında, Eski Çeşme'nin daha çukurda bulunması dışında, Sinekli Çeşmesi ile aralarında büyük benzerlik görülmektedir (Bozer, 1990: 70).

Edirne'nin sularının büyük bir çoğunluğu fazlaca kireç ihtiva etmektedir. Sinekli suyu, içilecek menba suyu olarak en değerli iki kaynaktan biridir. Bu derece önemli bir ihtiyaca cevap verecek kaynağın ortaya çıkışından sonra değerli sayılıp kutsallaştırılması da mümkündür. Edirne'de tarihleri bilinmeyen çeşmelerden olan, Edirne Huzurevi'nin yanındaki Sülüklü Çeşme ve Açık Tarım Cezaevi önündeki Valide Sultan Çeşmesi, klâsik üslûptaki cephe düzeni ile Sinekli Çeşmesine benzer özellikler göstermektedir. Çeşme, mimarî tarzı ile bilhassa kemer ve silmeleri Klâsik Dönem üslûbu göstermektedir (Ödekan, 1992: 282; Kurtuluş, 2010: 30). Sonuç olarak Sinekli Namazgâhlı Çeşme en geç 18. yy. başlarına ait olmalıdır.

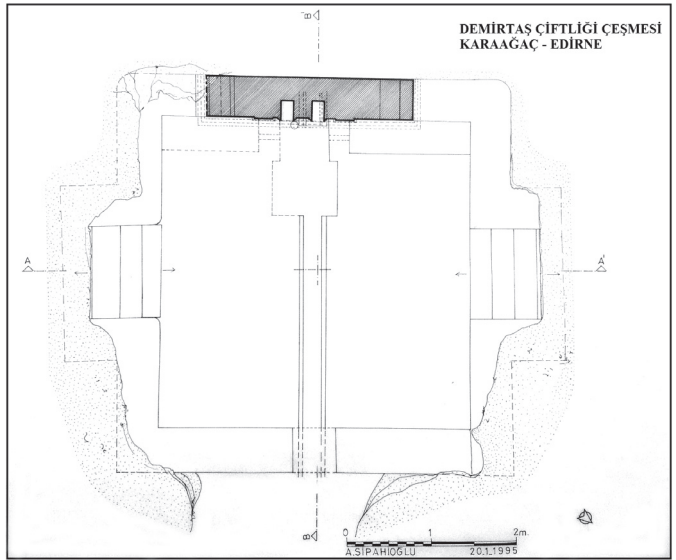
DEMİRTAŞ ÇİFTLİĞİ ÇEŞMESİ⁷

Çeşme, Karaağaç İstasyon binasının yaklaşık 1 km. Kuzey - Doğusu'nda, Karaağaç Kışlası'nın arka cephesinde askerî arazinin bitiminde, bugünkü Karaağaç mezarlığı'nın 200 m. doğusunda yer almaktadır. Yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak 1930'lu yıllarda ikinci defa onarım geçirdiği üzerindeki kırık kitâbesinden öğrenilmektedir. İlk yapımını ve birinci onarımını üstlenen mimar hakkında bilgi mevcut değildir. İkinci onarımının adına ulaşamadığımız, İtalyan bir mimar tarafından yapıldığı bilinmektedir (Süleyman Bilgen).

Kuzey-güney ekseninde yer alan çeşme, arazinin topografisine uydurulmuştur. Kareye yakın avlulu bir plân göstermektedir. Avluya Doğu ve Batı cephelerinden basamaklarla iniş yapılmaktadır. Tek cephelidir ve basık beşik tonoz örtü sistemi görülmektedir. Çeşme yapısı, avlunun Güney duvarının ekseninde ve duvarın üzerinde 118 cm.'ye yükselir. Avlu zeminini, tarla zemininden 88 cm. aşağıda yer almaktadır. Çeşme duvarının kalınlığı ile avlu duvarının kalınlığı aynı ölçüleri taşımaktadır (50 cm.).

Yapıda tamamen kûfeki kesme taş kullanılmıştır. İtinalı taş işçiliği ve düzenli bir taş örgü tekniği sergiler. Avlu duvarlarının ve çeşme yapısının onarım gören yerlerinde çimento harcı kullanılmıştır. Kesme taşları birbirine bağlamak için demir kenetler kullanılmıştır. Yapıda duvar örgülerinin arasında kırmızı horasan harcı görülmektedir. Çeşme günümüzde oldukça harap bir görünüm taşımaktadır. Farklı zamanlarda yapılan ziyaretlerimiz de tahribatın sürekliliğini izlemek mümkün oldu.

3.74 x 3.70 cm. ölçülerinde kare bir plân gösteren avlunun Güney - Batı duvarı üzerinde ekseninde yer alan çeşme yapısı, 61 x 50 cm. ölçülerinde ve dikdörtgen plândadır. Çeşme cephesinin eksenine yakın ve alt bölümünde yer alan, mermer su oluğu alışlagelmış formlardan farklı, yamuk dikdörtgen görünümlüdür. Geniş ağızlı ve cepheden 8 cm. dışa taşkındır. Cephe 1.5 cm.'yi

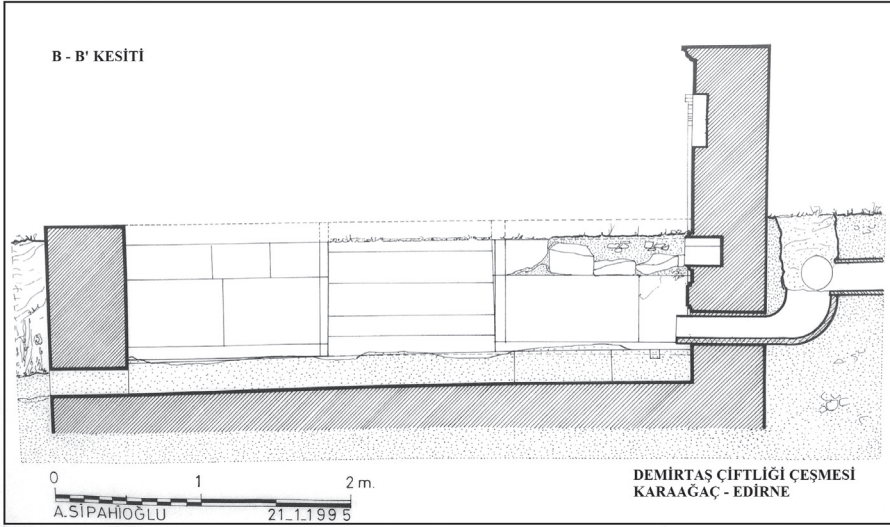

Demirtaş Çiftliği Çeşmesi plan ve kesitleri (1995)

7- Konstantinidis, 1943: 80; Demirtaş Köyü'nün biraz dışında taştan yapılmış serin ve sıfalı suyu olan bir çeşmeden, pazar günleri Edirne ve çevresinden bir çok ailenin buraya gelerek piknik yaptıklarından bahsedilmektedir. Aynı bilgi Süleyman Bilgen tarafından da paylaşılmaktadır.

geçmeyen pilastırların çıkıntı yaptığı görülmektedir. Haznesizdir ve su doğrudan ön cephedeki oluğa bağlanır.

Avlu içine Batı ve Doğu duvarları içerisinden üç basamakla giriş sağlanmıştır. Merdivenler duvardan dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. Kuzey duvarının ekseninde yarım dairevî kemerli

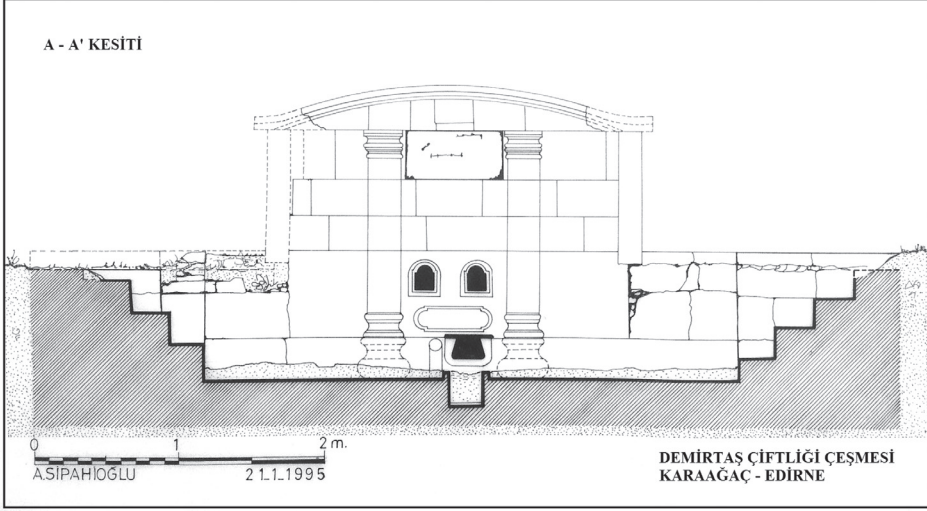
Demirtaş Çiftliği Çeşmesi plan ve kesitleri (1995)

bir su kanalı açılmıştır. Yapı, Doğu ve Batı ekseninde eşit olarak su kanalı aracılığı ile ikiye ayrılmıştır. Bu özelliği ile simetrik bir görünüm kazanmıştır. Dikdörtgen, enine uzanan çeşme yalağı (20 x 50 cm.) önündeki bir havuzcukla (80 x 60 cm.) birleştirilmiştir. Havuzcuğun Güney - Batı köşesine yakın kenardan su kanalına bağlanmıştır. Söz konusu kanal, sağ ve solunda 5 cm. yükseklikte ve 5 cm. genişliğinde bir setle sınırlandırılmıştır. Avlunun Batı ve Doğu köşelerinde yer alan iki yalak (114 x 40 cm.), 10 cm. genişliğinde bir kanalla ortadaki yalağa bağlanmaktadır.

Çeşme avlusunun içinde, doğu merdiveninin iki yan duvarlarının köşeleri yumuşatılmıştır. Diğer iki köşe toprak altında kaldığı için yorum yapılamamaktadır. Avlunun dış duvarlarının güney duvarı, Batı ve Doğu köşeleri de yumuşatılmıştır. Kuzey duvarının Doğu ve Batı dış köşeleri ise toprak altında kaldığı için yorum yapılamamaktadır.

Çeşme yapısının örtü sisteminde, yapı arka duvarı haricinde 5 cm. dışarı taşkın üç kademeli olan saçakla çevrelenerek, basık kemerli tonozla örtülmüştür. Tonoz eksenden 110 cm. masafede sağa ve sola meyillenererek düz bir saçakla nihayetlenir.

Avluda ve çeşme yapısında, muntazam bir taş işçiliği görülmektedir. Güney - Doğu ve Kuzey - Batı duvarlarında açılan basamaklı girişlerin basamakları, zaman içinde aşınmadan dolayı belli bir deformasyona uğramışlardır. Çok kısa bir süre içinde avlu zemininin aşırı tahribe uğradığı tespit edilmiştir. İlk inceleme esnasında alınan fotoğraflarından, restitüsyon çizimine gidilmiştir.

Demirtaş Çiftliği Çeşmesi plan ve kesitleri (1995)

Çeşme yapısının ve avlunun Güney - Batı kısmı en çok tahribe uğrayan yerlerdir. Ayrıca, basık tonozlu çatısı dışında kalan alanlar da tahribe uğramıştır ve restitüsyonu yapılmıştır.

Yapıya Kuzey - Doğu cephesinden bakıldığında, avlu ve çeşme binası malzeme ve işçilik açısından özenli bir görünüm sergiler. Ancak Güney - Batı cephesinden bakıldığında bu uyum görülmez. Çeşme binasının arka cephesi sade ve basit olarak ele alınmıştır. Herhangi bir bezeme unsuruna rastlanılmaz. Yapılışındaki sadelik dışında daha sonra geçirmiş olduğu onarım izlerinde de bir özen gösterilmemiş, sadece çeşme ön cephesi özellikle vurgulanmıştır.

Çeşme binasının ön faşadı, itinalı kesme taş işçiliği ile hareket ve estetik kazanmıştır. Örtü sisteminin basık ve kademeli kemeri yapıya hareketlilik kazandırır. Cephe, kenarlarından 71 cm. ile içeride iki pilasterle üç bölüme ayrılmaktadır. Her iki pilasterin kaide ve başlık düzeni çeşitli yüksekliklerdeki iç bükey ve dış bükey silmelerle oluşturulmuştur. Burada Klâsik Dönem sonrası Osmanlı mimarisine giren pilasterlerin tam alt ekseninde, geniş ağızlı ağız açıklığı 19 cm., dudak kalınlığı 8 cm., yüksekliği 12 cm., köşeleri kavisle yumuşatılmış, mermerden yapılan su oluğu bulunur. Mermer oluğun hemen yanına sonradan konulan 10 cm. çapında demir bir boru vardır ve su, mermer oluktan iptal edilerek

bu demir lüleden akıtılmıştır. Mermer oluğun hemen üzerinde yatay dikdörtgen, iki kademeli köşeleri kavisle yumuşatılmış, 50 x 20 cm. ölçülerinde bir kartuş yer almaktadır. Kartuşun üzerinde yüksekliği 25 cm., genişliği 25 cm. ve derinliği 25 cm. ebatlarında iki adet kupa nişi yer alır. Niş kemerleri yuvarlak ve iki kademeli olup, kalınlığı 7 cm.'dir. Zaman içinde fazlaca tahrip olduğu görülmektedir.

Demirtaş Çiftliği Çeşmesi (1995)

En üstte pilaster başlıklarının arasında ve nihai çizgisinden aşağıda 68 x 34 cm. ölçülerindeki kitâbe yuvası bulunur ve taş örgülerin arasından kırmızı Horasan harcı görülmektedir. Günümüzde yerinde olmayan kitâbe kayıptır. Ancak kemer aynasının üzerinde, pilaster başlıklarının tam ortasına gelecek şekilde yerleştirilmiş, mermerden bir kitâbe bulunmaktadır. Türkçe, Lâtin harfleri ile yazılmış kitâbenin sağ üst köşesinden ortaya doğru üçgenvari bir bölümü kırık olup, 28 x 16 cm. ölçülerindedir. Kitâbe şöyledir:

“İKİNCİ ONARIM 193...”

Simetrik bir anlayışla tasarlanan yapı, plân itibarı ile Sinekli Namazgâhlı Çeşme'ye benzer özellikler göstermekle birlikte, mimari tarzı ve tezyinatı ile 19. Yüzyıl Neo-klâsik usulü özelliklerini taşımaktadır (Sözen-Tanyeli, 1986: 254; Arseven,

1983: 2088). Ayrıca Sinekli Çeşmesi'nin avlusu ile çeşme yapısının ayrı dönemlerde ele alındığı yapıdaki çarpıklıklardan da anlaşılmasına karşılık, Demirtaş Çeşmesi'nin avlusu ve çeşme yapısı uyumlu bir birlikte göstermektedir. Yapım kitâbesi kaybolmuş olan çeşmenin plân tarzı, genel olarak Osmanlı çeşme ve sebil mimarisine uymamaktadır. Yapının cephe düzeni ve cephe üzerindeki bezeme öğelerine göre, Klâsik devir sonrası 18. yüzyılın ortalarından itibaren Batılılaşma

Demirtaş Çiftliği Çeşmesi (1995)

sürecine giren Osmanlı çeşme tasarımında, 19. yüz-yıl, çeşme tasarımının özelliklerini göstermekle birlikte (Ödekan: 1992: 283-284), sadece şehir dışında bir çiftlik için yapılmış olması onu devrinin belirgin ve gösterişli olarak tasarlanan örneklerinden uzaklaştırmaktadır.

Çeşmenin 1995 ve 2013 yılına ait görüntüleri (İsmail Hakkı Kurtuluş)

HACI ADİL BEY ÇEŞMESİ

Karaağaç-Edirne yolu üzerinde, Meriç Köprüsünün Karaağaç çıkışında, eski Edirne tren istasyonu harabesinin yanında yer almaktadır. H. 1322 - M. 1904 (Türkdoğan:26-27; Köylüoğlu: 82) tarihli çeşmenin bânisi dönemin Edirne Valisi Hacı Adil Beydir. Yapı, *Meriç Çeşmesi* olarak da tanınmaktadır. Çeşmenin

Hacı Adil Bey Çeşmesini ve Edirne Küçük Şehir İstasyonunu gösteren 1937 yılına ait bir fotoğraf (web125)

yapım teklifinin Edirne ile çok yakından ilgilenen ve adı Edirne'nin yakın tarihi ile beraber sıkça anılan Tosyavizâde Dr. Rifat Osman tarafından geldiği bilinmektedir (Cemal, 1932: 42). Rifat Osman, Edirne Rehnüması'nda "... şehrin imarına ve süslenmesine çalışan vali Hacı Adil Bey'in isteği ile yeni köprü başında Vakıflar Bakanlığı tarafından mimar Talât Bey'in projelerine uydurularak zarif bir çeşme yapılmıştır." diyerek mimarisinin kaynağını açıklar (Osman, 1994: 72).

1920'de Yunan işgâli sırasında tahribat görmüş olmasına rağmen, sağlam denilebilecek nitelikte günümüze ulaşmıştır.

Yapı, bağımsız küp gövdeli, çok cepheli, çok musluklu bir meydan çeşmesi özelliği göstermektedir. Sarı kefeği, sarı kumtaşı ve beyaz mermer malzeme ile 20. yüzyılın başında I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nden az önce inşa edilmiş yapı, Klâsik Osmanlı Üslûbu'nu göstermektedir.

Zeminden yukarı üç basamakla yükselen yapı, sekizgen formda mermer bir platform üzerinde yer almaktadır. Dört cephesi de bazı küçük süsleme öğeleri dışında aynı özellikleri göstermektedir. Dikdörtgen cephelere açılan sivri kemerli nişlerin içi mermerle kaplıdır. Kemer iç yüzeyi, iki sıra süs frizi ve musluğun bulunduğu niş ile üç bölüme ayrılmıştır. Musluğun önünde mermer korkuluklu yalak ve yalağın iki yanında, birer seki (testilik) bulunmaktadır. Ayrıca musluğun iki yanında kupa şeklinde kupalık konsolları yer almaktadır. Ana nişin çevresi; biri kaval olmak üzere, üç kademeli silme ile çerçevelenmiştir. Her cephede, silmelerin hemen altında mermer kitâbe açıklıkları enine uzanmaktadır. Sülüs hatla yazılan kitâbeleri, Hattat Ömer Efendi (1880-1928), tarafından "*Ömer Vasfi*" mâhlası ile Kuran-ı Kerim'den sûreler yazılıdır (Onur, 1985a: 131-133; Köylüoğlu: 82).

Çeşme haznesinin üzeri; kurşun levhalarla kaplanmış, piramidal çatı ile örtülmüştür. Merkezinde muhtemelen bronz olan bir alem bulunmaktadır. Ahşap saçaklar her cephede Rumî kıvrımlarından

oluşan, palmet biçimli konsollara dayanan, ikişer payanda ile desteklenmektedir. Yapıyı, mukarnaslı saçak kornişi çepeçevre sarmaktadır. Cephe köşeleri kum saatleri ile yumuşatılmıştır. Doğu ve Batı cephelerinde ki niş alınlıkları Rumî ve palmetlerle süslenmiş, nişlerin orta bölümünde ise iki sıra geometrik karakterli bezeme kuşağı vardır. Kuzey ve güney cephelerinde ki niş içleri ise bezemesiz, sadece mermer levha ile kaplıdır. Köşeliklerde simetrik olarak yerleştirilen gülçeler bulunmaktadır. Uygulanan bu ölçülü ve ince dekorasyonu sayesinde oldukça zarif bir görünüm sunmaktadır.

I. Ulusal Mimarlık Dönemi yapıları içinde yer alan Hacı Adil Bey Çeşmesi, Edirne'nin günümüze bir kaç tane ulaşan meydan çeşmelerinden birisidir. 20. Yüzyıl başlarında yapılan çeşmenin cephe düzenlemesi, bu yıllarda yapılan mimarî yapıların cephe düzenlemelerine benzer özellikler gösterir. Farklı bir yapı olmasına rağmen Edirne eski Tren Garı'nın ana mekân cephe düzenlemesini hatırlatmaktadır. I. Ulusal Mimarlık dönemi mimarlarından olan Mimar Kemâlettin'in tasarımı olan gar ile yine aynı akımının öncülerinden Mimar Ali Talât Bey in projesini hazırladığını kabul ettiğimiz (Osman, 1994: 72), çeşme yapısı ile arasındaki benzerlik, bir dönemin mimarî özelliklerinin değişik yapılarda uygulanma biçimini sergilemektedir. Hacı Adil Bey Çeşmesi ile aynı işlevi gören yapının bir benzeri olarak, 1914 tarihini veren Kısıklı Çeşmesi, yeniden yorumlanan Klâsik üslûbun örneklerinden biridir.

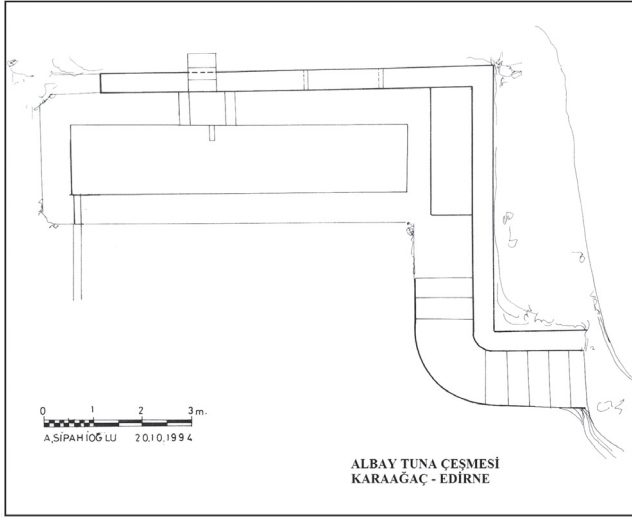
Hacı Adil Bey Çeşmesi (2013)

ALBAY TUNA ÇEŞMESİ

Karaağaç'ın 1 km. Kuzey - Doğusunda, Karaağaç Kışlası'nın doğusunda Demirtaş Çeşmesi'nin Batısında yer almaktadır.

Üzerinde ki kitâbesinden anlaşıldığı üzere, 3. 6. 1981 tarihinde, Topçu Albayı Edip Tuna anısına 2. Top. T.B. tarafından yapılmıştır. Daha önce Demirtaş Çeşmesi'nin yanısıra başka çeşmelerin de

bulunduğu bilinen bu yerde, çeşmede kullanılan mermer parçaları, plân tipi ve görünen bazı izlerinden, daha öncesinde var olan bir başka su tesisi üzerine yapıldığı anlaşılmaktadır.

Albay Tuna Çeşmesi planı (1994)

Doğu - Batı ekseninde yer almaktadır. İnce uzun dikdörtgen havuz etrafında gelişen yapı, sırtını dayadığı hafif yamaçtan inişi sağlayan basamaklarla bir ucu kısa "Z", plânı göstermektedir. Havuz bölümü ve çevresi beyaz renkte mermer levhalarla kaplanmıştır. Çevre duvarı kimi düzgün yontulmuş kefeki arası çimento harçlı derz ile bir estetik kaygısı olduğunu düşünebiliriz.

İki kademeli alçak ve küçük bir platform üzerinden; üstte büyük, altta küçük demir borulardan verilen su, günümüzde kesilmiş ve akmamaktadır. Z plânlı çevre duvarı, Güneyde yukarıdan aşağı doğru inen dört kademelidir. Batı cephesinden çeşmeye, sekiz basamaktan oluşan "S" kıvrımlı merdivenle inilmektedir. Güney cephesinin duvarı üzerinde küt uçlu oka benzer kaide üzerinde beyaz mermerden kitâbesi yer almaktadır. Kitâbe aynen şöyledir:

"ALBAY TUNA ÇEŞMESİ
GELENLER BİR BİR GİDİYOR BAK
ETMEZDİ DÜNYA MALINA TAMAH
SEVERDİ SEVİLİRDİ HEP
GÖNÜLLERDE KURDU TAHT
2.'inci Top. T.B.'nin Top. Alb.
Edip Tuna'ya Anısıdır.
3. 6. 1981"

Yapının, daha önceden başka bir su tesisinin üzerine inşa edildiğinden bahsetmiştik. Bu su tesisinin yine bir çeşme olduğu

bilinmektedir (Çetin Kutlu, Süleyman Bilgen). Nitekim, su borularının önünde testilik niyetine konulmuş, 19. - 20. Yüzyıla ait, Neoklâsik üslûbu gösteren üç adet beyaz mermerden yapılmış ve işlenmiş mimarî parça, araştırmamızda tespit edilmiş ve Edirne Arkeoloji Müzesi'ne nakli sağlanmıştır.

Ayrıca eski yapıdan kalan, yapıya bitişik duvar izleri de tarafımızdan tespit edilmiştir.

Çeşmenin eski yapısından günümüze ulaşan en belirgin özelliği döner merdivenidir. Bu bölgedeki Sinekli, Demirtaş çeşmelerinde karşılaşılan havuza veya avluya inen merdivenli tasarımın bu çeşmede de uygulanması bakımından dikkat çekicidir.

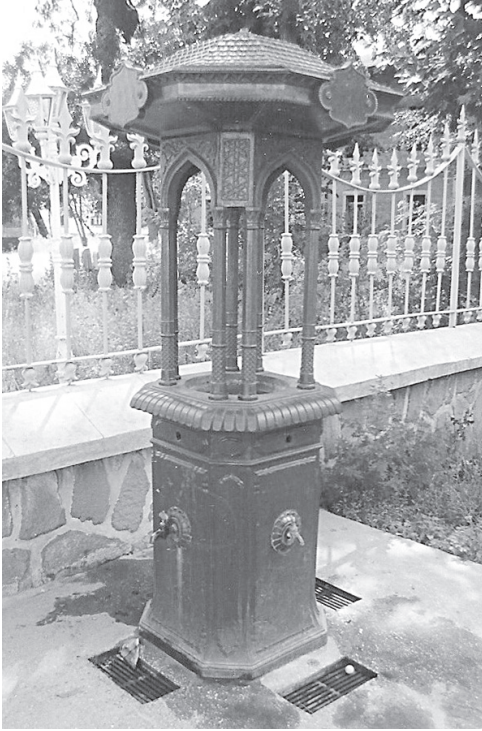
Albay Tuna Çeşmesi fotoğrafları (1994)

MADENİ DÖKÜM ÇEŞME

Karaağaç'ta eski Edirne Tren Garı'nın arazisine girişin, hemen sağında kaldırım üzerindedir. H. 1329-30 / M. 1914-15 yıllarında Edirne Valisi Hacı Adil Bey tarafından Avrupa'dan getirtilmiştir.

Bu dönemde Demirtaş Suyu yeni ve eski köprü üzerinden motor ile getirtilmiş, Üç şerefeli ve Yedi Yol ağzına kadar demir borular döşenmiş, getirilen bu döküm çeşmelerden gereken yerlere su dağıtılmıştır. Kent içinde üç tane olduğu bilinen çeşmelerden biri, bugün Gar girişindedir. Diğer ikisinin nerede olduğu bilinmemektedir (Osman. 1994: 72; Onur, 1985b: 70).

Madeni Döküm Çeşme

Çeşmenin yakın tarihte yaşadığı ironik bir tahribat ise 2005 yılı Mayıs ayında, beyaza boyanmış ve ilgili merciiye tarafımızdan bu çeşmenin özel, madeninin orijinal yeşil patinası olduğunu, boyamanın ise kesinlikle bir tahribat şekli olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte boyanın silinerek temizlenmesi yerine, aslından uzak bir tonda yeşile yeniden boyanmıştır. Yaklaşık yüz yıllık olan bu çeşme boyandıktan sonra hızla yıpranmaya geçmiştir.

Tamamı madeni döküm olan çeşme ince, uzun üç cephe esasına dayanan bir forma sahiptir. İnce, uzun dikdörtgen, köşeleri pahla yumuşatılmış bir kaidenin üzerinde, üç cephesinde prinçten su muslukları bulunmaktadır. Üst bölümünde dört cephede dört sivri kemerin üzerinde, kaideleri sepet örgülü sekiz sütuncuğun taşıdığı geniş saçaklı kubbe yer almaktadır.

Kozalak kabartmalı kubbenin saçak kenarlarında her cephesinde boş kitâbelik vardır. Her bölümünün ince ince süslendiği çeşmenin, kemer aynalarında Rumî motifleri, köşelerinde geometrik geçmeler, alt kaidede ise kademeli, dilimli, geniş kartuşlar işlenmiştir. Muslukların bulunduğu cephelerin zeminine açılan ızgaralarla suyun tahliyesi sağlanmaktadır.

Döküm demir çeşme, Paris Bulvarları'nda ortaya çıkmıştır (Köylüoğlu, 1996: 51). Edirne'ye 1912 yılında getirtilen bu çeşmelerden, İstanbul'da Göztepe Ziver Bey Yolu üzerinde ve Kozyatağı-Böcekli de bulunanlar ile Yıldız Parkı içinde yer alan ender bir kaç örnek durmaktadır.

OKULLAR

Kozmopolit bir yapıya sahip olan Karaağaç, bünyesinde barındırdığı değişik cemaatlerin yaptırmış oldukları dinî yapılarındaki çeşitliliğinin yanısıra eğitimde de, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde artan Batılı misyonerlerin faaliyetleri çerçevesinde, büyük şehir ve önemli kasabalarda açtıkları okullar arasında kendisini göstermekteydi (Haydaroğlu, 1990: 10-24). Edirne'nin içinde de Lâtin kökenli bazı okulların bulunduğu bilinmekte ve bu okullarla beraber Karaağaç'ta da ayrıca Fransız, Alman, İtalyan, Ermeni ve Rum okulları bulunmaktaydı. Eğitim müfredatı kız-erkek öğrencilere ayrı ayrı olarak düzenlenlenmişti (Haydaroğlu: 122; Nikolaidis, C.I: 165). Bunlardan Günümüz Mustafa Necati İlkokulu olan Yatılı Alman Okulu (Çağan: 204; Baedeker: 55) ve Fransız St. Basil Okulu kayda değer olanlarıdır (Osman, 1994: 78). Bunların dışında Fransız Erkek Ticaret Okulu olan Ecole Richard, iki İtalyan okulu (İlkokul ve ilkokul sonrası), Avusturyalıları ait Sankt Maria Okulu, Ermeni Torkomyan İlkokulu (Edirne İl Yıllığı, 1973: 89) ve dinî eğitim veren bir okul olan Saint-Gregoire (Kevorkian-Pabodjian, 1992: 119), dört Rum Okulu (anaokulu, kız-erkek ilkokulu, lise ve bir kreş) bulunmakta idi.

Bu okulların yanısıra, Demirtaş köyü arazisi içinde, Hastahane olarak yaptırılmış, bugün Karaağaç Kışlası olarak bilinen ve askerî arazi sınırları içinde bulunan bina (bkz. Karaağaç-Demirtaş Askerî Hastahanesi), Balkan Savaşları'ndan önce bir müddet Süvari Küçük Zabit Okulu Olarak kullanılmıştır (Edirne İl Yıllığı, 1973:89).

Varlıkları bilinen bu okul binalarından sadece 1 tanesi ayakta ve kullanılır durumdadır. Bu Mustafa Necati İlkokuludur. St. Basil'in kısmen duvar izleri kalmış, İtalyan Okulu'nun sadece kapısı kalmıştır. Diğerlerinin ancak elde edilen bilgiler neticesinde kısmen yerleri tespit edilebilmektedir. Ayrıca, Karaağaç'ta 1913'de tasarımı Mimar Kemâllettin'e ait olan bir İlkokul (Karaağaç Mekteb-i İbtidaisi) yapılması düşünüldüğü ve büyük bir ihtimalle I. Dünya Savaşı yüzünden gerçekleştirilemediği bilinmektedir (Yavuz, 1981: 42, Plan: 328-329).

MUSTAFA NECATİ İLKOKULU / YATILI ALMAN OKULU

Okul avlusunun Güneyinde bulunan giriş cephesi İstiklâl Caddesi üzerinde olup, Kuzey cephesi Bahariye Caddesine, Batı cephesi ise Ferahiye Caddesine bitişik olarak yer alır.

Baedeker (1914: 51), İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan demiryolu yapılırken, bu hattı

Mustafa Necati İlkokulu / Yatılı Alman Okulu (1995)

yapan Avusturya Kumpanyasında görevli personelin çocuklarının okutulması için 1883 yılında yapıldığını yazmasına rağmen, okulun tarihini anlatan yazılı kaynakların tümünde ve günümüzde hâlen eğitim hizmetine Mustafa Necati İlkokulu adında devam edilen kurumun da kabul ettiği tarih, “Alman Yatı Okulu” adı altında 1897 yılında yapıldığıdır (Edirne İl Yıllığı, 1973: 118; AOC,1898:985; 1900: 1114; 1901: 1149; 1903: 1427; 1913: 1801).

Okul binası I. Dünya Savaşı’ndan sonra, “Şark Demiryolları” adı altında ki Fransız Kumpanyasına devredilmiştir. Cumhuriyet döneminde 1925 yılında, Şark Demiryollarınca kira ile Milli Eğitime verilerek Karaağaç İlkokulu adı ile açılmıştır⁸. 1936 yılında adı Mustafa Necati İlkokulu olarak değiştirilmiştir. 1951 yılında bina özel idare tarafından satın alınmıştır (Edirne İl Yıllığı, 1973: 118). Bugün Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilkököl ve ilkököl öncesi hazırlık sınıfı da dâhil eğitim hizmetine devam etmektedir. Zaman içinde yapı, birkaç kez onarım ve iç düzeninde değişiklikler geçirmiştir. Geniş bir avlu içinde ana bina, yemekhane ve lojman olan müstemilattan oluşan, üçlü bir grup halinde yer almaktadır.

Ana bina, Doğu - Batı doğrultusunda, 13 x 15m. ölçülerinde yaklaşık dikdörtgen plânlıdır. Bodrum katı ile birlikte üç katlı olan yapının, ayrıca çatı katı vardır. Yapı malzemesi kesme taş, tuğla olmakla birlikte, duvar ve tavanlarda taşıyıcı olarak putrel kullanıldığı görülür. Dikdörtgen plânlı, basık yuvarlak kemerli form gösteren giriş güney cephesindedir. Aynı plân ve forma sahip pencereleri; Kuzey cephesinde ondört, Güney cephesinde onüç, Batı cephesinde üç, Doğu cephesinde ise sadece bir adet küçük tavan arası penceresi olup, geri kalan bölümü sağırdır. Üst örtüsü kırma çatılıdır.

Güney cephesinin merkezinde yer alan giriş, Kuzeye uzanan dikdörtgen hole açılmaktadır. Sağında ve solunda iki küçük yönetim odası, Doğu ve Kuzey uçlarında birer sınıf, Batı ucunda ise merdiven sahanlığı ve arkasında bahçeye geçişi veren tâli kapı yer almaktadır. Yapı geçirdiği onarım ve değişiklikler sonucunda birinci katın Doğu cephesinde bulunan derslik ahşap duvar ile bölünmüş, ikinci katta ki Kuzey de bulunan salon bir kaç bölüme ayrılarak eşya odaları olarak kullanım görmektedir. Yapının orijinal plânında tüm derslik ve salonlar aralarından kapı ile birbirine geçiş verdiği görülmekle birlikte, günümüzde geçişler kapatılarak ayrılmıştır.

Orijinal kullanımı yatakhane olan, üst katta biri büyük olmak üzere dört derslik ve bir eşya odası vardır. En üstteki çatı katı ardiyelik olarak kullanılmaktadır. Girişin solunda beş basamakla iniş sağlanan bodrum katı yakacak deposu olarak kullanılmaktadır.

8- “*Mustafa Necati İlkokulu Tarihçesi 1897*”, Mustafa Necati İlkokulu hakkında 23. 11. 1994 tarihinde hazırlanan yayınlanmamış bir çalışma.

Binanın dış cephesi, köşelerinde saçaklarda ve kat aralıklarında kesme taşların hareketli dizimleri ile dekorlanmıştır. Pencere çevresi kesme taş olup, kemer ortasında kilit taşı yükseltilerek belirginleştirilmiştir.

Orijinalinde yemekhane ve mutfak olarak kullanılan yapı, okul avlusunun Batı ve Güney köşesindedir. 8 x 19 m. ölçülerindeki yapı, Kuzey - Güney ekseninde, dikdörtgen plânlıdır. Tek katlı olarak düzenlenmiş olan yapının bir de çatı katı vardır. Yapı malzemesi olarak kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Giriş Doğu cephesinde yer alır. Pencere formları dikdörtgendir.

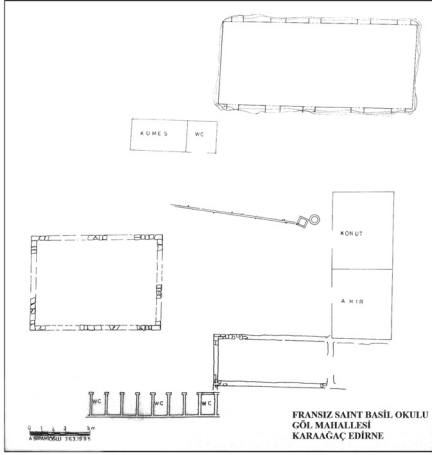
Eskiden yemekhane olarak kullanılmış olan salon, ortadan ahşap bölme ile bölünerek, iki adet derslik haline getirilmiştir. Eşya deposu hâline getirilen çatı katı ise, birbirine geçiş veren iki küçük birimden ibarettir. Mekânın tavanı ahşaptandır ve duvar yüzeyleri, aralıklarla volütlü başlıkları bulunan ahşap pilasterler ile hareketlendirilmiştir.

Avlunun Kuzey Batısında bulunan lojman, Doğu - Batı doğrultusunda, 11 x 9 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlıdır. Yapımında kesme taş, tuğla ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Taş temel üzerine, bağdadi duvarla yükseltilen yapının dış yüzeylerine sıva üzeri kesmetaş deseni uygulanmıştır. Bodrum katı üzerine tek kattan ibarettir. Kıрма çatılı üst örtüsüne sahiptir. Giriş, Güney cephesinden yapılmaktadır. Kuzey cephesinde bodrum ve giriş katında üç, batı cephesinde iki adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Güney cephesinde bodrum ve giriş katında ikişer, Doğu cephesi ana binaya bitişik olduğundan sağırdır. Yapının Batı cephesinin alınlığı ahşap kaplamadır. Bodrum pencereleri tuğla örgü ile bördürlenmiş olup, üst kat pencereleri ahşap kasalı ve orijinal demir korkulukları mevcuttur. Yapı bodrum kat üzerinde, üç oda, mutfak ve tuvaletten ibarettir.

FRANSIZ SAINT BASIL OKULU

62

Ortaköy Caddesi üzerinde, Pazarkule'ye giderken yolun Güney yakasında Belediye'ye ait 8. parsel'deki Katolik Kabristanı'nın kuzeyinde özel bir şahsa ait arazi içinde yer almaktaydı.

binasını sarı renkli ve çok büyük olarak tanımlamaktalar. Kısa süre önce şans eseri karşımıza çıkan bir fotoğraf, bize yapı hakkında fikir sahibi olmayı mümkün kılmıştır.

Arazi üzerinde okulun malzemelerinden bir konut, depo ve kömürlük, orijinal olarak tuvalet kabinleri, bir alt yapı, bahçe kuyusu ve bazı duvar izleri belirlenmiştir. Yapının bahçeye dağılan malzemelerine bakarak tuğla, briket ve yığma taş yapı malzemesi olarak kullanıldığı ve cephe dekorasyonuna bir hayli özen gösterildiği anlaşılmaktadır. İnci dizileri, kalın ince üç sıra silmeli, rustik işleme briketler üzerine yapılan bezemeler arasındadır. Ayrıca bir adet malta haçlı yapı taşı tespit edilmiştir. Yine dış bezeme amaçlı çimento harcından yapılmış kenarları volütlü ortasında kilit taşı bezemeli kapı veya pencere kemerlerine ait olabilecek öğeler, buluntular arasındadır. Yapının inşa edildiği yıllara, kullanılan dekoratif unsurlu öğelerine ve eski fotoğrafının yardımıyla Neo-Klâsik üslûp olduğu söylenebilir...

Yüzey araştırmaları Saint Basil okulunun arazisinde yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen okula ait bezemeli taşlar (1994)

RUM AGİON TEODORON OKULU

Ortaköy caddesi üzerinde, Pazarkule'ye giderken yolun sağ yakasında olduğu bilinen Agion Teodoron Tiron ve Stratilatu Kilisesinin avlusunun içinde yer aldığı ve 1863 yılında inşa edildiği bilinmektedir (Paraskevopoulou, 1992: 98; Konstantinidis, 1943: 78). İki katlı bir bina olan yapının, üst katının altı sınıflı erkek okulu, alt katının ise dört sınıflı kız okulu olarak kullanıldığı bilinmektedir. 1892 yılında kız okulu Kilisenin yanında satın alınan yeni bir binaya taşınmıştır. Kilisenin avlusunda ayrıca öğretmenlerin lojmanı olduğu bilinmektedir (Konstantinidis, 1943: 78-79; Bakalopoulos, 1990: 440).

3 Haziran, 1923'te Edirne Metropoliti Polikarpos başkanlığında Karaağaç'ın Rum halkının yaptıkları toplantı sonrasında Yunanistan'da yeni bir köy kurma kararı alınmıştır (Paraskevopoulou: 98). Okul, 1923'ten sonra terk edilmiş ve zaman içinde yıkılmıştır.

DEMİRYOLLARI VE BÜNYESİNDEKİ YAPILAR

65

Bu bölümde Rumeli demiryolları, onun bir parçası olan Karaağaç-Edirne Gar binası ve seçilmiş alt yapılarının yanısıra, Edirne küçük şehir istasyonu yer almaktadır.

ŞARK DEMİRYOLLARI'NIN KISA TARİHÇESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk demiryolu yapılması fikri 1830 yılından sonra ortaya atılmıştır. 1850-56 yıllarında İmparatorlukta siyasî ve ekonomik nedenlerle demiryolu ihtiyacı artmıştır. 1856 yılında bir İngiliz grubunun İzmir-Aydın hattının imtiyazını almasıyla Anadolu ve Rumeli'de, 1860-66 yıllarında "İzmir-Aydın, Varna-Ruscuk, İzmir-Kasaba, Çernevda-Köstence" dört kısımdan oluşan ilk hatlar açılmıştır (Teoman, 1936: 116, 135).

Kırım savaşıdan sonra İmparatorluğun bazı bölgelerinde yapılmaları için imtiyaz verilen demiryolları arasında, ticarî, malî, siyasî, askerî avantajları olan ve İstanbul'dan Edirne yolu ile Balkanları aşıp Avrupa hatları ile birleştirilmesi düşünülen Rumeli Demiryolları projesi için bir takım şirketlerle yapılan üç mukavele sonradan anlaşma sağlanamayınca (Engin: 43-47), 18 Aralık 1868 yılında Nafia Nazırı Davut Paşa'nın Avrupaya gönderilerek uygun bir müteşebbis aramasına karar verilmiştir (Engin: 50). Davut Paşa'nın Paris'te temas kurduğu Baron Maurice de Hirsch ile 17 Nisan 1869 yılında yapılan dördüncü mukavelede, Rumeli'de demiryolu yapıp, işletme imtiyazı 1876 Temmuz ayından itibaren 99 yıl süre ile Hirsch'e verilmiştir (Engin: 51).

Tek hat olarak inşa edilmiş olan Rumeli demiryollarının özellikle İstanbul-Edirne-Sarımbey ve Dedeağaç-Edirne hatları, arazi yapısı itibariyle, inşaat için olağanüstü kolaylık göstermesine rağmen, inşaat şirketinin hiç gereği yokken sadece kilometre başına 200.000 Frank almasından dolayı, bir çok kıvrımlar meydana getirerek demiryolunu uzatmıştır. Yapılan bu gereksiz kıvrımlarla yolu uzatmada bir hayli savurgan davranan şirketin, yerleşim merkezlerine uğramak için hiç bir fedâkarlık yapmaması sonucu, bütün hat boyunca istasyonsuz kasaba ve şehirleri ile kasabasız ve şehirsiz istasyonlar meydana getirmiştir. Bunun en belingini örnekleri ise, şehirden 5 km. uzakta yapılan Edirne ve Filibe istasyonlarıdır (Engin: 170, 177). 17 Haziran 1873 yılında, İstanbul-Edirne-Sarımbey hattı büyük bir törenle hizmete açılmıştır (Engin: 126).

Osmanlı Hükümeti, Mart 1874'te hatları inceleyecek bir komisyon kurmuştur. Kurulan komisyon tarafından teftiş edilen hatlar üzerinde bulunan bütün istasyonların yapımında tastik edilmiş plânlar temel alınmış ve model olarak Alman İstasyonları örnek alınmıştır. Edirne-Karaağaç İstasyonunu oluşturan binalar, ihtiyaç duyuldukça çeşitli zaman dilimleri içinde inşa edilmişlerdir (Engin: 169, 175).

Karaağaç ilk tren garına ait iki kartpostal (Edirne Arkeoloji Müzesi - T. Yılmaz)

I. Dünya Savaşı sonrasında, Şark Demiryolları hattına Fransızlar el koymuşlar, Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye hudutları içinde kalan Şark Demiryolları 25 Aralık 1936 tarihinde satın alınmış ve millî demiryolları arasına katılmıştır (Engin: 217; Demiryolları 1937, S.146: 64; 1937, S. 147: 85-90; Trakya Dergisi, 1937, S. 5: 16-18). Kurtuluş savaşıdan sonra tespit edilen sınırlar içinde İstanbul-Edirne hattının 33 kilometrelik kısmı Yunanistan toprakları içinde kalmıştır. İstanbul'dan Edirne'ye giden tren önce Yunanistan toprağına giriyor, daha sonra Türk sınırını geçip Edirne'ye ulaşıyordu (Engin: 215; Cemal; 1932: 38). 4 Ekim 1971 tarihinde işletmeye açılan Pehlivan köy-Edirne hattı ile İstanbul-Edirne demiryolu, doğrudan Türk topraklarından geçecek şekilde yeniden düzenlenmiştir (Engin: 217).

EDİRNE-KARAAĞAÇ ESKİ TREN GARI

Edirne şehir merkezinin 4 km. Güney - Batısında, Karaağaç'ın Güney - Doğu köşesinde, İstasyon Caddesinin Güney ucunda 96 dönümlük geniş bir arazi içinde yer alan gar binası, posta binası, lokanta, lojmanlar, hangar, depo, tuvaletler, mutfak, yemekhane, küçük makas kulüpleri ve ek yapıları ile bir kompleks teşkil etmektedir.

Bey tarafından, yeniden projesi hazırlanmıştır. Mimarın, Şark Demiryolları şirketi için hazırladığı dört tren istasyonundan sonuncusudur (Çetintaş, 1944: 173; Keskin, 1996: 47).

Günümüzde Edirne'nin eski tren garı olarak bilinen ve hâlen mevcut olan binanın yapımından daha önce, demiryolunun bölgeye ilk geldiği dönemde yapılan en eski gar binası hakkında mimarî bilgilere, zamanımıza kadar gelen kartpostallardaki görüntülerinden ulaşılabilmektedir. İlk gar binasının 1872 yılında inşa edildiğini (Ahunbay, 1989: 567), bugünkü Edirne Garı'nın bulunduğu yerde önceleri başka bir istasyon binasının bulunduğu, hattın açılış töreninin burada yapıldığı (Yavuz 1981: 259) ve bu yapının 90'lı yıllarda Trakya Üniversitesi'ne bağlı, sosyal tesis olarak kullanılan bina olduğu elde edilen bilgilerdendir (D.D.Y'dan 1980 yılında emekli olan Seyit Alpak).

Mimar Kemâlettin Bey'in, eseri olan gar binasının, tasarım tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Meşrutiyet'in ilk yıllarında yapılmış olmalıdır. İnşasına başlangıç tarihi de tam kesin değildir. 1911-1912 veya 1912-1913 yıllarında olduğu belirtilir. (Yavuz:

50, 257). Genel olarak 1914 yılında bitirilmesine rağmen önce I. Dünya Savaşı, sonraları da çeşitli siyasî gelişmeler yüzünden ancak 1930 yılında hizmete girmiştir. 1959 yılında onarım geçirerek içi yeniden düzenlenmiştir (Yavuz: 50, 257). Edirne-İstanbul hattının değişmesi sebebiyle yapılan yeni gar binasına taşınılınca, Karaağaç'ta ki yapı 4 Ekim 1971'de terkedilmiş (Engin: 217), 1974 Kıbrıs Harekâtı sırasında ileri karakol görevi yapmıştır (Yavuz: 257). 16 Haziran 1977 yılında, Edirne'de yeni kurulan Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'ne devredilmek üzere Maliye Bakanlığı'na satın alınmıştır (Kazancıgil, 1995: 181). Trakya Üniversitesince misafirhane, derslik ve rektörlük dâhil olmak üzere kullanılmış olup, günümüzde Güzel Sanatlar Fakültesi olarak hizmet vermektedir. Demir yollarına bağlı diğer birimler de üniversiteye bağlı çeşitli bölümlerin amacına yönelik olarak kullanılmaktadır.

Yapının plânlarında kullanılan ölçü birimi mikyastr. Mimar Kemâlettin Bey'in tasarlamış olduğu plan 1959'da aslının üzerinden kopya edilen, onarım ve değişiklik amacı ile hazırlanmış projeye aittir. Yapının tümüne yakın bölümünde ihtiyaçlar doğrultusunda değişiklik yapılmış, lojmanların hepsine bağımsız banyo birimleri eklenmiş, alt katta bekleme salonları, lokanta, bagaj ve bilet gişe yerleri değiştirilmiştir (Yavuz: 259-263).

Doğu - Batı ekseninde, bodrum katı ile birlikte üç katlı olan yapı, ince uzun dikdörtgen plânlıdır. Yapının plâni, simetrik esaslar üzerine oturtulmuş ve bu özelliği yapının iç ve dış düzeninin en çarpıcı noktalarını oluşturmuştur. Gar binasının ön cephesi Edirne yönüne, arka cephesi ise peronlara bakmaktadır. Merkezde yer alan ana girişin iki yanında oluşan kanatların uçları ön ve arka cephelerde küçük çıkmalar yapmaktadır. Ön cephede ki çıkmanın daha ileri açılma göstermesi ile yapı uzun gövdeli bir "U" plâni da vermektedir. Kesme taş ve tuğladan inşa edilen binanın üzeri, kırma bir çatı ile örtülmüştür.

Yapının merkezinde kent ve peron cephelerinde simetrik, yaklaşık iki buçuk kat yüksekliğinde olan, yapıyı iki kanada ayıran ve gişe salonuna açılan ana giriş yer almaktadır. Kuzeye bakan ön cephe girişinin iki yanına, oniki açıklıklı, sivri kemerli, küçük sütunların taşıdığı kapalı terasın bulunduğu sivri kubbe ile örtülmüş, iki adet silindirik kule yerleştirilmiştir. Yine, sadece şehir cephesinde, kulelerin ve girişin yanında, ikinci kattan ulaşılabilir adet, kare plânlı küçük teras bulunmaktadır. Ana girişin dışında bekleme salonlarına, lokantaya ve gar yönetimini ilgilendiren odalara açılan ikinci derecede tâli kapılar bulunmaktadır. Sivri kemerli pencere-kapı açıklıklarının yerleşim

Eski bir kartpostal (Michael Patel)

Demiryolu çalışanlarını gösteren bir fotoğraf (GregoryAzoridis)

düzenleri yapının ön ve arka cephelerinde aynı, ikinci kattakiler giriş katındakilerin üçte ikisi oranındadır. Bodrum katı tarla zemininin altında kaldığından sadece yan cephelerde görünen, basık kemerli pencere ve girişlere sahiptir.

Ana girişten, üzeri yüksek ve sivri tonozla örtülmüş gişe salonuna girilmekte ve sol kanatta erkeklerin bekleme salonları, bodrumunda telgraf dairesi ve diğer yönetim birimleri, sağ kanatta ise kadınlara ait giriş salonları, bagaj, emanet yeri, lokanta ve bodrumda mutfak bulunmaktadır (Yavuz: 257-258).

Muhtemel ilk tren garı olan binanın peron ve ön cephesinden (1993),

Üst kata, silindirik kulelerin içindeki merdivenlerle ulaşılmaktadır. Bu katın her kanadında beşer ve altışar odalı birer konutla, ikişer adet bekar odası bulunmaktadır. Kanat uçlarında bulunan altı odalı konutlardan çatı arasına çıkılabilmektedir. Bu katın tümüyle lojman olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. 1959 yılında yapılan onarımında, dairelere bağımsız banyolar eklenmiştir (Yavuz: 258).

Aynı binanın peron cephesinden (2013)

Garın şehir ve peron yönündeki eş biçimli ana girişleri, yapı boyunca yükselen açıklığı, camekânlı büyük bir sivri kemerle belirlenmiştir. Kemer profilli, enli bir silmeyle çerçevelenmiş ve bir taç kapı görünümünü kazanmıştır. Ana giriş ve kanat sonlarındaki çıkmaların kırma çatıları, geniş saçaklıdır ve küçük payandalarla desteklenmiştir.

Pencere kemerleri üzerinde dolanan silmeler, üzengiler hizasında birbiriyle bağlanarak tüm yapı çevresince dolaşmaktadır. Ana giriş kimeri köşelerinde çarkıfelek kabarıklar ve gülçeler, çatı payandalarını taşıyan palmetli konsollar ve giriş kütesinin iki köşesinde birer kum saatli sütunce bulunmaktadır. Bu birimin iç mekânında, Doğu ve Batı cephelerinde sivri kemerli açıklıkların üstleri stükkodan, stilize bitkili bezeme kuşağı, kemer

aralarında üzengi hizasında yine aynı karakterli bezemelere sahip madalyonlar bulunmaktadır. Silindirik kulelerin dairevî kapalı teraslarındaki bodur sütunlar mukarnaslı yarım başlıklar taşımaktadır. Saçak altında görülen mukarnas silme tüm yapıyı dolaşmaktadır.

19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın ilk çeyreği içinde varlığını duyuran I. Ulusal Mimarlık Akımını, Hükümet de teşvik ederek okul, kışla, tren istasyonu gibi binaların millî üslûpla yapılmasını istemiştir (Tanyeli-Sözen: 29). Bu akımın öncülerinden, Mimar Kemâlettin Bey'in projesini hazırladığı Karaağaç-Edirne Tren Garı 1914 yılında kısmen tamamlanmıştır. Eser, yapıldığı mimarî çağın ve ustasının özelliklerini taşımaktadır. Kemâlettin Bey'in Almanya'ya gönderilip yetişmesinde katkısı olan Jachmund'un titiz çalışmalarının etkisi altında kaldığı, özellikle ana girişin iki yanındaki kulelerden anlamak mümkündür. Geniş saçakların sarktığı kırma çatılar, penci kemerlerle yapılan kapı ve pencere açıklıkları, bakışık plan ve cephe düzeninin yanı sıra, mukarnas, kaval silme, gülbezek, kabara, Rumî, palmet ve bazende çini panoların sadelik içinde hiç taşkınlığa uğramadan bir arada kullanılması Edirne Garı ve sanatçının dönem arkadaşlarının yarattığı tüm eserlerin ortak özellikleridir. Edirne Garı Klâsik Osmanlı Üslûbunun yeniden yorumlandığı en belirgin örneklerden biridir.

Günümüze ulaşan fotoğrafları ile mimarisi öğrenilen Edirne'nin ilk gar binasının öncü modeli olarak Alman istasyonlarının örnek alındığı bilinmektedir (Engin, 1993: 175). Bu dönemdeki diğer gar binaları ile (özellikle taşra sayılan bölgelerde) benzer özellikler göstermektedir. Örnek olarak yine Trakya bölgesinden Selânik ve Dedeağaç'ın ilk istasyonları aynı özellikleri gösteren yapılarından bazılarıdır.

Tren garının yapımı sırasında veya sonrasında, demiryollarına ait 96 dönümlük arazi içinde imar faaliyetleri ihtiyaçlar doğrultusunda devam etmiş, postahane, tren hangarı, sarnıç ve su terazisi, personel için lojmanlar, yemekhane gibi yapılar inşa edilmiş, çevre düzenlemesi amaçlı bir fidanlık kurulmuştur. Ayrıca Karaağaç'ı Edirne'ye bağlayan parke taşlar döşenmesi ve yolun çevresinin ağaçlandırılması işleri

Mimar Kemalettin'in tasarladığı Gar binası. Peron ve giriş cephelerinden (2013)

Gar binasının kulelerinden detay (2103)

1878 yılında Vali Kadri Paşa tarafından başlatılmış, 1893 yılında Vali Hacı Adil Bey tarafından tamamlanmıştır (Osman, 1927: 1419). Bu yapıların kimisi zaman içinde restore edilmiş veya yıkılmışlardır.

Demiryolları çalışanları için inşa edilen lojmanlar, 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başlarında yapılan konut mimarisi içine dâhil olduğu gibi, bazı örneklerinde görülen, taş veya tuğla temel üzerine yükseltilen bir-iki katı, beşik çatısı ile C. E. Arseven'in "işçi evi" olarak tanımladığı gruba girmektedir (Arseven, 1983: 556).

Demiryolları arazisi içinde sağlık bakanlığına ait bir lojman binası (2013) Edirne belediyesi başkan vekili merhum Cahit Statinci'den; bu evde 1930'lu yıllarda mösyö Louvra adıyla tanınan bir Levanten'in yaşadığını ve bakımlı bahçesinde defalarca garden partilerine tanık olduğunu öğreniyoruz.

Demiryollarının lojman ve ofis olarak kullanılan binlardan biri. Restorasyon sonrası (2103)

Bugün Güzel sanatlar fakültesi öğretim elemanlarının ofislerinin bulunduğu bu yapı, demiryollarının idari binalarından biriydi. Fotoğraf sırasıyla restorasyon öncesi (1993) restorasyon esnasında (1995) ve son hali (2013)

EDİRNE KÜÇÜK ŞEHİR İSTASYONU

Meriç Köprüsü'nün çıkışında, Hacı Adil Bey Çeşmesinin Güney cephesinde, Nehir boyu tesislerin karşısında, Söğütlük yolu üzerinde, meydana yer almaktadır.

6 Eylül 1915 Sofya Antlaşması sonunda Edirne ve çevresinde yapılan yeni sınır düzenlenmesi ile, Karaağaç ve Edirne-Karaağaç yolunun yarısı Bulgarlar'a verilince, demiryolundan yararlanmakta zorluk yaşayan Edirneliler'in, ulaşım sorunlarını ve ticarî hayatı devam ettirmesi amacı ile Edirne Valisi Hacı Adil Bey zamanında, Edirne Polis Müdürü olan Rif'at Bey'in gayretleri sonucunda Karaağaç'tan Edirne'ye demiryolu uzatılarak çözüme gidilmiştir. Buraya da küçük ve gösterişsiz bir istasyon binası inşa edilmiştir (Osman, 1927)⁹. Mimarı bilinmeyen yapı, günümüzde özel mülkiyet olup, 2000li yıllara kadar kullanılmadığından bakımsız, yıkık ve metruk bir hâlde idi. Bakım ve onarımı yapılarak günümüzde mevsimlik, kafe-restoran olarak hizmet vermektedir.

Yola paralel, Kuzey - Güney doğrultusunda yer almaktadır. Yapımında tuğla malzeme kullanılmıştır. İnce uzun, dikdörtgen bir plan gösteren yapı tek katlıdır. Bina, beş ayrı odaya sahiptir. Beşik çatılı örtü sistemi kısmen ayakta. Demiryolu Karaağaç yolunun Doğu yakasında koruluk arasından geçtiğinden istasyonun ön cephesi doğuya bakmaktadır. İlk üç birimde önde dört, arkada dört olmak üzere toplam sekiz pencere açıklığı bulunmakta ve sonda (Karaağaç cephesi) yer alan salonun Doğu, Batı, Güney cephelerinde çatı hizasında ikişer adet pencerelerle yapının tamamında, toplam oniki pencere bulunduğu görülmektedir. Ahşap taban döşemeleri çürümüş ve çökmüş, duvarlarda döşemelik hatıl zıvanaları görülmektedir. Dört birimde de giriş kapıları ayrıdır ve ön ile arka cephelerde bulunmaktadır. Her giriş üçer basamaklı kapı genişliklerinde merdivenlere sahiptir. Oldukça sade olarak tasarlanan yapının, kapı, pencere kenarlarındaki geniş bordür ve dışa taşkın kilit taşları dışında, sadece Kuzey cephesindeki ikinci mekânın tavana yakın bölümlerinde, girland ve aralarında çiçeklerden oluşan duvar süslemesi izleri görülebilmektedir. Yapının dışı, döneminin üslûbuna göre kalın bir sıva tabakası üzeri sarı, merdiven zemininden döşeme hizasına kadar pembe renkte boyanmıştır.

Edirne küçük şehir istasyonun restorasyon önceki bir fotoğrafı (1995)

9- Osman, "...Bu sınır düzeltmesinde Karaağaç ile bu yolun yarısı Bulgarlar'a kalınca demiryolundan yararlanma zorunluluğunda kalan Edirneliler, en bayağı sebeplerle bağılandığımız bahşiş düşkünlü Bulgar memurları tarafından tedirgin olunmaya başladılar. Bunun üzerine bu bunalımlı günlerde Edirne Polis müdürlüğünde bulunan Rif'at Bey, halkın ve ticaretle uğraşanların bu sızlayan istasyon yarasına çare bulmak üzere, bütün gücü ile çalışmaya başladı. Karaağaçtan Edirne'ye demiryolunu uzatarak bir istasyon binasının kurulmasını başardı. O günkü günde, bu öyle bir yönetim başarısı idi ki bu gösterişsiz istasyona Rif'at Bey istasyonu dense yeridir..." şeklinde bize anlatır.

Edirne Küçük şehir İstasyonu, devletin resmî daireleri için en çok kullandığı modelin uygulandığını dışa taşkın ve kabarık tutulmuş kilit taşları, basık yuvarlak kemerli kapı ve pencere açıklıkları ile göstermektedir. İç duvarlarında görülen kelemiş izleri, ihtiyaçtan doğan aciliyete rağmen yapıya özen gösterildiğini hissettirir.

Küçük şehir istasyonun restorasyon sonrası (2103)

KİLİSELER ve KATOLİK KABRİSTANI

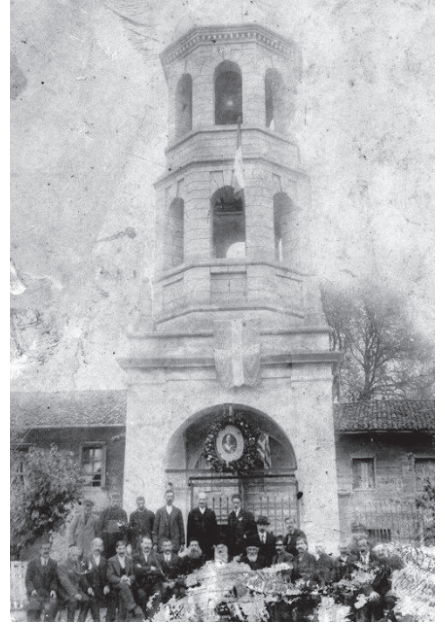
Kozmopolit bir dokusu olan Karaağaç'ta, değişik inanç ve mezhebe mensup cemaatlerin dinî ihtiyaçlarını karşılayan bu yapılar, Hristiyan geleneğinde âdet olduğu üzere, genellikle eğitim kurumlarının da bağlı olduğu Kiliseler ve Şapellerdir. Ortaköy caddesi üzerinde, Agion Teodoron Rum Kilisesi, yeri bilinmeyen 20. yüzyıl'ın başlarında (1906), nüfus artışları dolayısıyla Rum cemaate yetersiz kalınca ikinci bir Kilise olarak inşa edilen Agion Konstantinos ve Eleni Rum Kilisesi, St. Pierre ve Paul Bulgar şapeli İstasyon yakınında; St. Antonie ve Padoue Şapeli ise Ortaköy Caddesinde, Fransız Katolik Manastır Kilisesi (A.O.C., 1893-1913; A.A.C., 1883) yazılı kaynaklarda geçenlerdir. Bunun yanında Katolik Kabristanı'nın şapeli Baedeker'in ve Mehmet Selâmi'nin Karaağaç'ı da içine aldığı harita üzerinde görülmektedir. Bunların yanısıra, Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk yıllarında Karaağaç'ta yaşamış şahısların verdikleri sözlü bilgilerden, burada ayrıca İtalyan Katolik Kilisesinin de bulunduğu (Alis Yakupyan) öğrenilmektedir. Komşuları olan eski Demirtaş Köyü'nde 1853 tarihli Hagios Georgios Rum Kilisesinin olduğu ve 1922-1923'deki mübadeleye kadar kullanıldığı bilinmektedir (Bakalopoulos: 441).

RUM AGION TEODOROS TIRON VE AGION TEODOROS STRATİLATİS KİLİSESİ

Ortaköy Caddesi üzerinde olduğu bilinmektedir (Nikolaidis, C.II: 15; Konstantinidis: 72). Kilise hakkında en eski bilgiler, 1675 yılında Edirne Karaağaç'a gelen Dr. J. Covel'dan öğrenilmektedir. Covel, Karaağaç'da iki azize adanmış Hagios Teodoros Tiron ve Hagios Teodoros Stratiladis adında küçük bir Kiliseden söz etmekte ve Kiliseye ithaf edilen bu azizlerin, yaralı gözleri iyileştirmekte ünlü olduklarını, gümüşten yapılmış göz biçiminde tabakların adak olarak Kiliseye sunulduklarını anlatır (Bent: 243).

Yapıda, imar faaliyetine ilişkin verilen bir tarihse, 1863 yılında yapılan bir onarım çalışmasına aittir. Ayrıca, Kilisenin avlusunda 1600 yıllarına ait mermer mezar taşlarının toplandığı ve yine avlusunun bir bölümünün 1878'e kadar mezarlık olarak kullanıldığı bilinmektedir (Konstantinidis: 78). 1923 yılına kadar kullanılan ve Karaağaç'ın simgesi olduğu söylenen, belirli günlerde kutlamaların yapıldığı Kilisenin, avlu sınırları içinde iki katlı bir ilkökul ve papazlar, öğretmenler, zangoçlar için küçük müştemilatlar bulunmaktaydı. Ayrıca Kilisenin kendi giderlerini karşılamak üzere gelir getiren mülkleri vardı (Konstantinidis: 78-79; Nikolaidis, C.I: 165).

Kilise, mübadele sonrası terk edilmiştir. Değerli eşyaları, Nea Orestia'da kurulan ve yine Agion Teodoron adına inşa edilen Kiliseye taşınmıştır (Tsonidis: 67).

Agion Teodoron Rum kilisesi'nin çan kulesini gösteren bir fotoğraf (Mavridis)

KATOLİK KABRİSTANI

Halk arasında İtalyan Kabristanı olarak da bilinir. Pazarkule'ye giderken Göl Mahallesi'nde Ortaköy Caddesi'nin sol yakasında Güney - Batı istikâmetinde Edirne Belediyesi'ne ait 8. parselde yer almaktadır.

Kabristan çevresinde gelişen yeni ve çarpık yapılaşma bu arazinin büyük bir kısmını yok etmiştir. Etrafı dikenli tellerle sınırlandırılmış olan arazi eskiden tuğla duvarla çevrili olduğu halde günümüze

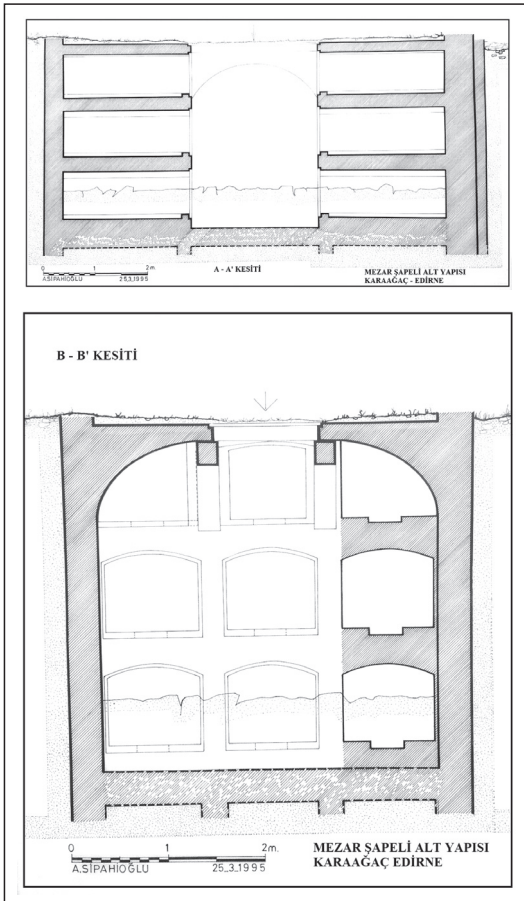
ulaşmamıştır (Alis Yakupyan, Mehmet Sarı). Sıkıştırılmış küçük bir alanda işlevsiz varlığını sürdüren kabristanda hâlen, düzensiz hemen hepsi orjinal konumlarından uzaklaştırılmış mezar taşları, mezar çukurları ile beraber Mezar Şapeli olarak tanımlanan bir mezar alt yapısı, bazı mimarî bezeme unsurları tespit edilmiştir.

MEZAR ŞAPELİ ALT YAPISI

Kabristan'ın Güney - Batı köşesine yakın, etrafı çalılıklarla kapanmış bir halde, yüzeyde Kuzey - Güney doğrultusunda uzunlamasına 3 x 1.50 cm. ebatlarında mezar şapelinin alt yapısı yer alır. Tuğla, mermer ve sıvadan oluşan yapım malzemesiyle, tarla zemininden aşağı yaklaşık 3.60 cm. derinliğindedir. İçinin yaklaşık 80 cm.'lik bir bölümü toprak ve çeşitli atıklarla doldurulmuştur. Gömü hücreleri beyaz mermer kapaklarla örtülmüş, ancak kapaklar kırılmış ve içleri tahrip edilmiştir. Bu yüzden yapıda kimlik tespiti yapılabilecek yazıt ele geçmemiştir. İki katlı tasarlanmıştır ve her cephede dört adet olmak üzere karşılıklı sekiz hücre, hepsi toplam olarak 14 gömü hücresine sahiptir.

Kabristanda, 56 adet mezar taşı tespit edilmiştir. Bunların bir kısmı konumları gereği ya da tahrip olmalarından dolayı okunamamış, 14

tanesi kısmen okunabilmiştir. Mermer, tuğla, granit, kefeği (=kûfeki) ve kalker yapı malzemeleri olarak kullanılmıştır. Süsleme olarak bitki bezeme ve haç motiflerini içermektedir. Mezar taşlarında İtalyanca, Fransızca, Latince ve Almanca yazıtlar bulunmaktadır. Çoğunluğu 19. yüzyıla aittir. En erken tarih 1819,

Mezar şapeli Alt yapısı plan ve kesitleri(1995)

en yenisi ise 1900 yıllarına aittir. Mezar taşlarının yazılımlında çok fazla hatalar vardır. Hatalı yazılımlar yanı sıra, çoğu kelimeler iç içe girmiştir ve mezar taşlarının köşelerine gelen kelimeler alâde kesilerek aşağı satıra devam edilmiştir. Bu hataların sebebi, mezartaşlarını yazan kişilerin ya okuma yazma bilmemeleri, ya da o dili bilmemelerinden kaynaklanmış olabilir. Okunabilen mezar taşları içinde tespit edilen şahıslar şunlardır; Suzanne Vernazza (Fonton), Henriette Vernazza (Dorfani), Edgar Vernazza, Filomena Laskoski, Marie Elisabeth Jirigosvich, Maria Misserliz, Maria Anna Bonapace (Cokino), Verna (?), Luigi Bonapace, Constantin Georgevich, Gabriele Cipriani, Jean Badetti, Teresie Cokkino, Marie Dorfani, Giovanni Battista, (?) Badetti, Franz Karl Jörres, Barthelemy Badetti, Carlo Rusinelli. Bulunan mezartaşlarının incelenmesi sonucunda, Edirne ve Karaağaç'ın Gayrimüslim nüfusunun önemli aile ve şahsiyetleri hakkında bilgiler ediniyoruz.

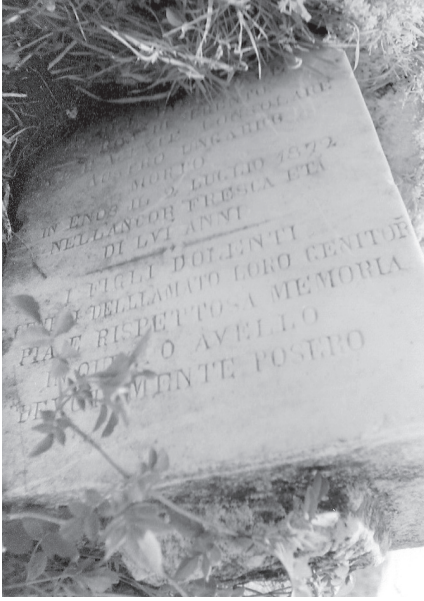
Badetti ailesi Karaağaç'ta yaşamış olan köklü ailelerden biridir. Bartholomy Badetti, Edirne'de tüccarlık yapmaktaydı. Ayrıca 1893-94 Yıllarında Fransız konsolosluğunda çalışmıştır. Karısı Elisabeth'den olan üç oğlundan Gustav Badetti, 1893 yılından 1913 yılına kadar Belçika konsolosluğu yapmıştır (Nikolaidis: 164). Ayrıca babası gibi ticaretle de uğraşmıştır. İkinci oğlu Adolphe Badetti, 1913 yılında Belçika Konsolosluğunu devralıyor. Bu zamana kadar *Urbaine* sigorta şirketinde çalışan Adolphe (Nikolaidis: 164), ayrıca M. Altınalmaz ile birlikte ortak bankerlik yapmıştır. Son oğlu Rodolfe Badetti ise Osmanlı Bankasının Edirne şubesinde muasebe müdürü olarak çalışmıştır (Nikolaidis: 164). Yine Badetti ailesinden Henri Badetti 1883 yılından 1894 yılına kadar Danimarka fahri konsolosluğu yapmıştır. Diğer tanınmış ailelerden biri de Vernazza ailesidir. Vernazzalar hem Edirne'de hem de Dedeağaç'ta yaşamış nüfuzlu bir ailedir. 1830'da Karaağaç'ta bir müddet kalan seyyah A. Slade, Hollanda fahri konsoloslu olarak aslen Rum olan Vernazzo (Vernazza) dan bahsetmektedir (Slade: 347-348). 1845 yılında Edirne'de bulunan M. Blanqui Fransız fahri konsolosluğu yapan M. Andre Vernazza'dan söz etmektedir (Blanqui, 1845: 270). M. Andre Vernazza 1847 yılında ölene kadar Fransız fahri konsolosluk görevini sürdürmüştür. Kardeşi M Pierre Vernazza Enez'de Fransız konsolosluğunun acentalığını yapmıştır (Viquesnel, 1868: 280, 336). Yine aynı aileden Antoine Vernazza 1883 yılından 1894 yılına kadar İspanya fahri konsolosluğunu yapmış, daha sonra Osmanlı bankası Edirne şubesinde müdür olarak çalışmıştır. 1869 yazında Edirne'ye gelen F.V. Hochstetter, Vernazza ailesinin İtalyan konsolosluğu yaptıklarını anlatır (Hochstetter: 354). Luigi Bonapace'nin 1872'de Enez'de öldüğü ve Avusturya-Macaristan konsolosluğu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 1860 basımlı *Educazione dei bachi in Adrianopoli* isimli 14 sayfalık bir kitap yazmıştır.

Katolik kabristanı mezar şapeli alt yapısının fotoğrafı (1994)

Edirne'nin seçkin ailelerinden olan Bonapaceler, 1893-1894 yılları itibariyle Edirne'de şirket kurarak ticaretle uğraştığı bilinir. Karaağaç'ta yaşamış önemli bir aile de Dorfani ailesidir.

Günümüzde Edirne'nin yaşlılarınca hâlâ anılan Jean Dorfani'nin, 1936'ya kadar Edirne'de İtalya'nın fahri konsolosluğunu yaptığı bilinmektedir. Dorfaniler Karaağaç'ta Ortaköy caddesinde oturmuşlardır. II. Dünya Savaşı sırasında Dorfani ailesinden Aldo Dorfani İstanbul'a göç etmiştir. Franz Karl Jörres'in 1878 yılına kadar Osmanlı Demiryollarında müfettişlik görevi yaptığı, mezar taşının üzerindeki yazıttan öğreniyoruz.

Katolik kabristanındaki taşlardan bir örnek (1994)

KARAAĞAÇ BÜNYESİNDEKİ DİĞER YAPILAR

DEMİRTAŞ ASKERİ HASTAHANESİ – KARAAĞAÇ KIŞLASI

77

Karaağaç mahallesinin yaklaşık 1 km. doğusunda askerî birliğin yer aldığı bugünkü Karaağaç Kışlası kompleksinin sınırları içinde bulunmaktadır. Yapının askerî arazi sınırları içinde bulunması yüzünden, plân ve rölöveleri alınamamış ancak, dönemin Edirne Müzesi Müdürü olan, sayın Ayfer Karaduman'ın sağladığı özel izin sonucu çok kısıtlı olarak yapının bazı birimlerinin fotoğraflarının çekimi mümkün olmuştur.

H. 1305 / M. 1889 tarihinde Müşir Veysel Paşa tarafından, askerî hastahane olarak yapıtırılmıştır (Kazancıgil, 1981: 47; Onur, 1972: 228). Yapı, eski Demirtaş Köyü ve çiftliği arazisi içinde bulunduğu için “Demirtaş Askerî Hastahanesi” olarak da tanınmaktadır. Giriş kapısı üzerine Müşir Muhtar tarafından konulan tarih kitâbesi olduğu bilinmektedir.¹⁰

Demirtaş Askerî Hastahanesinin 1920 ye ait bir fotoğrafı (web125)

Balkan Savaş'ı öncesinde Süvari Küçük Zabit Okulu olarak hizmet değişikliği yapılsa da seferberlik başlayınca Askerî İdadî, Sanayi, Bulgar Okulları ile lise binaları ve bazı konsolosluklar yanısıra Küçük Zabit Okulu'nda yine hastahaneye dönüştürülür (Özbay, 1976, C.I: 105). Cumhuriyet devrinde, önce Mustafa Necatî Okulu'na verilen bina, sonra köy öğretmeni yetiştirmek amacı ile 7 aylık eğitim kursları açılmış ve bu dönemdeki adı “Gâzi Yatı Okulu” olmuştur (Trakya Dergisi, 1937, S.10: 33; S.15: 19). Ayrıca arıcılık, bahçecilik gibi örnek istasyon uygulamaları şeklindeki çalışmalara mekânlık yapmıştır. (Trakya Dergisi, 1937, S.8: 30). 1974 yılına kadar çeşitli dönemlerde göçmen misafirhanesi olarak da hizmet görmüş (Kazancıgil, 1981:47; Edirne İl Yıllığı, 1973: 89), 1974'ten sonra askeriye devredilmiştir.

¹⁰-Onur, 1972: 228:

“Serir-ârâ-i şevket hazret Abdülhamid Hânın
Bütün âsar-i hikmet zîbi yegdiğerden eşrefdir
Bu dar-üs-sihhat-i çes cihan-efruzuna yaptı
Hucüm derde karşı bir acep husûn mükelleftir
Güher târihini takdir eder ehl-i hüküm Muhtar
Tecelligâh sihhât bu tedavigâh eltaftır 1305 ” şeklindedir ;
Kazancıgil, 1981:47:

“Serir arayı şevket hazreti Abdülhamid Hanın
Bütün âsârî hikmet zîbi yekdirğerden eşrefdir.
Bu dârüssihhati ceysi cihad efruzuna yaptı
Hücumu derde karsu bir acep hüsnu mükelleftir.
Cevher tarihini takdir eder ehlihikem Muhtar
Tecelligâhi sihhât bu tedâvigâhi eltaftır.” şeklinde yazılmıştır. Ancak orijinal kitabenin kendisi veya fotoğrafı bizzat görülmediğinden ikisi de ayrıca burada yazılmıştır.

Etrafı duvarlarla çevrili büyük bir arazi içinde bulunan hastahane binasının yanısıra aynı arazi içinde kendisi ile çağdaş, daha küçük ölçülerde bir kaç yapı daha vardır. Konumu dolayısıyla inceleme yapılmadığından mimarisi ve işlevleri hakkında bilgi mevcut değildir.

Cumhuriyet sonrası eğitimci kursu olarak kullanılan binanın 1938 mezunlarının topluca bir fotoğrafı

Yapının, Doğu - Batı ekseninde uzun dikdörtgen plân gösteren giriş cephesi, iki ucu Kuzey yönünde devam ederek, geniş bir “U” plânına dönüşmektedir. Giriş cephesinin, Kuzey ve güney uçları merkezden ileri kütsel olarak yaptığı çıkıntılarla, yapıyı hafifçe iki kanada bölmektedir. Aynı çıkıntılar Doğu ve Batı kanatların uçlarında görülmektedir. Ön ve arka cephelerinde ki bu uyumla yapının eş biçim ve simetri esaslarına göre tasarlanmış olduğu görülmektedir. Kuzey cephesine doğru uzanan kanatlar 40 m., Doğu-Batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen orta mekân 100 m. ölçülerindedir. Yapıdan yaklaşık bir buçuk kat daha yüksek tutulan çıkıntılar ile ana bölüm dört katlı, yan uzantıları üç katlı, Kuzeye uzanan kanatlar ise tek katlıdır. Kesme taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiştir (Kazancıgil, 1981:47).

Kuzey ve Güney cephelerinden eş biçimli girişi olan yapının, alt kat pencereleri, girişleri dikdörtgen formda, yuvarlak kemerlidir. Bu katın pencerelerinin sonradan örülerek kapatıldığı görülmektedir. İkinci kat pencereleri basık yuvarlak kemerlidir ve giriş üst hizasındaki pencereler daha büyük tutulmuştur. Çatı kat pencereleri ise, daha küçük ve kareye yakın form gösterirler.

Demirtaş Askeri Hastahanesi Karaağaç Kışlasına dahil olduktan sonra (1995)

İç mekân hastahane olarak kullanıldığı dönemlerde, 4 koğuş, bir gusûlhâne, bir eczahâne, bir hamam, mutfak, karakol, depo, müdür ve doktorlara ait 20 odası olduğu bilinmektedir (Kazancıgil, 1981: 47; Onur, 1972: 228). Bu mekânlar bol pencerelerle aydınlatılmış uzun koridorların çevresinde yer alırken, yuvarlak kemerli dikdörtgen kapılarla geçiş yapılmaktadır. Hastahânenin üst katında bulunan hamamı küçük boyutta ve kare plânındadır. Giriş açıklığı dıştan at nalı, içten yuvarlak kemerlidir. Duvar yüzeyinde küçük sabunluk veya taslık nişler görülür. Üzerindeki lüleleri çıkartılan ve sıraya dizili olarak yer alan kurnaları kaldırılmıştır. Göbek taşı çatlamış ve hamam kullanılmaz durumdadır.

Kapı ve pencerelerin yapı ile tezat renkteki kesme taştan kemerli açıklıkları dış cephede hareketlilik sağlamaktadır. Kemer üstlerinde bulunan, bir kısmı artık yerinden kopmuş, dışa taşkın kilit taşları

ve katlar arasına yapılan silmeler yapının yegâne mimarî dekorasyonu olarak görülmektedir.

Yapı, günümüzde Kuzey cephesinden bir bölümü hariç, herhangi bir onarım görmediğinden kullanım açısından tehlikeli görüldüğünden, atıl bırakılmıştır.

18 ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Sanatı, Avrupa Sanatı etkisi altına girmiş, özellikle 19. yüzyılda adetâ Osmanlı Devlet Sanatı hâlini almış (Eyice, 1981: 175), 19. yüzyılın sonlarında ise Batı etkili Osmanlı Sanatı belirli bir üslûba bağlı olmayan eklektik bir görünüm kazanmıştır (Eyice, 1981: 164). Bu dönemde bir çok Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Edirne'de de inşa edilen yapılarda, bu üslûbun özellikleri açıkça görülmektedir. Müşir Veysel Paşa'nın, 1889 yılında Demirtaş Çiftliği'nin arazisi içinde yaptırdığı Askerî Hastahâne bu devir yapıları arasına girmektedir. Yapı, bir müddet askerî hastahâne olarak kullanılıp, Süvari Küçük Zabit Okulu, Eğitimlik Kursu, Göçmen Misafirhanesi gibi değişik amaçlara hizmet ettikten sonra silâhlı kuvvetlere verilerek Karaağaç (Timurtaş-Demirtaş) Kışlası adını almıştır. Gösterdiği plân tipi ve cephe düzenlemesi ile dönem üslûbunun resmî yapılara uygulandığının güzel bir örneğidir. "U" planı gösteren yapı, aynı zamanlarda inşa edilmiş olan Edirne Merkez Asker Hastahânesine plân ve cephe düzeni ile çok benzemektedir. Bu dönemde yapılan tüm resmî nitelikli yapılarda, benzer plân ve cephe düzenlemesi uygulandığı görülmektedir.

Demirtaş Askerî Hastahânesinin hamamı ve çatlamış göbek taşı (1995)

Demirtaş askerî hastahânesinin koridorları

KARAAĞAÇ 26 MART 1913 BALKAN ŞEHİTLİĞİ VE ANITI

Edirne-Karaağaç yolu üzerinde, Karaağaç'a girerken yolun sağ cephesinde Orman İşletme Müdürlüğü'nün yanında yer almaktadır.

26 Mart şehitliği (2013)

Balkan Savaşında Edirne'nin düşmesi ile (26 Mart 1913) Karaağaç'tan şehre girmek isteyen Bulgarlara, karakolhânedan yaptıkları savunma esnasında şehit olan 9 jandarma eri için Edirne geri alındıktan sonra aynı yere, zamanın Edirne Valisi Hacı Adil Bey tarafından bir abide yapılmıştır. Projesi Dépre adında Fransız bir mühendis tarafından yapılmıştır (Ünver, 1972: 5; Osman, 1927; Osman, 1984: 73; Peremeci: 352; Başer, 1978: 87; Bumin, 1993: 71).

Etrafı demir parmaklıklarla çevrilmiş ve demir kapıdan iki yanında boyunca ağaç sıralı, ince uzun bir podyum aracılığı ile girişi sağlanan şehitlikte, 13 tanesi kagir olmak üzere 14 kabir, 3 adet anıt bulunmaktadır. Kabirlerin üzerindeki kitâbelerden anlaşılacağı üzere, buradaki gömülerin bir kısmı 26 Mart 1913 şehitlerinin dışında, Yunan işgâli ve Cumhuriyet sonrası görev başında şehit olan askerlere aittir.

Şehitler Abidesinin, ikizkenar yamuk formunda karo-mozaikten yapılmış bir kaidesi vardır. Kaidenin üzerinde enine dikdörtgen yazıt içinde "26 MART 1913" ibaresi vardır. Birinci kaidenin üzerinde hafif içerlek, yine aynı formda ikinci bir kaide bulunmaktadır. Kûfeki taşından yapılmış olan bu ikinci kaide, uçları mazgal dişleri ile nihayetlenerek küçük bir burç görünümündedir. İçinde aşağıdan yukarı doğru daralan küp gövdeli üç bölümlü mermerden üçüncü bir kaidesi daha vardır. Kaidenin her cephesinde kitâbe levhası yer alır ve sadece ön cephedeki yazıtlıdır. Yazıt şöyledir:

Fatiha
Balkan Harbi
Müdafasında Burada Şehit Olan
Jandarmalar Kalıyor
1913

Kaidenin üzerinden yükselen sütun altı adet küp tanbur ile oluşmuş ve altıncı tanburun dört cephesi de kırmızı renkte ay yıldızla dekorlanmıştır. Sütunun en üstünde dört gülle yer almaktadır. Anıtın arka cephesinde, zeminden üçüncü kaideye 9 basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Rifat Osman, yapılan bu anıtı tasvip etmemekte yerine bir çeşme veya sebîl olsa daha müneasip olacağını dile getirmektedir (Osman, 1994: 73).

Şehit kabirleri, anıtın arka cephesinde, "U" şeklinde dizilmişlerdir. Sırasıyla kitâbeleri şunlardır:

M. K. Paşalı Er Ramazan Hazer, Sırp Sındığı Nahiyesi Ahi Köyü Azası Osman Kara, Gnrl. Kadri Perk şöförü Akşehirli Şevki Şeker, Samsunlu Yüzbaşı İrfan Topçu Obüs T.b. Kumandanı, Sırp sındığı nahiyesi Ahi köyü Muhtarı Osman Karakaş, Rahmi Cuma Köylü Çvş. Hamdi Karakaya, Dağıstanlı Yüzbaşı Mehmet Teşik, Edirnelilerin Yunanlıların Müdaafasında 3 Ağustos 1920 Günü şehit Olan Yedek Üsteğmen Reşat Koruyucu, Razgatlı Emn. Müfettişliği memuru A. Necip Kaşkati, Edirne Valisi Emin Akıncı, Sırp sındığı Nahiye Müdürü İsmail Alpagut, Binbaşı Hafız Rıfat Bicioğlu, Binbaşı Fuat Dağdeviren.

Şehitlikte ayrıca küçük ebatlarda, iki basamaklı kaide üzerinde yer alan küp formlu iki adet anıt bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi şehitliğin ihyası sırasında hayatını kaybeden Karacabeyli Jandarma Eri Mehmet Barçın için yapılmıştır

Diğer anıt ise, Edirne erkek sanat okulu müdürü, ressam Hasan Rıza Bey için Edirne Eski Camii İmamı Hafız Rakım Ertür'ün öncülüğünde yapılmıştır (Ünver, 1972:1-12, 22; Peremeci: 352; Sayar, 1994: 531). Anıtın üzerindeki kitâbesinde şu satırlar yer almaktadır:

Edirne
Erkek Sanat
Okulu Müdürü
Ressam
Hasan Rıza Bey
28. 3. 1913 Cuma Günü
Evini Yağmalamaya Gelen
Hunhar Bulgar Askerleri
Tarafından Vahşiyan
Parçalanarak şehit edildi
Nesillere İbret
Canavarlara Lanet

1913 yılında inşa edilen Şehitlik anıtı, Edirne ve yakın çevresinde yine Balkan şehitleri için yapılan anıtların bir benzeridir.

26 Mart şehitliği (2013)

EDİRNE-KARAAĞAÇ YOLU ÜZERİNDEKİ JANDARMA KARAKOLU

Edirne Karaağaç yolu üzerinde, Karaağaç cephesinde yolun sol yakasında, 26 Mart 1913 Balkan şehitliğinin karşısında yer almaktadır.

Önce Demiryollarına ait bir lojman, sonra askeriye'nin mülkü, 1980'li yıllarda ise Orman İşletme Müdürlüğüne devredildiği ve bazı küçük onarım çalışmaları sonrasında adı geçen işletmenin lojmanı olarak kullanıldığı, dönemin işletme müdür muavini tarafından bize aktarılmıştır. Rıfat Osman ise, Edirne - Karaağaç şosesi ortasında bulunan Şehitlik abidesi ve yanındaki Jandarma Karakolhânesini yaptıranın Hacı Adil Bey, projelerinin ise bir Fransız mühendis (Depre)'e ait olduğunu söyler (Osman, 1994: 72-73).

Yapı, küçük bir bahçe içinde Kuzey - Güney ekseninde yer almaktadır. Kareye yakın, dikdörtgen plân gösteren yapı, taş temel üzerine, tuğladan inşa edilmiştir. Giriş, Batı cephesinde olup,

zeminden itibaren üç cepheli, dokuz basamakla sağlanmıştır. Ancak, basamakların dört tanesinin ön cephesinden toprak dolgu ile giriş seviyesini yükseltmek amacı ile kapatılmış olduğu, yan cephelerde alt seviyede görülen devamından anlaşılmaktadır. Basamakların nihayetinde ulaşılan giriş, oldukça gösterişlidir. Çatıya kadar uzanan uzun dikdörtgen bordür içinde, hafif sivri kemerli kapı açıklığı yer almaktadır. İki kanatlı ahşap kapısı orjinal olup üstteki kemerli bölümü oval kırılmalarla yedi parçalı camekân şeklindedir. Girişin her iki yanında üç dilimli üçüz pencereler bulunmaktadır. Orta pencere iki kanatlı, sivri kemerli, ince uzun, oval bir formda olup, yan dilimleri ise yarım oval form göstermektedir. Pencereler, ön cephe dışında diğer cephelerde ince uzun, oval formudur ve üç cephe ile toplam 11 tanedir. Pencere düzenleri tüm cephelerde aynıdır. Arka cephesinde bodrumdan açılan küçük ve basit bir bahçe kapısı, yan cephelerinde ise küçük ebatlı birer adet pencere vardır. Örtü sistemi çadır örtüsü

çatı olup geniş saçaklıdır. Yapının iç mekânının, ortada geniş bir salonu, iki yanında birer küçük odası olduğu, bu küçük odalardan bir bölümü mutfak ve banyo olarak ayrıldığı, bodrum katının ise tek bir salondan oluştuğu sakinleri tarafından anlatılmaktadır.

Cephe düzeni, estetik açıdan oldukça hareketli bir görünüm taşımaktadır. Değişik renkteki taşlarla uygulanan poligonallı örgülü temel katı, yapının itinalı tasarımının bir parçası olarak görülmektedir. Cephelerde duvar zeminleri gülkurusu renkli sıva ile sıvanmıştır. Yapıda en belirgin özellik zemin rengine kontrast teşkil eden beyaz renkteki bezeme öğeleridir. Cephe köşeleri beyaz renkte alternatif dizimli kesme taşlarla örülmüştür. Bu

Karaağaç Eski jandarma Karakolu
(Orman Müdürlüğü Lojmanı) (2013)

düzen temelde de taşın orjinal renginde devam eder. Kapı kemer çemberi, kesme taş dizimleri ile oluşturulmuş kilit taşı dışa taşkın, yüksekçedir. Yapıyı ortadan ikiye bölen, iki kademeli silme kuşağı, dikdörtgen kapı bordürünün uzun kenarının ortasından başlayarak, pencerelerin dış profilleri boyuncada arka cephesi hariç sarmaktadır. Beyaz zeminli pencere eteklerine yapılan gülkurusu kasetlerin içlerine, aynı renkte beneklerle dekorlanmıştır. Öndeki üçüz pencerelerin ortadakinin, sivri kemerlerinin iki yanında, birer adet içleri tomurcuklu rozetler vardır ve iki yan cephede pencere aralarında da, aynı rozetlerden görülmektedir. Çatı bağlantısı noktasında, yine arka cephe hariç, ince akmalar gösteren bir bezeme görülmektedir. Geniş tutulan saçakların iç kısımları, küçük kasetlere bölünmüştür.

Yapı lojman olmasından çok karakol işlevi görebilecek konuma ve iç düzenlemeye sahiptir. Bulgar işgali sırasında Karaağaç-Edirne sınırı muhtemelen bu bölgelere isabet etmekteydi. Sınırın Türklere ait olan yakasında bir karakol inşa edilmiş olması gerekmektedir. Rıfat Osman'ın bize verdiği bilgiye göre 20. Yüzyıl'ın ilk 15 yılı içinde inşa edilmiş olmalıdır.

Bugün lojman olarak dahi kullanım görmeyen yapı âdeta yıkılmak üzere terk edilmiştir. Son yıllarda Edirne ve Karaağaç'da eski yapıların yeniden restore edilerek kafe veya restoran olarak hizmete yeniden açılması iyi niyetli popüler bir uygulamadır. Bahsi geçen yapının varlığını sürdürebilmesi için en azından bu tarz kullanıma yönelik koruması yapılabilir.

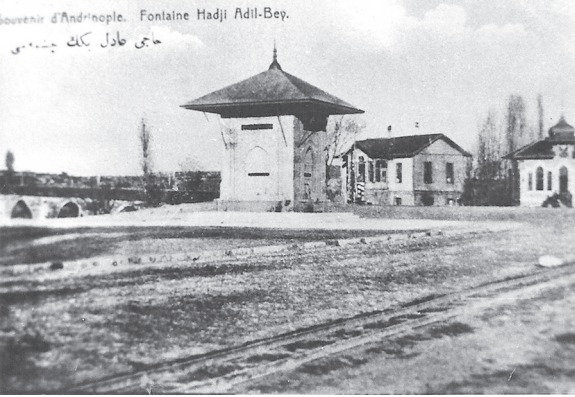
Karaağaç Eski jandarma Karakolu (2013)

Karaağaç Eski jandarma Karakolu (2013)

MERİÇ KÖPRÜBAŞI KARAKOL BİNASI

Meriç Köprüsü'nün Karaağaç çıkışında, doğu cephesinde nehir kenarında set üzerinde yer almaktadır. 20. Yüzyıl'ın ilk yarısına tarihlenir. Yığma taş temel üzerinde, tuğladan yapılmıştır. Ön cepheden tek katlı, arka cepheden bodrum katı ile beraber iki katlıdır. Çalıştığımız dönemlerde harap ve bakımsızdı. Örtü sistemi yıkılmıştır ve orjinal hali eski kartpostallardan anlaşılabilmektedir. Kıрма çatılı, çatının merkezinde küçük bir soğan olarak tanımlanabilecek kubbesi vardır ve girişin hizasında çatıda kitâbelik bir alan mevcuttur. Edirne Belediyesi'ne ait olan yapı günümüzde restore edilmiş ve kafe olarak kullanılmaktadır.

Meriç köprübaşı jandarma karakolunu ve Hacı Adil Bey çeşmesini gösteren eski bir kartpostal (T. Yılmaz)

Doğu - Batı ekseninde yer alan yapı, dikdörtgen bir plân göstermektedir. Giriş cephesi kara tarafına bakmaktadır. Sivri kemerli, ince, uzun kapı açıklığının yüksekte olması girişin mutemelen bir kaç basamakla yapıldığını göstermektedir. Kapı açıklığının yan fasatlarında, birbirine çok yakın yerleştirilmiş, üçüz pencere açıklıkları yer almaktadır. Pencerelerden ortadaki, her iki yanındakilere oranla daha uzundur ve sivri kemerlidir. Bitişik yan açıklıklar ise, daha kısa ve yuvarlak kemerlidir. Yan doğu ve batı

cephelerinde, sivri kemerli tek pencere açıklıkları bulunmaktadır. Karakol binasının nehir cephesinde ise birbirinden bağımsız sivri kemerli üç pencere vardır. Bodrum katının nehir cephesinde, kaba yontulmuş taş duvar ekseninde, basık kemerli bir açıklıkla yanlarda

ise yine basık kemerli olan, küçük havalandırma pencereleri bulunmaktadır. İç mekâna giriş, Meriç Nehri'ne dik olarak uzanan dar bir koridora açılmakta, sağında ve solunda birer küçük nöbetçi odası bulunmaktadır. Tabanı çökmüş, ancak ahşap hatılları kalmıştır.

Restorasyon öncesine ait fotoğraf (1995)

Yan cephelerde ve giriş cephesindeki, pencere ve kapı kemerlerinin üstünden dolanan, kemer çiz-gilerini belirginleş-tiren silme kuşağı yapıya hareketli bir cephe görüntüsü vermektedir. Açık sarı renkli duvar yüzeyi üzerinde beyaz renkli silmeler hoş bir kontrast kazandırmıştır.

Meriç Köprübaşı Karakolu, inşa tarihi bilinmemekle birlikte, Karaağaç Jandarma Şehitliği'nin karşısındaki Jandarma karakoluna benzer cephe düzeni göstermektedir. İki yapı'da benzer işlevlere sahiptir. Mimarî üslûbuna bakarak 20. Yüzyıl'ın ilk yıllarında yapılmış olmalıdır.

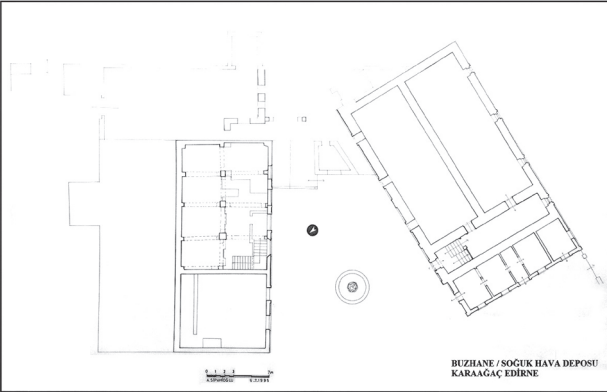

Restorasyon sonrası (2013)

SOĞUK HAVA DEPOSU - BUZHANE BİNASI

Ortaköy Caddesi'nin Karaağaç Caddesi ile birleştiği kavşaktan başlayarak, Ortaköy caddesinin Kuzey yakasında geniş bir arazi içinde uzanmaktadır.

Buzhane-soğuk hava deposu planı (1995)

Yapı grubuna, Ortaköy caddesi üzerindeki bahçe kapısından giriş yapılmaktadır. Yapım tarihi ve yaptıranı bilinmeyen buzhane binasının 1920-1922 yılları arasında sahibinin Petro Altınalmaz olduğu bilinmektedir (Nikolaidis; 163-164). Güney - Doğu, Kuzey-Batı, Doğu - Batı doğrultusunda birbirine çapraz iki bölüm hâlinde yer alır. Yapının orijinal bölümlerinin kapı ve pencereleri basık yuvarlak kemerlidir. Daha sonra eklenen bölümlerin bu mimariye uyum sağlandığı görülmektedir. İki yapının arasında 3.5 m. çapında yuvarlak formlu bir havuz bulunmaktadır.

Doğu - Batı doğrultusunda, bahçe girişinin hemen yanından başlayan ilk yapı bodrum katı ile bir giriş katına sahip olup ayrıca çatı arası da mevcuttur. Dikdörtgen plân gösteren yapının önceleri idare binası olarak kullanılan ve önünde, Kuzey - Güney doğrultusunda kesen dikdörtgen plânlı beş birimden, birbirine bağlantılı dört birimi, günümüzde bekçi lojmanı olarak kullanılmaktadır. Lojman bölümünün arkasında çatı arasına çıkan merdivenin bulunduğu dar uzun bir koridorla kesilmektedir.

Koridordan iki geçişle, diğer yapı ile sonradan birbirlerine bağlanan, üzeri kırma çatı ile örtülü, ince uzun, dikdörtgen salonların bulunduğu ikiz mekân yer almaktadır. Cephe duvarlarının yapım malzemesi tuğla olarak yükseltilmişken, idare odalarının iç duvarlarında ahşap bağdadî tekniği görülmektedir.

Esas buzhane binası olarak kullanılan, Kuzey - Doğu doğrultusundaki ikinci yapı uzun, dikdörtgen plân göstermektedir. İçeride Kuzey ve Güney cephelerinde iki bölüme ayrılmıştır. Güney - Doğu bölümü üç kat yüksekliğindedir. Bir de bodrum katı bulunmaktadır. Giriş katı basık tavanlı ve beş adet taşıyıcı payelerle desteklenmiştir. İç mekânın üçüncü katı yoktur. Ahşap hatılların kullanımı ile kat zeminleri oluşturulmuş ve üst bölümlere çıkış ahşap basamaklarla sağlanmıştır. Kuzey - Batı yakası dış cephe görünümü çatı katı ile beraber dört kattır. İç mekânı çatıya kadar uzanan tek bir salondan ibarettir. Ara geçiş

yapılarak birleştirilen yeni mekân, yapının daha sonrasında soğuk

Buzhane- soğuk hava deposu (2013)

hava deposuna çevrilmesinden sonra makina dairesi hâline getirilmiştir.

Soğuk hava binasının dış cephesi her pencere açıklığı zeminden çatıya kadar uzanan pilastrların yaptığı şeritler içine alınmıştır. Giriş katının ilk katla birleştiği ve doğuda saçak hizasındaki dişkesimi kuşağı, kapı ve pencerelerin kemer üstlerindeki dış taşkın kilit taşı bezeme unsurları olarak görülmektedir. Ayrıca iki yapının da çatısında akroter benzeri çıkmalar bulunmaktadır.

Soğuk hava deposu, görüntüsü açısından oldukça dikkat çekici bir yapıdır. Yapım tarihi belli olmamasına rağmen, Neo-klâsik üslûp gösteren mimarisi ile 19. yüzyılın sonu 20. yüzyıl başına tarihlendirmek mümkündür. Oldukça büyük çapta inşa edilen yapı yine bu dönemlerde Trakya ve Ege bölgelerinde inşa edilen fabrika ve depo yapıları ile plân ve üslûp açısından benzerlikler göstermekte, özellikle Ege’de Ayvalık’taki aynı dönemlerde yapılan zeytinyağı ve sabun fabrikaları ile yakın görünümler taşımaktadır.

Günümüz de restore edilerek kafe-restoran olarak hizmet vermektedir.

Buzhane- soğuk hava deposu (1994)

Buzhane- soğuk hava deposu (1994)

KARAAĞAÇ EVLERİ

88

Karaağaç'ın mimarî eserleri içinde evler, önemli bir yer tutmaktadırlar. Bu evlerin hemen hepsinde, küçük de olsa bir

1920 yunan işgal dönemine ait 2 fotoğraf. Evler hakkında bize fikir verebiliyor (web125)

bahçe yer alır. Bu bahçeler bazen cadde cephesinde, bazen de evlerin arka ve yan cephelerinde ya da evi çepeçevre sarmaktadırlar. Karaağaç'ta evlerin bir çoğu Edirne'de Kaleiçinde örneklerine sıkça rastlanılan, ikiz hatta üçüz olarak yapılmışlardır. Evler günümüz de çoğunlukla tek katlıdır. Zemin kat günlük yaşama mekânını oluşturur. Hemen her evin altında üst kat plânını tekrar eden bodrum dairesi (ev altı, zemin altı, izbe) bulunur. Bazı durumlarda bu alan mutfak, odunluk hatta konut olarak kullanılmaktadır. Tuvalet ve banyo gibi mekânlar genelde bahçededir. Sonraları bazı eklemelerle evin içine dâhil edilmişlerdir. Bazı evlerin içinde banyo ve tuvalet bulunmaktadır ki bu yapılar Karaağaç'ın esas profilini oluşturan yapılarıdır. Oda kapıları genellikle tek kanatlıdır. Girişlerde sofaya açılan kapılar çift kanatlıdır. Fakat çok sık olmamakla birlikte çift kanatlı oda kapıları da görülmektedir. İkinci kata sahip evlerin bazılarında balkon yer alır. Evler dikdörtgen ya da kareye yakın bir alan kaplamaktadırlar. Ender olarak "L" plânı veren tipler bulunmaktadır.

Evlerde en çok, orta sofa çevresinde açılan odalar (bazen değişebiliyor) düzeni görülmektedir. Bodrum ve ev altı daireleri genellikle diğer yaşama katları ile aynı plânı tekrarlamakta, çatı katları ise çoğunlukla tek bir mekândan

oluşmaktadır. Bahçeye açılan cephe, genellikle camekânla kapatılmıştır. Bu özellikteki yapıların daha çok 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında inşa edildiği görülmektedir (Bozer, 1988: 51).

Başlıca yapım malzemeleri; kesme taş, mermer, tuğla, ahşap, kerpiçtir. Kullanılan taş cinsi ise kefeke ve kum taşıdır.

Yapıların hiç biri tümü ile kesme taş malzemeden inşa edilmemiştir. Taş, genellikle, iç ve dış merdivenlerde, dış merdivenlerin kaide bölümlerinde ve subasman hizasında kullanılmıştır. Taş veya kagir görünümlü binaların hemen hepsi tuğla ile inşa edilmiş olup dış cepheden yüzeyleri sıva ile örtülmüş, ya da yapının subasman üstüne kadar tuğla, üzeri ahşap olarak devam etmiştir. Yapılara kesme taş görünümü veren bir diğer teknik ise, ahşap kaplama

ve kerpiç sıva üzerine boyama veya çizme sureti ile kesme taş örgü görünümü kazandırılmasıdır. Kerpiç malzeme kullanan evlerin yüzeyleri kırıktırlı sıva ile sıvanmıştır. Çoğunluğu Bağdadi teknikle yapılan evlerde, tül duvar kaplanıp üzerleri sıvanarak örtülmüştür. Nadir kullanılan mermer malzeme genellikle merdivenlerde görülmektedir. Çatılar alaturka kiremitle kaplıdır. Bahçe duvarları ve babaları tuğla ile yapılmıştır ve üzeri sıva ile kapatılmış veya açıkta bırakılmıştır. Ender olarak girişlerin kısmen günümüze ulaşan taş döşemeleri görülebilmektedir.

Yapıların hemen hepsinde esas olarak ön cephe ele alınmıştır. Bazı örneklerde giriş cepheleri direkt olarak, sokaktan evin giriş öncesi merdivenlerine veya tek basamaklı eşikten doğrudan kapıya ulaşılacak şekilde düzenlenmiştir. Bazen merdivenlerden sonra, kapıya ulaşıldığında küçük bir veranda veya sahnalık oluşmaktadır. Bahçenin ön cephede de yer aldığı yapılarda giriş, bahçeden eve olmakta, bahçenin evin yan ya da arka-yan cephelerinde olduğu durumlarda, giriş yan taraftaki bahçe kapısından yapılmaktadır. Ancak zaman içinde bazı konut sahiplerinin ana girişleri iptal edip bahçe girişlerini kullandıkları görülmektedir. Evlerin hepsinin en az bir tane, sokağa bakan cephesi bulunmaktadır. Sokak başlarında, köşelerde yer alan evler ön ve yan cephelerinden sokağa açılır. Bu özellikleri taşıyan yapıların hemen hepsinde giriş bölümleri içeri çekilerek, bir niş görünümünü almıştır. İçerlek girişin, yan mekânları hafifçe dışarı taşarak, bir veya iki kanat oluşur. Simetrik cephelerin çoğunluğunu oluşturdugu yapıların giriş bölümü merkezdendir. Ayrıca, içerlek giriş, cephede sağa veya sola kaydırılarak bu cephenin tek yönünde dışa taşkınlık yapmakta ve asimetrik bir cephe düzeni oluşturduğu görülmektedir.

Cephelerde çıkma düzenlemesi bazı evlerde görülmektedir. Ancak ortak olarak nitelenecek bir benzerlik yoktur, hepsi birbirinden farklıdır. Genellikle ön cephede bir veya iki çıkma bulunduğu gibi, yan cephelere de çıkma uygulandığı görülmektedir. Birden fazla kat çıkılan evlerde, balkon veya cumba tipi çıkmalar bulunmaktadır.

Saçaklar fazla geniş değildir. Bazılarının ön cepheleri oldukça dar yan cepheleri ise yok gibidir, hafif eğimlidirler. Bazen saçaklar ön cephelerde kırılarak

Arifiye caddesi 15 nolu ev. Bulgar işgali esnasında karargah olarak kullanıldığı bilinmektedir (Neriman Köylüoğlu) Yakın zaman da yıkılmıştır. Sebebinin restorasyon olmasını umut ediyoruz (1995)

Karaağaç evlerinden..(1995)

Karaağaç evlerinden..(1995)

hareketlendirilmiştir. Evler orijinal olarak daha çok bodrum üzeri zemin katı ve üzerinde birinci kat, üstü çatı katı veya bodrum, zemin kat üzeri çatı katlıydılar. Zaman içinde birinci katlarının veya çatı katlarının düşürüldüğü, bazılarının oldukça eğreti olarak oturtulmuş çatılarından anlaşılmaktadır. Günümüzde ise çoğunlukla beşik çatı, kırma çatı, ender olarak haç biçimli çatı ve bir örnekte karşılaşılan düz dam gibi uygulamalar görülmektedir.

Dış tezyinat oldukça zengindir. Ahşap, hem yapı malzemesi, hem de süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Daha çok çıtakâri oyma ve ajur tekniğinin uygulandığı görülmektedir. Saçak kornişlerinde de bu teknik uygulanmıştır. Saçak altlarında kabara ve dış kesimi bezemeleri görülmektedir. Özellikle ajur tekniğinde yapılan ahşap süsleme, girişlerde sütun aralıkları, balkon ve kapı köşelerinde “S” kıvrımlı çok ince işçilik gösteren örnekler vermektedir. Pencereleer çoğunlukla ahşap panjurlarla korunmuş ve süslenmiştir. Pencere başlıklarında konsollarla taşınan üçgen alınlıklar görülmektedir. Ayrıca pencerelerde sadece silmeli ve dış kesimi bezemeli başlıklar da kullanılmıştır. Tek bir örnekte ise balkon kapılarının camekân bölümleri içinde ahşaptan, yumuşak ve sivri çizgilerin bir arada oluşturduğu kırılmaları vardır. Ayrıca aynı evin içinde koridor kapısında da bu özelliğin renkli camlardan yapılan bir benzeri görülür Art Nouveau etkileri gösteren bu pencere ve iç kapı yapının ünikliğini ortaya koyar. Kapılar, evlerde ahşap işçiliğinin ustaca uygulandığı en belirgin bölümlerdir. Görülen bezeme çeşitleri, sade veya içiçe silmeli demir malzeme kullanılan yerler, kapı tokmakları, halkalar, kilitlikler, balkon korkuluklarıdır. Süslemede kullanılan başlıca malzemeler tuğla, ahşap, alçı, maden, resim boyalarıdır.

Karaağaç evlerinden..(1995)

Evlerin tavan süslemelerinde ahşaptan göbekler, tavan boyunca dönen basit geometrik bordürler ya da zencerekten bordür ortasında sekiz kollu yıldız motiflerinin yanısıra tüylü ok motifi diyebileceğimiz ince şeritlerle bölünerek oluşturulmuştur. Ayrıca tavan ve duvar resimleride kullanılan süslemeler arasındadır. Evlerin iç dekorasyonunu zenginleştiren duvar resimleri ve süslemeleri, resim ve dekoratif baskı olarak ikiye ayrılmaktadır. Duvar resimlerinde peysaj şeklinde örnekler karşımıza çıkmıştır. Doğa manzaraları

olduğu gibi Adalet Kasrı ve Tunca'dan bakışla II. Beyazıd Külliyesi gibi örnekler de vardır. Dekoratif baskı olarak nitelendirilebilen örneklerde ise, sıva üzerine duvar kağıdı gibi stilize desenler görülür.

Ancak, zaman aşımından ve evlere gerekli bakım gösterilmediğinden dolayı tüm bu güzel tezyinat yok olma sınırındadırlar.

Karaağaç evleri plân tipi, cephe düzenlemesi, iç mekân düzenlemesi açısından Türk Evlerinde görülen özellikleri tam olarak taşımadığı görülmektedir. Günümüzde mevcut olmadığı halde, Meriç köprübaşı karakolunun civarında olduğu Rıfat Osman tarafından tespit edilmiş "Timurtaş Kasrı" yine R. Osman'ın, yapmış olduğu çizimlerle tanınmaktadır (Osman, 1989: 107-108; 1976: 30). Geleneksel Osmanlı Türk Evi'nin özellikleri, incelenen bölge içinde sadece bir yapıda görülmüştür. Günümüze ulaşan yapıların ana cephelerinin sokağa dönük oluşu, direkt olarak sokaktan yapılan girişler, sokağa bakan pencere açıklıklarının çok oluşu ve ahşap kafes gibi öğelerle gizleme ihtiyacı duyulmayışı, pencerelerin dışındaki panjurların daha çok hava şartlarından dolayı uygulanmış olması, yine sokak cephesine bakan balkonlar, iç mekân düzenlenmesinde geleneksel Müslüman Türk evlerinin yatak odalarında görülen küçük gusülhanelerin bulunmayışı, evlerin içindeki orijinal alafranga tuvaletler bu evleri farklı kılan özelliklerindendir.

yüzyıldan itibaren, Gayrimüslim Osmanlıların servet sahibi olduklarını, prestij getiren bir toplumsal konuma geldiklerini, yerel bir burjuvaziyi oluşturduklarını, Anadolu'daki Âyanlık kurumunu andıran yetkilerle donandıklarını gösterir. Yabancı dil bilen Osmanlıların Avrupa ile başlayan siyasi, ticarî ve kültürel bağıntılarında aracı olan Gayrimüslim topluluk üyeleri, merkezle yarışabilecek bir konut mimarisi patlaması gerçekleştirmişlerdir. Bulgarların "Bulgar Rönesansı" yapıları olarak adlandırdıkları, Rumların ise "archondika" dedikleri bu konaklar, genel çizgilerinde İstanbul ve Edirne'nin mimarisinden ayrılmaz. Bu konakların ortak özelliği, 18. yüzyıldan

Karaağaç evlerinden..(1995)

başlayan ama 19. yüzyılda en parlak örneklerini veren orta sofalı uygulamanın benimsenmesidir (Arel, 1982: 53).

Sonuç itibarıyla evler, genel olarak, Türk Evi'nden çok, 19. yüzyıldan itibaren gözlenen Rumeli ve Balkanlarda ki Osmanlı Azınlığı'nın (Arel: 166) ve küçük koloniler oluşturan Avrupalıların kendi ülkelerindeki konutlarla, bulundukları ülkenin mimarisinin karışımından oluşan yapılardır.

Bu güzel girişli evin özenli ahşap işçiliği olan kapısı (1993) artık yok (2013)

Kilit ve tokmak örneklerinden (1994)

Güzel bir kapı örneği (1995)

Ahşap tavan süslemelerinden örnek (1995)

Tavan resimlerinden örnekler(1994)

Ev Mimarisinden Örnekler

Suadiye caddesinde No: 28

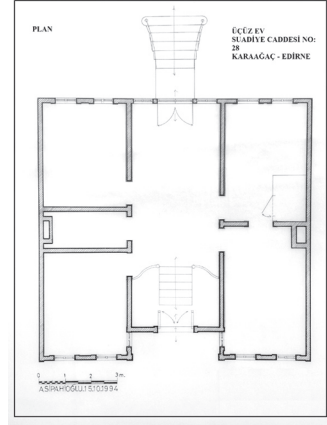
Doğu - Batı doğrultusunda kare bir form gösterir. İç merkez sofa! 4 odalı plân tipinde, bodrum dairesi üzerinde zemin kattan oluşmaktadır. Doğu ve Batı duvarları sağırdır. Bitişik nizam ikiz ev tipindedir. Evin sahibi, evin esas olarak üçüz olduğu (bitişik üç ayrı ev) daha sonra Doğuda kalan üçüncü hanenin yıkıldığını ifade etmiştir. Plânını almadığımız 30 no'lu ikizinin batı cephesindeki pencerenin oluşu ve 28 no'lu hanenin doğu cephesinde pencerenin olmayışı ve bazı sıva değişikliği verilen bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Ahşap Bağdadi tekniğinde yapılmış ve üzeri bağdadilik ile kaplanarak beyaz sıva ile sıvanmıştır. Taban ve tavanları ahşaptır. Alaturka kiremitle kaplı, beşik çatı ile örtülüdür.

Zemin katı. Önde iki, arkada iki olmak üzere 4 odası ve batı cephesindeki odaların arasında uzun dikdörtgen bir mekân günümüzde yüklük bölümü olarak kullanılmaktadır. Ön odalar oturma, arka odalar ise yatak odası şeklinde kullanılmaktadır. Odalar ikişer pencereye sahiptirler. Doğudaki ön odanın sağdaki köşesinden, bodrumdaki ocağın bacası geçmektedir. Doğudaki arka odanın bir bölümü ise tahta perdelerle tuvalet olarak ayrılmıştır.

Bodrum katı. Zemin kat ile aynı plânı tekrarlar. Burada depo ve mutfak yer almaktadır. Girişten, çift taraflı iç merdivenle inilmektedir.

Evin duvarları sonradan boyandığından duvar resmi veya görülmemesine rağmen evin 30 numaralı diğer ikizinde ise duvar resimleri hâlâ görülmektedir. Bunlar, Tunca'dan bakış olarak resmedilen II. Beyazid Külliyesi, Adalet Kasrı ve manzaralardır. Sanatçı imzası görülememiştir (Erdoğan, 1996, Lev: LXVII:1-2).

Sofanın kuzeyi iki pencere arasında bahçeye çıkışı sağlayan camekânlı bahçe kapısı ile açılmaktadır. Aşağı doğru yelpaze gibi genişleyen altı basamaklı mermer bahçe

Suadiye Caddesindeki 28 nolu evin plânı

Suadiye Caddesindeki 28 nolu ev

merdivenin mermer bahçe merdivenin, en alt basamaginin köseleri yuvarlatılmıştır. Merdivenin pirinçten yapılmış, zarif korkulukları vardır.

Dis cephelerinin ahşap işçiliği ile Karaağaç'taki en itinali evlerden biri olma özelliğini tasitir.

Suadiye Caddesindeki 28 nolu evden görüntüler

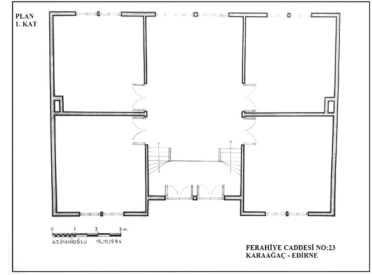
Ferahiy e Caddesi No: 23

Kuzey - Güney doğrultusunda dikdörtgen bir form gösterir. Bodrum katğ üzerine, zemin kattan ibarettir. İç mekânı simetrik bir plân göstermektedir. Sokak cephesinin ekseninde, dikdörtgen, derin bir nişin içinde çift kanatlı üzeri camekânlı ahşap ikiz kapılarla eve (taşlığa) giriş gerçekleşir. Taşlıktan yukarı çıkmayı ön iki odaya paralel iki yandan açılan merdiven sağlamaktadır. Bodruma iniş ise geniş açıklıklı üç basamakla yapılmaktadır.

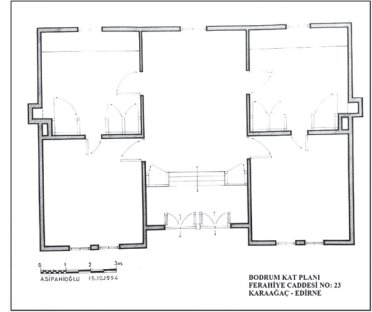
Zemin katı merkez sofanın sağında ve solunda ikişer oda ile dört odalı simetrik bir plân vermektedir. Ön ve arka odalarda ikişer pencere vardır. Sofanın doğu cephesinin, ortası ahşap sütunla bölünmüş camekânlı kapıdan bahçeye çıkışı sağlamaktadır. Bugün bu kapı iptal edilmiştir. Tavanı ise, iç içe geçmeli, kare çerçevelerle hareketlendirilmiştir. Evde görülen en dikkat çekici özellik, odaların hiç birinde, soba bacası bulunmamaktadır. Ancak, plânda görüldüğü gibi arka odaların Güney - Batı ve Kuzey - Batı köşelerinde, dikdörtgen formda çıkıntı yapan bir bacadan içeriye delik vermeden yükseldiği görülmektedir. Bodrum dairesinde bulunan ocağın bacası ile mekânın duvardan ısıtıldığı düşünülebilir.

Bodrum basamakların sağında ve solunda ahşap kanatlı dolap nişleri bulunmaktadır. Bodrum katı üst kat ile aynı plânı tekrarlar, aynı üst kat gibi simetrik. Ön odalarda ikişer, arka odalarda birer pencere bulunmaktadır. Kuzey ve Güney cepheleri sağırdır. Arka iki odanın köşeleri, dışarıdan çıkıntı yapan birer ocak ve bacasını taşır.

Evlere giriş kapısının üzerinde *le Nord 1880* yazan bir sigorta tabelası bulunmaktadır.

Zemin kat ve bodrum kat planı

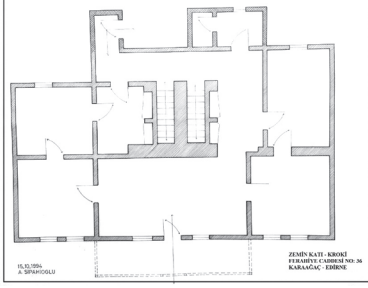

Ön cephesinden

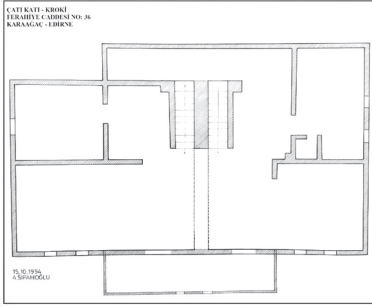

Evin kapıları yakından

Yapı Kuzey - Güney doğrultusunda, dikdörtgen bir formdadır. Ön cephesi bahçe ile dışa açılmaktadır. Günümüzde eve giriş, sonradan bahçe irtibatı ile arkaya dolanarak bahçe kapısına aktarılmıştır. Bahçe girişinde camekânlı bir taşlık yer alır. Bu konut diğer incelediğimiz üç örneğe göre farklıdır. İki ayrı ailenin oturabileceği şekilde plânlanmış, ancak dışarıdan değil içeriden ikiz tasarlanmıştır. Bodrum katı, zemin katı ve çatı katı şeklinde katları vardır.

Zemin ve çatı katı planları

Arka girişin hemen sol tarafı mutfak olarak kullanılmakta ve camekânlığın bir bölümü sonradan ilâve edilmiş olup tuvalet bahçededir. Holün karşısında çatı katına çıkışı sağlayan iki çıkışlı merdiven yer alır. Ana hayat odası cadde cephesinde, önünde dört ahşap sütuna dayanan veranda, girişin genişindedir. Bu dikdörtgen plânlı oda, her iki yanda daha küçük kare plânlı odalara açılmaktadır. Ön odadan veranda ya da ana girişle bağlanan bir kapı açılır ve her iki yanında birer küçük pencere yer alır. Ana oda muhtemelen sofa idi ancak ön giriş iptal edildikten sonra sofa işlevi bitmiş ve bugün misafir odası olarak kullanılmaktadır.

Çatı katı ön cephede Kuzey Güney doğrultusunda, dikdörtgen uzanan büyük ve geniş bölüm malzeme deposu olarak kullanılmaktadır ve altı pencere ile aydınlanması sağlanmıştır.

Ön cephesinden bir görünüm

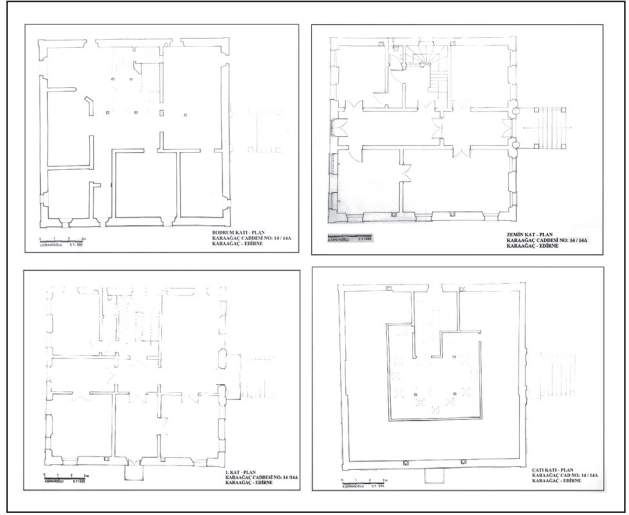
Ana cephesinden detay

Duvar süslemesinden
detay

Karaağaç Caddesi No 14 / 14-A

Karaağaç'ın günümüze ulaşan en özel yapılarından biridir. Yunan işgali esnasında Yunan Kralı Aleksandır burada ikâmet ettiği bilinmektedir ve yine bu dönemde evin esas sahibi olan P. Altınalmaz, aynı zamanda soğuk hava deposunun sahibidir (Nikolaidis, 1993: 164). Yapıda çalıştığımız dönemlerde (1994-95) konut sakinlerinin Karaağaçlı olan ve 1994 yılında 90 yaşının içinde vefaat eden Enver Hoca isimli merhumdan dinlediklerime göre; Altınalmaz, soğuk hava deposundan bu yapıya kadar ulaştırdığı borularla evin sıcak su ihtiyacını karşılamıştır. Yine bir başka Karaağaçlı olan Alis Yakupyan ile yaptığımız sohbetten buranın bir dönem Fransız Konsolosluğu olarak kullanıldığı öğrenilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kısa bir müddet *Karaağaç Kız Yatı Yurdu* adı altında hizmet görmüştür (Trakya Dergisi, 1937, S. 10: 33). Günümüzde yapı kafe – restoran olarak kullanılmaktadır.

Plânlar

Geniş bir bahçe içinde Kuzey - Güney doğrultusunda yer alan yapının bahçe duvarı, babaları ve bahçeye giriş kapıları orijinal olarak günümüze ulaşmıştır. Yapının zaman içinde geçirdiği değişimler sonrası arka cephesine bitişik ek birimleri yıkılmıştır. Ayrıca bahçesinde Batı duvarına bitişik küçük bir müstemilatı bulunmaktadır. Tuğla ile inşa edilen yapıda bodrum kat hizasında köşeler kesme taş örgü olup ayrıca, ahşap ve demir malzeme kullanıldığı görülmektedir.

Ana cepheden görünüm

Yaklaşık kare plân gösteren yapı, bodrum üzerine zemin katı ve bir üst kata sahip olup, ayrıca çatı arası bulunmaktadır. Dikkat edilerek tasarlanmış, ön cephede bodrum dairesi hariç pencere açıklıkları dikdörtgen, diğer cephelerde basık yuvarlak kemerli form uygulanmıştır. Bodrum kat ve tahrip olanlar dışında hepsinin ahşaptan panjur kanatları bulunmaktadır.

Giriş ve kapı detayları

Ön cephenin merkezinde bulunan 7 basamakla çıkılan küçük ve dar bir taşlıktan, basık yuvarlak kemerli, iki kanatlı kapısının bulunduğu ana girişe ulaşılır. Ahşap kanatların camekân açıklıkları demir şebekelerle örtülmüş ve giriş kemeri üzerinde demirden apliklik bulunmaktadır. Giriş kemerinin iki yanında yuvarlak kemerli niş yer almaktadır. Batıya bakan arka cephesinin merkezinde, sonradan iptal edilen bahçeye açılan basamakların platformu kalmıştır. Platformun Kuzey köşesinde yuvarlak kemerli küçük bir kapı ile bodruma iniş basamakları bulunmaktadır.

Zemin katı simetrik olarak ortadan ikiye ayıran, iki bölümlü dar ve uzun bir koridorun ilk bölümünde sağında ve solunda yer alan iki mekândan sağdaki küçük boyutlu ve kare plân göstermektedir. Soldaki mekân ise arkaya doğru uzayan dikdörtgen plândadır. Koridoru camekânı sivri kemerli, iki kanatlı bir kapı geçişi ikiye ayırmaktadır. Koridorun sağında merdiven sahanlığı ve buradan açılan bir kapı ile küçük tuvalete geçilmektedir. Tuvaletin arkasından ve koridorun sonunda bir kapı küçük kare bir mekâna ulaşır. Burası sonradan mutfığa çevrilmiştir. Koridorun sol yakasından yine küçük ve kare bir mekâna ulaşılır. Bu birim, ön cepheye bakan dikdörtgen büyük salona açılan geçişe sahiptir. Bu katın tüm oturma birimlerinin duvarlarında birer soba bacası bulunmaktadır. Koridorun sonunda, sonradan iptal edilmiş bahçe kapısı açıklığı yer almaktadır. İç mekânda belirgin olan açıklık, dış cephede örölüp sıvandığından kapı bölümü sağırdır.

Giriş katından ikinci kata çıkışı sağlayan merdivenin küçük ve dar sahanlık basamağı alanının Kuzey duvarı üzerinde dıştan sıfır genişlikte, demir şebekeli Fransız balkonu diyebileceğimiz bir açıklık vardır. Merdivenin nihayetinde sağından açılan bir geçişle, tuvalet ve yapının orijinal mutfığına ulaşılır. Bu katın diğer tüm birimlerine merkezde yer alan kare plânlı, küçük sofadan ulaşılır.

Soldan yapılan ilk giriş, ön cephenin yarısından fazla bir alanı kaplayan dikdörtgen plânlı büyük salona açılır. Mekânın Güney - Doğu köşesinden iki kanatlı, ahşap şebekeli kapı ile ön balkona çıkış sağlanmaktadır. Balkonun kapısının dışında iki kanatlı ahşaptan kapı panjuru vardır. Giriş hizasında bulunan balkonun korkulukları demirdendir. Salonun Güney cephesinden yan mekâna geçilmektedir. Kare plân gösteren bu birimin Batı cephesinden kısa cephesi dışa bakan ve küçük bir balkonu bulunan dikdörtgen bir mekâna, yine Batı cephesinden bir kapı ile arkaya bakan kare plânlı odaya ulaşılır. Burasıyla mutfak arasında dikdörtgen plânlı küçük bir oda bulunmaktadır.

Tek bir mekândan ibaret çatı katı, üstten küçük pencerelerle aydınlanmaktadır. Çatı dört küçük ahşap dikme ile desteklenmiştir.

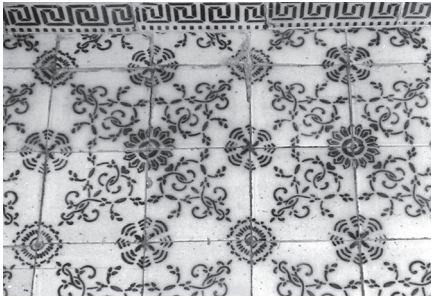
Bodrum dairesine yapının içinden ve dışından giriş yapılmaktadır. Kullanım çeşitliliğini artırabilmek amacı ile yapı 7 mekâna bölünmüştür. Çamasırhâne, banyoluk, kömürlük, ocak ve eşya depoları bulunmaktadır. Bodrum dairesinin orta mekânı, basık yuvarlak kemerleri taşıyan ahşap dikmelerin oluşturduğu beş bölüme ayrılmıştır.

Binanın giriş katının koridorunda ve bodrum dairesinde beyaz zemin üzerine mavi renk desenli sırlı taban döşeme karoları bulunmakta ve köşesinde *Smiths-Spring* yazan demirden bir plaka yer almaktadır.

Günümüzde Karaağaç'ın en gözde binalarından biri olan yapının mimarî tasarımının yanı sıra, bezeme açısından da oldukça özenli olduğu ve süslemelerinde Art Nouveau üslûbu ile dikkat çekicidir.

Kapılardan detay

Koridordaki mavi-beyaz yer karoları

Panjur kanatlarının tutamaçlarından biri

Ortaköy Caddesi No: 15 (Dr. Bahattin Öğütmen Konağı)

Bahattin Öğütmen konağı restore edilmeden önce (1993)

Geniş bir bahçe içinde Doğu - Batı doğrultusunda yer alan yapı, bodrum katı, zemin kat, birinci kat ve oldukça büyük bir çatı katından ibarettir. Kareye yakın dikdörtgen plân göstermektedir. Örtü sistemi kırma çatı ile oluşturulmuştur. Ahşap, Bağdadi teknikle inşa edilen yapının ana girişi Kuzeydedir. Ayrıca Doğu ve Güney cephelerinde de giriş açıklıkları bulunmaktadır. Kuzey cephesindeki ana giriş, dört adet taş basamakla içerlek demir korkuluklarla sınırlandırılmış küçük bir veranda gibidir. Giriş aynı hâli ile yukarı balkon olarak taşınmıştır.

Doğu cephesindeki bahçe girişi taştan yapılmış, dört basamaktan oluşan çift yönlü merdivenden, bu girişin tekrarı olan ikinci kattaki çıkmayı taşıyan dört ahşap sütunun aralarının cam ile kapatılarak oluşan kapalı bir antreden yapılmaktadır.

Güney cephesinde köşeye yapılan, dalgalı çatı ile örtülü küçük kapalı giriş mekânı, diğer bir bahçe kapısını oluşturmaktadır. Bodrum katına açılan küçük havalandırma pencerelerinin yanı sıra, giriş ve onun üzerindeki katlarda dikdörtgen, ahşap panjurlu pencereler bulunmaktadır.

Çatı katı, Kuzey ve Güney cephelerinde iki adet küçük, dikdörtgen pencereden ışık almaktadır. İç mekânında sadece alt katının kullanılabildiği yapının ikinci katına çıkış tek yönlü merdivenle yapılmakta ve ara sahanlığında, duvarda açılmış bir niş bulunmaktadır. Kuzey cephesinde balkona açılan bir salon, Doğu cephesinde ise camekânlı çıkmanın bulunduğu salon yer alır. Odaların bir birine geçiş verdiği bu mekânın batı cephesinde orijinal tuvaleti yer almaktadır.

Bahattin Öğütmen konağı restorasyonu öncesi ve sonrası (1993-2013)

Yapının içi ve dış cepheleri sade bezeme öğelerini taşımaktadır. Bağdadi duvarların üzerine yapılan sıvalar kesme taş görüntüsü verilerek bezenmiştir. Cephelerin kat aralarında uygulanan ahşap silme kuşakları, pencere çerçeve ve panjurları, çatı katına yapılan ahşap kaplama yine açık-koyu zıtlığının getirdiği bir hareketlendirme olarak görülebilir. Kuzey ve Güney cephelerinin saçaklarının üçgenlerine yapılan ajurlu ahşap perdeler, çatı katının ahşap kaplamalarının etekleri stilize bitkisel formdaki işlemelerle, ön girişin sütun araları, kafes ve ajur teknikleri ile bezenmiştir.

içinde görülen en belirgin bezeme, merdiven ara sahanlığında yer alan nişin içinde, karlar arasında Adalet Kasrı olabileceğini düşündüğümüz duvar resmidir. 2000 yılının başlarında yapılan restorasyon geçiren yapıya, yaklaşık 15 yıl sonra yaptığımız ziyaret sonrasında hemen hemen tüm tavan resim ve bezemelerinin orijinalini korumasına rağmen, bu bahsi geçen nişteki resim neredeyse primitif olarak tanımlanan bir gözlemlerle yeniden, aslının kötü bir kopyası olarak resmedilmiştir.

*Bahçesindeki havuzlardan bir tanesi (1993)
bu gün yok*

Daha önce bahçe içinde iki adet süs havuzu varken bugün her ikisi de yerlerinden kaldırılmıştır. (Erdoğu: 76).

*Merdiven sahanlığında
nişteki duvar resminin
restorasyon öncesi ve
sonrası (1993-2013)*

Konağın tavan resimlerinden detaylar (2013)

OTELLER ve EĞLENCE YERLERİ

1872'de Karaağaç'ta ilk garın açılışından sonra bölge sosyal, kültürel ve ekonomik yönden kısa bir süre içinde gelişmiş, Edirne içinde çok farklı bir konuma yerleşmiştir. Tren İstasyonunun varlığı Karaağaç'a sürekli bir hareket kazandırmış ve eskiden de

sayfiyelik, dinlenme ya da küçük çapta bir eğlence yeri olarak bilinen Bölge, bu dönemden sonra Edirne'nin eğlence ve gösteri dünyasının merkezi hâline gelmiştir. Avrupaya giden veya Avrupadan gelen yolcular bir akşamlarını Karaağaç'da ki otellerde geçirerek Karaağaç'ın sunduğu eğlence imkânlarından yararlandıkları gibi, Avrupa'dan İstanbul'a gelen sanat ve gösteri grupları, dönüş yolculukları sırasında mutlaka Karaağaç'a uğrayıp orada da bir kaç gün sanatlarını icra ederek ülkelerine dönerlerdi. Ayrıca, Edirne ve çevresindeki genç ve zengin bekarlar buraya eğlenmeğe gelirlerdi.

Bu renkli ve canlı dokusundan dolayı Karaağaç'a *Küçük Paris* adı takılmıştır. Bu dönemde Karaağaç'ta Canik "Djanik", Atina, Europe, Londino, Kostantinopolis, Varietè ve Panellenion gibi oteller, dans salonları, sinemalar, kafeler, gazinolar vardı. Canik Otel'i'nin otelcilik hizmetleri dışında, açık hava sineması, restoranı, birahânesi, kumarhânesi, zaman zaman içinde yapılan görkemli baloları (Alis Yakupyan) ile tam bir eğlence merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Canik otel dışında önemli eğlence yerleri, Rosolato'nun dans salonu, Varietès, Panellenion sineması, Kafe Chantant gibi eğlence salonları ayrıca, Edirne'nin dernekleri ve kalbur üstü zenginlerinin özel toplantılarını yaptıkları mekânlardı (Nikolaidis:164, 166; Baedeker: 50).

Canik Otel'i gösteren bir fotoğraf (125web)

Canik Otel (Nikolaidis)

Bu eğlence mekânları içinde en ünlüsü Canik Oteldir. Otelin yeri ve mimarîsi ancak günümüze ulaşan fotoğraflarından tanınmakta, Karaağaç Caddesi (Eski Gar Caddesi) ve İstasyon Caddelerinin kesiştiği noktada (köşede), olduğu kesinlik kazanmaktadır. Yapım yılı kesin olarak bilinmemekte, ancak 1883 ticaret yıllıklarında bulunmaktadır. (AOC, 1883: 551). İlk sahibinin bir şarap tüccarı olan Dikran Djanik olduğu (AOC, 1893-1894: 854) bilinir. 1920-22 Yunan işgali döneminde otelin el değiştirdiği ve ikinci sahibi I. Ioannides olduğu ve bu yapının bir bölümünü otel ve bir bölümünü de değirmen olarak işlettiği belirlenmiştir. (Nikolaidis: 164). 20 odası, zemin

katında lokantası, gazinosu, çay bahçesi, yazlık sineması vardı ve ismi Orestia Park idi. Burada, Fransız Pathé filmleri İstanbul'dan getirtilerek gösteriliyordu. Otelin birahâne ve eğlence bölümünün adı olan “Brasserie Bomonti” biralar İstanbul Bomonti'den getirildiği için bu ismi taşımaktaydı (Nikolaidis: 164; AOC, 1913: 1799; Baedeker: 50).

Otelin yerinde bugün iki katlı bir yapı bulunmaktadır. Yapının esas oturduğu alan daraltılarak (bazı yerleri tamamen yıkılarak) daha küçük çapta bir bina yapılmıştır. Üst kat ev olarak kullanılmakta, giriş katında ise birkaç dükkân ve kahvehâne vardır. Eski otele girişi sağlayan esas giriş bugün bir kahvehânenin girişidir. Giriş köşesi geniş pahı ile orijinal yapıyı hatırlatan tek iz olarak karşımıza çıkmaktadır. Üst kat tamamen alt katın dışına taşacak şekilde çıkma hâlinindedir. Köşe pahı üst katta da bina ile yekpare bir balkondur. İkinci katın altındaki çıkmaları destekler görünümündeki dekoratif nitelikli konsollar orijinalinden uzaktır.

*Bu gün Canik otelin
yerinde bulunan
kahvehane (2013)*

*Canik otele ait
bir reklam
(AnnuaireOriental de
L'Orient 1913)*

SONUÇ

16. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren sayfiye konumu ağır basan küçük bir köy olarak, özellikle seyyahların kalemlerinde karşılaşılan Karaağaç'ın, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, şehir garının buraya inşa edilmesi ile oldukça hareketli bir döneme girdiği görülmektedir. Edirne'nin uğramış olduğu 1878'de Rus ve 1913'de Bulgar istilâlarına, Karaağaç'da maruz kalmıştır. 1919 yılında *Neuilly Antlaşması* ile Fransız Askerî Makamları'nın idaresinde "Müttefikler Arası Trakya Hükümeti"ne bağlı Gümölcine, İskeçe ile birlikte üçüncü bir idarî merkez olmuştur. 1920 yılında Yunan işgaline uğrayan Karaağaç'ın, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nda en geç 15 Ekim 1923 tarihine kadar Yunanlılar tarafından boşaltılması ve Türk topraklarına katılmasına karar verilmiştir.

Karaağaç ve yakın çevresi içinde ele alınan eserler, 15. yüzyıl başları ile 20. yüzyıl'ın ilk çeyreği arasına yerleştirilmektedir. Mimarî olarak, Klâsik Osmanlı, Geç dönem Neo-klâsik ve I. Ulusal Mimarlık akımının özelliklerini taşıyan yapılarıdır.

Bölgede 1993-1996 yılları arasında yaptığımız araştırmalarda ziyaret edilerek incelenen eserlere, her defasında yeni bir tahribat yapıldığı tespit edilmişti. 2013 tarihinde yaptığımız ziyarette ise Karaağaç'ın renkli mazisinin birer hatıra notu olarak tabir edebileceğimiz yapılarının restorasyonları, yapılanların dışındakilerin maruz kaldıkları tahribattan ötürü bazılarının yok olduğu, bazılarının ise yok olma sürecine girdikleri gözlenmiştir.

İncelenen eserlerden, Timurtaş Camii, Demirtaş Askerî Hastahanesi (Süvari küçük Zabıt Okulu), gar binası, küçük şehir istasyonu, Meriç köprübaşı karakolu, Jandarma karakolu, buzhane (soğuk hava deposu) bugün orijinal işlevleri dışında kullanılmakta veya terk edilerek hiç kullanılmamaktadır. Mustafa Necati İlkokulu, evler orijinal kullanımları devam edilen yapılarıdır. Sinekli Namazgâhlı Çeşme, Demirtaş Çiftliği Çeşmesi, Madeni döküm çeşme ise bakımsız bırakılmış, tabiri caiz ise fazlaca hor kullanılmış yapılar olarak yok olmaları kaçınılmazdır. Katolik kabristanı kısmen, oteller, diğer okullar, Kiliseler günümüzde tamamen ortadan ortadan kalkmış ya da kaldırılmışlardır!

Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun Karaağaç ve çevresini içeren, ağırlığını evlerin oluşturduğu tescil kararı 8. 7. 1992 tarihinde onaylanmıştır. Tescili yapılan eserler arasında Mustafa Necati İlkokulu, Orman İşletme Müdürlüğü'ne bağlı lojman, Jandarma Karakolu, Meriç Köprübaşı Karakol Binası, Küçük şehir istasyonu, Eski Gar Binası ve yakın çevresinde bulunan ek yapılar ayrıca Karaağaç evlerinden bazılarıdır.

Sevindirici bir nokta ise bu yapıların içinden Timurtaş Camii'nin restorasyonun yapılarak yok olmaktan kurtulmasıdır. Ayrıca, Meriç Köprü Başı Jandarma Karakolu, Edirne Küçük Şehir

İstasyonu, Ortaköy caddesi üzerindeki konak, Buzhane binasının, bir kısmının onarılarak farklı bir hizmet için olsa da hizmete devam etmesi, Trakya Üniversitesince Edirne (Karaağaç) Şehir Garı ve ek ünitelerinin onarılarak üniversiteye dahil olması da yapıların içlerinde yaşandıkça korunurluluklarının arttığını gösteren güzel örneklerdendir.

Yapılan bu çalışmalar eserlerin korunması açısından umut verici olmakla birlikte, yetersiz olduğu ve tescillenen ve restorasyonu yapılan eser sayısından çok daha fazlasıyla ilgilenilmesi gerekliliği şüphesizdir. Geçen her zamanın aleyhe işlediği bu yapıların, daha ayrıntılı bir proje kapsamında koruma altına alınması temennimizdir...

KAYNAKÇA

- Ahmet Bâdi Efendi, *Riyâz-i Belde-i Edirne* (Hüseyin Yıldız, Yayınlanmamış çalışma).
- Ahunbay, Z., “Edirne and its Conservation Problems”, *Festschrift Jale İnan*, İstanbul 1989, s: 559-577.
- Anonim, “Edirne Sesi”, *Arkitekt*, İstanbul 1996, S. 433, s: 26-50.
- Anonim, “Edirne”, *Vatan Gazetesi Memleket Serisi*, No: 7. İstanbul, 23.1. 1952.
- Anonim, “Edirne”, *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt IV., İstanbul, 1982. s: 2351-2473.
- Anonim 1934. “Karagati”, *Megali Elliniki Engyklopedia*, C. 13, Athina, 1926-1934.
- Anonim, “Karagati”, EEL= *Eleftheroudaki Engyklopaidikon Lexikon*, Athina, 1929. s: 266-268.
- Anonim, “Şark Demiryolları Nasıl Satın Alındı?”, *Demiryolları*, Ankara, 1937, S. 147, s: 85-90.
- Anonim, “Yabancı Gözü ile Şark Demiryollarının Satın Alınması” *Demiryolları*, Ankara, 1937, S. 146, s: 64
- Anonim, “Vilayet d’Andrinople”, *Annuaire Oriental de L’Orient 1913*, Constantinople (basım tarihi yok), s: 1798-1804.
- Anonim, “Vilayet d’Andrinople”, *Annuaire Oriental du Commerce 1893-94*, Constantinople (basım tarihi yok), s: 847-853.
- Anonim, “Vilayet d’Andrinople”, *Annuaire Oriental du Commerce 1900*, Constantinople.(basım tarihi yok), s:1111-1117.
- Anonim, “Vilayet d’Andrinople”, *Annuaire Oriental du Commerce 1901*, Constantinople (basım tarihi yok), s: 1147-1152.
- Anonim, “Vilayet d’Andrinople”, *Annuaire Oriental du Commerce 1903*, Constantinople, 1904, s: 1423-1428.
- Anonim, “Vilayet d’Andrinople”, *Annuaire Oriental du Commerce 1904*, Constantinople, 1905, s: 1424-1429.
- Anonim, “Vilayet d’Andrinople”, *Annuaire-Almanach du Commerce 1883*, Constantinople, 1883, s: 547-552.
- Anonim, “Vilayet d’Andrinople”, *Annuaire Oriental du Commerce 1898*, Constantinople (basım tarihi yok), s: 983-987.
- Anonim, “Yabancı Gözü İle Şark Demiryolları’nın Satın Alınması”, *Demiryolları*, Ankara, 1937, S. 146, s: 64.
- Anonim, *Edirne İli Yıllığı 1967*, İstanbul ,1967.
- Anonim, *Edirne İli Yıllığı 1973*, İstanbul, 1973.
- Anonim, *Edirne*, Türkiye Turing Otomobil Kurumu, İstanbul. (Basım tarihi yok)

- Anonim, *Mustafa Necati İlkokul'u Tarihçesi* (23. 11. 1994 Edirne'de hazırlanmış. Yayınlanmamış çalışma).
- Anonim, *Pinakes Ellinikoi Ton en ti EuropaikiÊ Tourkia Ellinikon Sholion*, Konstantinoupoli, 1902.
- Anonim, *Trakya Dergisi II*, 1936.
- Anonim, *Trakya Dergisi III*, 1937.
- Arel, A., *Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar*, İzmir, 1982.
- Arseven, C. E., "Ev", *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 1983, C. I., s: 546-575.
- Arseven, C. E., "Türk Sanatı", *Sanat Ansiklopedisi*, C. 4., s: 2053-2064, C. 5., s: 2065-2143, İstanbul, 1983.
- Aydınlı, A., *Batı Trakya Faciasının İÇyüzü*, İstanbul, 1971.
- Ayverdi, E. H., *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, 806-855 (1403-1451)*, Cilt II., İstanbul, 1972.
- Ayverdi, E. H., *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, 851-886 (1451-1481)*, C. III., İstanbul, 1973.
- Baedecker, K., *Konstantinopel, Balkanstaaten, Kleirasien, Archipel, Cypern; Handbuch für Reisende*, Leipzig, 1914.
- Bakalopoulos, K., *Historia tou Voriou Ellinismou, Thraki*, Thessaloniki, 1990.
- Başer, Z., *Anıtlarımız, Şehitlerimiz*, Atatürk Üniversitesinin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı, III. Kitap, Ankara, 1978.
- Baykal, S. B., "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar," *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, 2.Baskı, Ankara , 1993, s:179-198.
- Bent, T., *Extracts From the Diaries of Dr. Jhon Covel (1670-1679), Early Voyages and Travels in the Levant*, London, 1892.
- Bıyıklıoğlu, T., *Trakya'da Milli Mücadele*, 2. cilt, Ankara, 1992.
- Blanqui, M., *Voyage en Bulgarie, Pendant l'année 1841*, Paris, 1845.
- Boulanger, R., *Les Guides Blue Turquie*, Paris, 1958.
- Bozer, R., *Kula Evleri*, Ankara, 1988.
- Bozer, R., *Kula'da Türk Mimarisi*, Ankara, 1990.
- Bumin, K., "Edirne from Yesterday to Today", *Edirne*, İstanbul, 1993, s: 19-78.
- Cemal, A., *Edirne*, İstanbul ,1932.

- Çağan, N., “Balkan Harbinde Edirne”, *Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, 2. Baskı, Ankara, 1993, s:197-216.
- Çetintaş, S., “Mimar Kemalettin’in Mesleği ve Sanat Ülküsü”, *Güzel Sanatlar Dergisi*, S. 5., İstanbul, 1944, s: 160-173.
- Darkot, B., “Edirne, Coğrafi Giriş,” *Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, 2. Baskı, Ankara, 1993, s:1-12.
- Demirbaş, B. H., *Batı Trakya Sorunu*, İstanbul, 1996.
- Dündar, A., *Edirne*, İstanbul, 1983.
- Egemen, A., *İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul, 1993.
- Engin, V., *Rumeli Demir Yolları*, İstanbul, 1993.
- Erdoğan, R., Bir Aykırı Edirne Mahallesi: Karaağaç, *Edirne: Serhattaki Paytaht*, Hazırlayanlar: Nedret İşli-Sabri Koz, İstanbul, 1998, s: 193-203.
- Erdoğan, R., Dünden Bugüne (Edirne) Karaağaç, *Toplumsal Tarih*, S. 44, İstanbul, 1997, s: 29-35.
- Erdoğan, R., *Karaağaç Monografisi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Eyice, S., “Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler,” *Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, 2. Baskı, Ankara, 1993, s: 39-76.
- Eyice, S., “XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-klasik Üslubu”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, IX-X, 1979-1980, İstanbul, 1981, s: 163-189.
- Galland, A., *İstanbul Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, Çev. Nahit Sırrı Örik, 2. Baskı, Ankara, 1987.
- Gökbilgin, T., “Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enîsü-l Müsâmirîn, *Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, 2. Baskı, Ankara, 1993, s:77-118.
- Gökbilgin, T., “Edirne”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1948, s: 107-127.
- Gökbilgin, T., *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul, 1952.
- Haydaroğlu, P. İ., *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, Ankara, 1990.
- Hochstetter, F.V., “Reise Durch Rumelien im Sommer 1869”, *Mitteilungen der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Gesellschaft*, Wien, 1870. s: 350-358.
- İlgürel, S., “Hıbrî’nin 2Enîsü-l müsâmirîn’i”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, 1973-1974, İstanbul, 1974, s: 137-158.

- Jireck, C. J., *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, und die Balkanpaesse*, Amsterdam, 1967.
- Kazancıgil, R., *1362-1920 Yılları arasında Edirne ili Sağlık Kurumları ve Bu Kurumlarda Çalışan Personel*, İstanbul, 1981.
- Kazancıgil, R., *Edirne Mahalleleri Tarihçesi (1529-1990)*, İstanbul, 1982.
- Kazancıgil, R., *Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından Balkan Savaşında Edirne Savunması Günleri*, Vize, 1986.
- Kazancıgil, R., *Edirne şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)*, Edirne, 1995.
- Keskin, M., "Mimar Kemalettin ve Edirne", *Arkitekt*, S. 434, İstanbul, 1996, s: 47-49.
- Kevorkian, R. H.; B. P., Pabodjian, *Les Armenies Dans L'empire Ottoman*, Paris, 1992.
- Kısaparmak, N.G., *Milli Eğitim Cephesiyle Edirne*, Elazığ, 1968.
- Konstantinidis, G., 18, 1943. s: 50-84. "Hen Adrianoupolei Elliniki Koinotis Naoi "Ê *Thrakika*
- Koufou, N.I., Orestia, 1994. *Kambyli Sti Rohe Tou Ebrou Ke TisÊ Historias*, Nea
- Köylüoğlu, N., *Edirne Su Sistemi*, T. Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1996 (Sanat Tarihi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Kurtuluş, İ.H., "Edirne'de Namazgahlı Çeşmeler I", *Yöre Dergisi*, S. 118, Edirne, 2010, s: 30-33.
- Kurtuluş, Ü., *Batı Trakyanın Dünü Bugünü*, Ankara, 1979.
- Kütükoğlu, M., "Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11, 1981-1982, İstanbul, 1983, s: 151-166.
- Mansel, M. A., "İlkçağda Edirne", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, 2.Baskı, Ankara, 1993, s: 21-38.
- Meriç, R. M., "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", *Türk Sanatı Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. I., İstanbul, 1963, s: 439-536.
- Nikolaidis, P. N., *H Adrianou Mas*, Athina 1993.
- Nuhoğlu, Y. H.; T., Mert, *P.T.T. Müzesi Osmanlı Posta Damgaları Kataloğu*, İstanbul, 1990.
- Nutku, Ö., "Notes of Edirne Voyage in 1675", *Edirne*, İstanbul, 1993, s: 137-150.
- Onur, O., "Karaağaç'ın Teslim Alınması (Mudanya Mütarekesi)", *Edirne Kurtuluş*, Edirne, 25. Kasım, 1994, Yıl 72, S. 2., s: 4-5

- Onur, O., *Edirne Hatt Sanatı*, İstanbul, 1985(a).
- Onur, O., *Edirne Su Kültürü*, İstanbul, 1985(b).
- Onur, O., *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul, 1972.
- Osman, R., (bkz. R. Osman)
- Ödekan, A., “Kent içi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, *Semavi Eyice Armağan Kitabı İstanbul Yazıları*, İstanbul, 1992.
- Özbay, K., *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastahaneleri*, C. 1, İstanbul, 1976.
- Özbay, K., *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastahaneleri*, C. III., 1. Kitap Hastahaneler, (A-1), İstanbul, 1981.
- Özdeş, G., *Edirne İmar Plânına Hazırlık Etüdü*, İstanbul, 1951.
- Özer, M., “Edirne – Karaağaç – Timurtaş Köyü Timurtaş Paşa Camii”, *Belleten*, C:LXIX, Ankara, 2005, s: 145-159
- Paraskevopoulou, M., “Mia Poli Genniete, i Nea Orestia”, *ThrakikiÊEstia Thessalonikis Thrakiki Iho*, Tessaloniki, 1992.
- Peremeci, O.N., *Edirne Tarihi*, İstanbul, 1939.
- Rıfat Osman, *Edirne Evleri ve Konakları*, İstanbul, 1976 (Yay. S. Ünver).
- Rıfat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara, 1989, (Yayınlayan S. Ünver).
- Rıfat Osman, “Edirne Nehirleri Tarihi “, *Milli Mecmua*, Cilt. 8, No: 88, 1927, s: 1416-1419.
- Rıfat Osman, *Edirne Rehnüması*, İstanbul, 1994 (Yayınlayan R. Kazancıgil).
- Sayar, G. A., *A Süheyl Ünver, Hayatı şahsiyeti ve Eserleri*, İstanbul, 1994.
- Slade, A., *Records of Travels in Turkey, Greece II*, London, 1833.
- Sakellaridou, I. G., *O Faros Tis Anatolis*, Konstantinoupoli, 1900.
- Sözen, M., *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*, Ankara, 1984
- Tanyeli, U.; M. Sözen, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1986.
- Teoman, N., “Türk Demiryolları Tarihi ve Baron Hırş”, *Demiryolları*, Ankara, 1936, S. 135, s: 116-120.
- Tsonidis, T. C. R., *H Orestia Mas Kai oi Katoikoi Tis*, Orestia, 1983.

- Türkdoğan, E., *Edirne Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1970 (Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Üngün, S., *Abdurrahman Hibri ve Enisü'l-müsâmirin*, İstanbul, 1972.
- Ünver, S., *Şehit Ressam Hasan Rıza Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1972.
- Viquesnel, A., *Voyage dans la Turquie d'Europe, Description Physique et Géologique de la Thrace*, Paris, 1868.
- Psaltis, S., *I Thraki ke i Dinami tou en Afti Ellinikou Stihiou*, Athina, 1919.
- Yavuz, Y., *I.Ulusal Mimarlık Dönemi ve Mimar A. Kemalettin Bey*, Ankara, 1981.
- Yazoğlu, A., *Balkanlarda Türk Yağlı Güreşleri, Kırkpınar*, C. I-II Edirne (basım tarihi yok).
- Yıldız, H. İ., *Turistik Edirne*, Bursa, 1967.